

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

VAKAYİ-İ TIBBİYE DERGİSİNİN 1884/100, 1897/24, 1897/5, 1897/12 VE 1897/13
SAYILARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Fevzi Sefa DEREKÖY

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Özkan KESKİN

anakkale-2016

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Vakayi-i Tıbbiye Dergisinin 1884/100, 1897/24, 1897/5, 1897/12 ve 1897/13 Sayılarının Değerlendirilmesi**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

21/10/2016

Fevzi Sefa DEREKÖY

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Fevzi Sefa DEREKÖY'e ait "Vakayi-i Tıbbiye Dergisinin 1884/100, 1897/24, 1897/5, 1897/12 ve 1897/13 Sayılarının Değerlendirilmesi" adlı çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç.Dr.Şerif KORKMAZ (Başkan)

Üye

Doç.Dr.Aşkın KOYUNCU

, Üye

Doç.Dr.Ali SONMEZ

Üye

Yrd.Doç.Dr.Özkan KESKİN (Danışman)

Üye

Yrd.Doç.Dr.Süheyla YENİDÜNYA

Tez No:

10130168

Tez Savunma Tarihi: 21/10/2016

ONAY

Doç.Dr.Şerif KORKMAZ

Enstitü Müdürü

21/10/2016

ÖZET

VAKAYİ-İ TIBBİYE DERGİSİNİN 1884/100, 1897/24, 1897/5, 1897/12 VE 1897/13 SAYILARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Haftalık ve aylık gibi belirli aralıklarla çıkan ve her sayısı birden çok yazarın yazılarından oluşan, birbirini takip eden numaralar ve tarih verilen yayın türüne süreli yayınlar denmektedir. En bilinen türleri gazete ve dergilerdir. Süreli yayınların tarihçesi 1500’lü yıllara doğru Avrupa’da gelişen ve yayılan matbaa teknolojisi ile başlar. Fransa’da 1665’de yayınlanan “Journal des Sçavans” ile İngiltere’deki “Philosophical Transactions of the Royal Society” ilk bilim dergileri olarak kabul edilir. İlk Türkçe bilim ve tıp dergisi olan “Vakayi-i Tıbbiye” ise İstanbul’da Mektebi-i Tıbbiye-i Şahane tarafından Mart 1849’da yayınlanmıştır. Türkiye’de ilk Türkçe matbaanın 1727’de kurulduğu ve ilk resmi gazetenin (Takvim-i Vekayi) 1831’de yayınlandığı göz önüne alındığında, ilk Türkçe tıp dergisinin 1849 yılında yayın hayatına başlamasının önemi daha iyi ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada “Vakayi-i Tıbbiye” dergisinin Ankara’daki Milli Kütüphane’den elde edilen beş sayısının Osmanlıca’dan Türkçe’ye transkripsiyonu yapıldı. Derginin içeriğiyle beraber genel özellikleri incelendi. Değerlendirmeye alınan sayılardaki konular, akciğer iltihapları, aktinomikoz, kas ve eklem problemleri gibi o dönemlerde sık rastlanan hastalıkların tanı ve tedavisi ile ilgiliydi. Avrupa’daki çağdaş tıp merkezlerinin çalışmaları ile Koch, Lister, Pastör, Könnig ve Kusmaul gibi yazarlara atıflar yapılmıştır. Ülkemizdeki bilim insanlarının 1896’daki Dünya Cerrahi Kongresi’ne ve 1897’deki Moskova Tıp Kongresi’ne katıldıkları anlaşılmaktadır. Burdur ve Manastır gibi kentlerde yapılan epidemiyolojik incelemeler, tıp topografyası başlığı altında yazılmıştır. Burdur’da bulunan ve günümüzde Sagalossos olarak bilinen antik kentle ilgili arkeolojik bilgilerin verilmesi oldukça önemli olup, o dönem hekimlerinin sosyal alana ilgilerini yansıtmaları hususunda değerli bir bulgudur.

Gerçek bilim tarihimizin ortaya konmasında, süreli yayınların Osmanlıca’dan Türkçe’ye transkripsiyonu önemli rol oynayacaktır. Bu anlamda Osmanlıca’nın öğretilmesi temel ilke olarak benimsenmelidir. Osmanlıca süreli yayınlarla ilgili tez gibi çalışmalar mutlaka ayrı bir katalog haline getirilmeli ve çıkan sonuçlar kamuoyu ile paylaşılmalıdır.

ABSTRACT

EVALUATION OF THE ISSUES 1884/100, 1897/24, 1897/5, 1897/12 AND 1897/13 OF THE JOURNAL OF VAKAYI-I TIBBIYE

Publishing at regular intervals such as weekly or monthly, a type of issue which contains different writer's articles in each number, referenced by consecutive volume and date is defined as periodical literature. The most familiar examples are newspapers and journals. The history of periodicals begins with the press technology born and developed in Europe through 1500s. In 1665 publication of "Journal des Sçavans" and "Philosophical Transactions of the Royal Society" in England were accepted as the first scientific journals. "Vakayi-i Tibbiye", the first Turkish scientific and medicine journal was published by Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane in İstanbul in March 1849. Regarding the foundation of the first press in 1727 and the publication of the first official newspaper, "Takvim-i Vekayi" in 1831 in Turkey, the importance of the initiation of the first Turkish medicine journal in 1849 can be better realized.

In this study, five issues of the journal, "Vakayi-i Tibbiye" obtained from National Library in Ankara, were transcribed from Ottoman language to today's Turkish. The general characteristics and contents of the were analyzed. The subjects in the issues evaluated were related to the diagnosis and treatment of some diseases such as lung infection, Actinomycosis, muscle and joint problems frequently seen at that time. It is very attractive that the studies of the contemporary medical centers in Europe and the famous authors like Koch, Lister, Pastör, Könnig and Kusmaul were attributed. It was understood that science men from our country attended to World Surgery Congress in 1896 and Moscow Medicine Congress in 1897. Epidemiological studies done in the cities such as Burdur and Manastır were written under the title, medicine topography. It is of great value that archeological information about the ancient city, Sagalossos were written in the journal and it shows social concern of the physicians at that time which is very valuable.

Transcription of Ottoman periodicals to Turkish play very important role for creation of our real scientific history. Studies like thesis related to Ottoman periodicals must be categorized and the results should be shared with public opinion.

ÖNSÖZ

Bilim Devrimi diye anılan ve tüm dünyada genel olarak kabul görmüş Aydınlanma Tarihi'nin teorik anlatımı 1950'lerde başlayan bir süreçtir. Bu anlatımda Asya'da, Ortadoğu'da ve hatta İspanya'da 500-1800 yılları arasında gerçekleşen bilimsel gelişmelere pek yer verilmemiştir. Halbuki Bilim Tarihi'nin kurucusu sayılan George Sarton (1884-1956) yazmış olduğu bilim tarihi eserinde ve yayıncılığını yaptığı Isis Dergisi'nde klasik tarihte göz ardı edilen pek çok gerçeğe vurgu yapmıştır. Böylece yaşadığımız topraklarda ünlü Türk hekimi İbni Sina'nın tıp tarihine yaptığı katkılar daha iyi anlaşılmıştır. İtalyan bilim adamlarının 2012'de yayınladığı bir makale vesilesiyle de Endülüs'lü ünlü doktor El Zehravi'nin Cerrahi Bilimi'nin kurucusu olduğu; bir başka yayında ise İbni Rüşd'ün köpeklerde ilk kez deneysel trakeotomi gerçekleştirdiği öğrenildi. Bilim Tarihi'nde ortaya çıkan bu derin yol ayrımında maalesef inisiyatif alamıyoruz. Daha da kötüsü 84 yıl öncesine kadar ülkemizin bilim dilinde Arap harfleri kullanıldığı için, o dönemlerde yazılan pek çok değerli eser kütüphanelerde çürümeye terk edilmiştir. Osmanlıca'dan günümüz Türkçesi'ne yapılacak transkripsiyonlarla bilim tarihine pek çok bilginin aktarılabilceği malumdur. Dergi ve gazete gibi süreli yayınların, bir toplumun geçmişinin ve geleceğinin en büyük birleştiricisi olduğu muhakkaktır. Bu tür bilimsel çalışmaların toplum bilinç ve barışındaki eksiklikleri gidereceği kanaatindeyim.

Son yıllarda ortaya çıkan ve İngilizce yayınlanan pek çok araştırmalarla bilim tarihinde yapılan bu yanlışlıklar düzelmeye başladı. İlgili yayınları incelediğimde ve Süheyl Ünver'in "Tıp tarihini iyi bilen iyi hekim olur" ve "Meslek tarihini sevenler şüphesiz mesleğini sevenlerlerdir" düsturunca Tarih Bölüm'ünde yüksek lisans yapmaya karar verdim. Bu anlamda bana ilk yolu açan ve ilk lisansüstü tarih derslerini veren Bölüm Başkanı Doç.Dr.Mehmet Fatih Yavuz başta olmak üzere Doç.Dr.Ali Sönmez'e, Doç.Dr.Aşkın Koyuncu'ya, Yrd.Doç.Dr.Mithat Atabay'a ve emeği geçen tüm saygıdeğer hocalarıma teşekkür ederim.

Yüksek Lisans tezimin konusu modern anlamda Türkiye'nin ilk tıp ve bilimsel dergisi olan Vakayi-i Tıbbiye olarak belirlendi. Tezde ilk olarak Batı Dünyası ve Osmanlı Devleti'ndeki basın yayın tarihi ile süreli yayınlar tarihçesi anlatılmaktadır. Daha sonra Vakayi-i Tıbbiye dergisi hakkında bilgi verildi. Nihayet son bölümde bu derginin beş sayısının Osmanlıca'dan günümüz Türkçesi'ne transkripsiyonu ve şekil ile içerik

değerlendirmesi gerçekleştirildi. Bu amaçla bana Osmanlıca çalıştıran ve tüm eğitimim boyunca her tür yardımını esirgemeyen Tez Danışmanım Yrd.Doç.Dr.Özkan Keskin'e şükranlarımı sunarım. Vakayi-i Tıbbiye dergisinin Arap harfleriyle yazılı metnlerinin Latin harflerine transkripsiyonuna beraber başladığımız tıp öğrencimiz Muhammed Halid Sipahi'nin ve her zaman yakın ilgisini gördüğüm Bölüm Sekreteri Ahmet Ceylan'ın katkılarını burada anmak istiyorum.

Tezimde Osmanlıca'dan transkripsiyon yaptığım Vakayi-i Tıbbiye sayılarının yayınlandığı dönemlerde, 1893 yılında Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'den mezun olan ve 1895'te Amasya Sancağı Maiyyet Memurluğu'nda Kaymakamlık stajını tamamlayarak vatan hizmetini onurla sürdüren büyükbabam Ahmed Hamdi ve babam Halil İbrahim Dereköy'ü rahmetle anıyorum. Bana okuma aşkını veren ve insana saygıyı öğreten annem Ülgen Dereköy'e, en büyük destekçim ve sevgili eşim Feyza Dereköy'e ve çocuklarım Emrehan ile Aslıhan'a sabırları için takdir ve şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM I

BASIN TARİHİ

1.1. Batı’da Matbaa ve Süreli Yayın Tarihi.....	3
1.2. Osmanlı Devleti’nde Matbaa ve Basın Tarihi.....	8
1.3. Osmanlı Devleti’nde Süreli Yayınların Tarihi.....	9

BÖLÜM II

OSMANLI DEVLETİ’NDE MODERN TIP EĞİTİMİNİN TARİHİ

2.1. Tersane Tıbbhanesi ve Mekteb-i Tıbbiye’nin Kuruluşu.....	15
2.2. Mekteb-i Tıbbiye’nin Gelişim Süreci.....	20

BÖLÜM III

VAKAYİ-İ TIBBİYE DERGİSİ

3.1. Vakayi-i Tıbbiye Dergisinin İlk Çıkışı.....	23
3.2. Birinci Vakayi-i Tıbbiye Dergisinin Bazı Özellikleri.....	25
3.3. İkinci Vakayi-i Tıbbiye Dergisi.....	26

BÖLÜM IV

VAKAYİ-İ TIBBİYE DERGİSİ’NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. 1884/100. Sayısının Şekil Analizi.....	28
4.2. 1884/100. Sayısının İçerik Analizi.....	28
4.3. 1897/24. Sayısının Şekil Analizi.....	31
4.4. 1897/24. Sayısının İçerik Analizi.....	32
4.5. 1897/5. Sayısının Şekil Analizi.....	34
4.6. 1897/5. Sayısının İçerik Analizi.....	35
4.7. 1897/12. Sayısının Şekil Analizi.....	38
4.8. 1897/12. Sayısının İçerik Analizi.....	39
4.9. 1897/13. Sayısının Şekil Analizi.....	43
4.10.1897/13. Sayısının İçerik Analizi.....	44
4.11.Vakayi-i Tıbbiye Dergisinin Diğer Tıp Dergileriyle Karşılaştırılması.....	46
SONUÇ.....	49
KAYNAKÇA.....	55
EKLER.....	59

KISALTMALAR

A.MKT.MVL :Sadaret Mektûbî Kalemi Meclis-i Vâlâ Riyaseti Evrakı

BOA :Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Dr :Doktor

Ord :Ordinaryus

Prof :Profesör

GİRİŞ

Bilim tarihi ilk çağlardan günümüze kadar insanoğlunun edindiği bilgileri, bilimin doğuş ve gelişmelerini ve birbiri üzerindeki etkilerini, bilim adamlarının çalışmalarını ve bilime katkılarını, toplumun bilim adamının yetişmesinde nasıl etkili olduğunu ve toplumun şartlarının bilimlerin gelişmesi üzerindeki etkilerini, kısacası bilim-toplum ve bilim adamı ilişkilerini inceleyen bir bilim dalıdır.¹ Avrupa’da her ülkenin tıp tarihi detaylı olarak incelenmiş ve önemli eserler ortaya konmuştur.² Gelişmiş birçok ülkenin bizim sahip olduğumuz süreli yayınlara bizden daha çok sahip çıktıklarını ve muntazam koleksiyonlar oluşturduklarını da biliyoruz. Arap harfleriyle yayınlanmış pek çok kitap ve dergimiz arşivlerde çürümektedir. Halbuki bu süreli yayınlar, genel anlamda sadece tıp tarihi açısından değil, kültür tarihi araştırmaları açısından çok büyük bir öneme sahiptir. Gerçekten Osmanlı Bilimi, İslam Bilimi’nin kötü bir çöküş dönemi olarak sayılırdı. Bu yönüyle Ekmeleddin İhsanoğlu’nun şu sözleri çok anlamlıdır³: “Bizim teslim aldığımız bir diğer değerlendirme de genellikle Osmanlı döneminde fazla bilimin olmadığı, buradaki bilimin daha önceki Arap ve Fars bilimlerinin kötü bir kopyası olduğu şeklindedir. Adnan Adıvar da böyle söylemektedir. Ama bilhassa astronomi, matematik ve coğrafya konularında literatür çalışmaları yapıldıktan sonra pek çok düşünce gibi bu da geçerliliğini kaybetmiştir. Yalnızca astronomi sahasında 582 astronom bulunup 2500’e yakın eser yazılmıştır. Bu eserlerin incelenmesi, Osmanlılar’da çok aktif bir bilim hayatının var olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır”. Osmanlı’daki astronomi çalışmalarının bu tür literatürlerle ortaya konmasından sonra, bilinenin tersine bilim düzeyinin imparatorluktaki yüksekliğini, onsekizinci yüzyıla kadar sürdürdüğü açığa çıkmıştır.⁴ Benzer şekilde Kahraman Bostancı’nın vurguladığı gibi Edebiyat Tarihimiz’de yer alan bazı bilinen tespitler, süreli yayınlar üzerinde yapılan çalışmalardan sonra sarsılmaya başlamıştır.⁵ Araştırmacıların dikkatinden kaçan bilgiler ve hatta ünlü yazarların eserlerinin kendisi bile ancak süreli yayınlar sayesinde ortaya çıkabilmektedir. Yazara göre süreli

---

¹ Gaye Şahinbaş Erginsöz, “Kuruluşunun 10. Yılına Yaklaşırken Türk Bilim Tarihi Kurumu”, *Türkiye’de Bilim, Teknoloji ve Tıp Tarihi Çalışmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı* (1973-1998), (İstanbul 19-20 Ekim 1998), Ankara 2000, s.103.

² Süheyl Ünver, *Tıp Tarihi ve Ehemmiyeti*, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul 1934, s.2.

³ Ekmeleddin İhsanoğlu, “Açılış Konuşması”, *Türkiye’de Bilim, Teknoloji ve Tıp Tarihi Çalışmaları Sempozyumu* (1973-1998), İstanbul 19-20 Ekim 1998, Ankara 2000, s.5-14.

⁴ Ziauddin Sardar, “Eclipsed No More”, *Nature*, Cilt:394, Sayı: Ağustos, 1998, s.634.

⁵ Kahraman Bostancı, "Süreli Yayınlar Üzerine Yapılan Çalışmaların Edebiyat Tarihi Yazımına Katkıları", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 10-15.09.2007 Ankara, s.333-337.

yayınlarından yararlanılmadığı sürece sağlıklı ve kapsamlı bir edebiyat tarihi yazılamayacaktır.

Süheyl Ünver'in sözünü ettiği gibi, bir bilimde kendi gelişiminin tarihi bilinmezse tam bir bilim olamaz; tıp tarihini öğrenmemiz bizim için bir borçtur ve mesleğini seven her kişinin üzerine vazifedir.⁶ Aynı yazara göre, Türk Tıp Tarihi esaslarının detaylı bir şekilde incelenmesi sonrasında Avrupa'ya da tanıtılması gerekmektedir.

Ülkemizde yapılan bilim tarihi araştırmalarında ise Osmanlı devri bilim faaliyetlerine bir ağırlık kazandırılmamıştır. Bu yönüyle süreli yayınların içeriği büyük öneme sahiptir. Aslında bir ülkenin tarihî, siyâsî, bilimsel, ekonomik, sanatsal ve toplumsal hayatı ile ilgili geniş bir bilgi birikimi süreli yayınlar içinde saklıdır. 1800'lerin sonuna ait İngilizce başta olmak üzere birçok ülkede kendi dillerinde basılmış pek çok bilimsel makaleye ulaşılabilmektedir. Arap harfleriyle yayınlanan süreli dergilerimizin pek çok birikimi yansıttığı bir gerçektir. Ancak bu dergilerin transkripsiyonu özel bir çaba gerektirmektedir. Bu açıdan ilk Türk tıp dergisi Vakayi-i Tıbbiye dergisinin yapı ve içerik açısından incelenmesi Türk Tıp ve Bilim Tarihi'ne önemli bir katkı yapacağı kanaati hasıl oldu. Hazırlanan bu tez çalışmasının ilk bölümünde Batı'daki ve Osmanlı Devleti'ndeki basın ve süreli yayınlar tarihi ele alındı. Osmanlı Devleti'ndeki modern tıp eğitiminin tarihi anlatıldıktan sonra Vakayi-i Tıbbiye Dergisi'ne ait genel bilgiler verildi. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nden elde edilen belgelerden yararlanılarak dergiye ait bazı özellikler açığa kavuşturuldu. Ankara'daki Milli Kütüphane'ye başvurularak Kütüphane'den elde edilen sayıların Osmanlıca'ya transkripsiyonu yapıldı.⁷ Böylece edilen beş sayının fiziksel özellikleri ve içeriği incelendi. Derginin fiziksel özellikleri ve içeriği o dönemde Batı'da İngilizce yayınlanan bir dergi ile ve günümüzdeki dergilerin şekil ve içeriği ile karşılaştırıldı.

---

⁶ Süheyl Ünver, *Tıp Tarihi ve ...*, s.9.

⁷ Milli Kütüphane, Vakayi-i Tıbbiye, Tür: Dergi, Yer No: 1957 SA 56, Yayın Bilgisi: Mekteb-i Tıbbiye, Yayın Yeri: İstanbul, Konu: Tıp İlimleri, DVD No: 480, Mikrofilm No: 2595.

BÖLÜM I

BASIN TARİHİ

1.1. Batı’da Matbaa ve Süreli Yayınlar Tarihi

Basın geniş anlamda belirli zamanlarda basılıp, her çeşit haber ve düşünceyi topluma ulaştıran tüm yayın ürünlerine verilen addır. Genellikle günlük basın ürünlerine gazete, haftalık, onbeşlik ve aylık basın ürünlerine de dergi denilmektedir. Yayın ise gazete ve dergilerin yanında radyo ve televizyon gibi tüm kitle haberleşme araçlarıyla kamuoyuna sunulan her şeydir. Süreli yayınlar kapsamında düzenli veya düzensiz aralıklarla, ortak bir ad altında, kesintisiz olarak tek bir konuyu vermeyen sürekli olarak çıkan, kural olarak tamamlanma amacı gütmeyen planlanan ve genellikle aynı dış biçimi koruyarak sürüp giden yayınlar yer alır.⁸ Yani belirli aralıklarla (haftalık, aylık, üç aylık, yıllık vb.) çıkan ve her sayısı birden çok yazarın yazılarından oluşan yayın türü “süreli yayın” olarak adlandırılmaktadır. Davinson’a göre, süreli yayınlar belirli aralıklarla yayınlanmış, birbirini takip eden numaralar ve tarih verilen, ne zaman biteceği önceden bilinmeyen yayınlardır.⁹ Hasan Keseroğlu ise süreli yayınları düzenli ve düzensiz aralıklarla, yılda birden çok sayıda çıkan, her sayısında birden çok kişinin makale, öykü gibi değişik türde yayınlarını içeren ve ne zaman kesileceği önceden belirlenmeyen yayınlar olarak tarif etmiştir.¹⁰ Geleneksel örnekler dergi ve gazeteler olup, bazen “dergi”, “magazin”, “periyodik”, “mecmua”, gibi isimler de “süreli yayın” terimiyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.¹¹ Kurum bültenleri, andaçlar, tutanaklar ve çalışma raporları da bu kapsamdadırlar. Arapça’da cerîde, mecelle ve mecmua (risâle de denilen), Farsça’da rûznâme, İngilizce periodicals, series ve newspaper, Fransızca journal ve Türkçe’ye İtalyanca gazetta kelimesinden geçme gazeteler ile meslekî ve sınırlı konularda çıktığı için

⁸ Gülten Dinç, “Arap Harfleri ile Türkçe Basılmış Tıbbi Süreli Yayınlar Üzerine Bir inceleme I”, *Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, 1990, s. 16-40.

⁹ Donald Edward Davinson, *The Periodicals Collection*, Andre Deutch Ltd., Londra 1969, s.33.

¹⁰ Hasan Sacit Keseroğlu, *Kataloglama Kuralları 2*, genişletilmiş.2. Basım, Yapı Tasarım Üretim, İstanbul 1994, s.263.

¹¹ Yaşar Tonta, Umut Al, “Türkiye’nin Bilimsel Yayın Haritası:Türkiye’de Dergi Yayıncılığı Üzerine Bibliyometrik Bir Araştırma”, <<http://www.bby.hacettepe.edu.tr/bilgibelge/file/105K088.pdf>>, (02.05.2016).

bulletin de denilen Türkçe’de dergi olarak adlandırılan süreli yayınlar, bilim, sanat ve siyaset dünyasının yazılı yansımalarıdır.¹²

Gazete ve dergilerin kültürel hayatımızdaki önemi şu başlıklar altında toplanabilir:

- a) Uygulamalı bilimler ve teknolojiye yeniliklerin izlenmesinde en taze kaynak olmaları sebebiyle sık müracaat edilen materyallerdir.
- b) Belirli bir konuda herhangi bir kitabın bulunmadığı hâllerde (özellikle mahallî araştırmalarda) başvurulmuş ilk kaynaklardır.
- c) Sanat ve düşünce dünyasında tanınmış şahısların herhangi bir konudaki görüşlerini öğrenmek için başvurduğumuz kaynaklardır.
- d) Kamuoyunu, ülkede ve dünyada neler olup bittiğini bilgilendirmek için süreli yayınlardan yararlanılmaktadır.
- e) Süreli yayınlar aracılığı ile olaylar üzerinde yorumlar yapılmakta ve kamuoyu oluşturulmaktadır.

Süreli yayınlar, yazıldıkları dönemin sosyal, siyasi, tarihi, fen, iktisadi, edebi, sanatsal vb. olaylarını yansıtmaları bakımından oldukça önemli vesikalarlardır. Süreli yayınlar güncel olmaları, en son ya da en yeni bilgiyi taşımaları, can alıcı noktaların özünü vermeleri, konuları tartışarak yeni ufuklar açmaları, bilim insanları arasında iletişim ve bilgi aktarımını sağlamaları açısından büyük önem taşırlar. Hızla gelişen bilim çağında artan bilginin hızla paylaşılması süreli yayınlara olan ihtiyacı daha da fazlaştırmıştır.

Batıda ilk defa tıp ve edebiyat eğitimi almış ünlü Fransız eleştirmen Charles Augustin Sainte-Beuve (1804-1869), basın tarihinin yazılması gerekliliğini 15 Aralık 1839’da “Revue des deux Mondes” adlı dergide yayınlanan makalesinde bildirmiştir.¹³ Ancak aynı yazar sözü geçen makalesinde belgesizlik nedeniyle hatadan uzak bir basın tarihinin kolayca yazılamayacağını da vurgulamıştır.

Basın tarihine bu anlamda bakıldığında, bugünkü anlamıyla oynar maden harflerle dizginin yapılması İtalyanlar’a göre Milano’lu doktor Pamphilo Castaldi (1398-1490), Hollandalı’lara göre ise Haarlem’li Laurence Janszoon Coster (1370-1440) ile başlamıştır.

¹² Hasan Duman, Christopher Bailey, Cengiz Ketene, Musa Yıldız, *Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu, 1828-1928-I*, Özkan Matbaacılık, Ankara 2000, s.5.

¹³ Mehmet Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınevi, 2002, İstanbul, s.53-86.

Basımevleri ile ilgili bir başka görüşe göre, Gutenberg öncesinde Hollanda Haarlem’de, 1430’lu yıllarda Laurence Janszoon Coster bir basımevi kurmuş ve Gutenberg basımcılığı Coster’in çırağından öğrenmiştir. Ancak genel kabule göre matbaayı keşfeden kişi, 1400’lerde basın mesleğinin beşiği kabul edilen Almanya’nın Mainz şehrinde doğan ve 1440’da modern basım tekniğinin temelini atmış olan Alman Johann Gutenberg’dir (1398-1468). Basım sanatı 1470’de Paris’e, 1471’de Napoli ve Hollanda’ya, 1473’de Macaristan’a, 1474’de Cenova’ya, 1476’da İspanya ve İngiltere’ye, 1483’de İsveç’e girmiştir.¹⁴

Sürelî yayınlar ilk olarak onaltıncı yüzyılda haftalık almanaklar şeklinde yayınlanmıştır. Bunlara örnek olarak Gazette, Mercure, Zeitung, Courier, Coranto sayılabilir. İlk matbu haber gazetesi 1457 yılında Almanya’da Nurnberg’de yayınlanmaya başlanmıştır.² “*Avisa-Zeitung-Corantos-Relation*” gibi isimlerle piyasaya sunulan haber yapraklarının 1609’da muntazam sürelî yayın haline dönüşmesi gerçekleşmiştir. Almanya’da Wolfenbüttel’de piyasaya sürülen “*Avisa oder Zeitung*” ile sürelî yayın tarihçesinin başlaması genel kanı haline gelmiştir. Böylece bugünkü anlamda ilk gazete 1609’da Strasbourg’da haftalık olarak Almanca yayınlanan “*Avisa Relation oder Zeitung*” dur denilebilir.¹⁵ Daha sonra 1619’da Hollanda Anvers’de “*Nieuwe Tijdinghe*” adlı bir gazete çıkmıştır. 1622’de Londra’da ilk İngiliz gazetesi “*The Weekly News from Italy and Germany*” ve 1631’de Paris’te ilk Fransız gazetesi “*La Gazette*” adıyla haftalık olarak yayınlanmıştır. İlk Amerikan gazeteleri ise Avrupa’da yayınlanan gazetelerin taklidinden ibaretti. 1704’te Boston’da yayınlanan ilk gazete “*Boston News-Letter*” adlı olup, o da günlük değildi. ABD’nin ilk günlük gazetesi “*Pensylvania Packet*” 1784’te yayınlanmaya başlamıştır.

Akademik dergiler, gerçekleştirilen araştırmaların sonuçlarının bilim kamuoyu ile paylaşılması için önemli bir araçtır. Kongre ve sempozyum gibi bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler, akademik dergilerde olduğu kadar geniş bir kitleye ulaşma olanağını her zaman bulamazlar. Bu nedenle, akademik kurumlar ile diğer araştırma merkezlerinin sürelî bir yayına sahip olması, dünya genelinde yaygın bir uygulamadır. Makalelerin ilgili bilim kamuoyu ile paylaşılmasının, akademik dergilerin ilk örneklerinin ortaya çıktığı 16. ve 17. yüzyıllardan bu yana çeşitli uygulamalarla başladığı biliniyor. Ancak özellikle tıp dergileri

¹⁴ Mehmet Nuri İnuğur, *Basın ve ...*, s. 52.

¹⁵ Mehmet Nuri İnuğur, *Basın ve ...*, s.53-86.

18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın başlarında yaygınlaşmaya adım atmıştır. İlk bilimsel dergiler Britanya ve Fransa’da ortaya çıktı. Fransız hukukçu ve yazar Denis de Sallo’nun (1626-1669) 1665’te başlattığı “Journal des Sçavans” dergisi uluslar arası bilim dünyasında ilk örnektir.¹⁶ Bu derginin ilk cildinde Denis de Sallo “Baş Öğretmen” olarak tanıtılmıştı ve dergide eklektik içeriği ile daha çok kitap incelemeleri ve roman tanıtımları göze çarpmaktaydı. Bu kapsamı nedeniyle bir çok tarihçi, ilk gerçek bilimsel derginin aynı yıl iki ay sonra ortaya çıkan “Philosophical Transactions of the Royal Society” (Phil Trans) olduğunu savunur. Bu açıdan “İngiltere Kraliyet Derneği” (Royal Society of England) tarafından 1665 yılında çıkarılmaya başlanan “Philosophical Transactions” (1665-1934) ile yine 1665 yılında basılan “Journal des Sçavans” adlı dergiler tarihteki ilk süreli yayınlar olarak genel kabul görmüştür. İngiltere Kraliyet Derneği’nin uzun süreyle başkanlığını yürüten Isaac Newton’un ilk bilimsel makalesi olan “New Theory about Light and Colours” isimli makale “Philosophical Transactions of the Royal Society of London” dergisinde yayınlanmıştır. Rusya 1778’de ve İsveç 1799’da ilk bilimsel dergi örneklerini başlatmışlardır.¹⁷

İlk tıp dergileri de bunları takip etmiş ancak uzun ömürlü olamamıştır. Bölgesel nitelikte ilk basılan tıp dergisi, Paris’te kraliyet doktoru ve aynı zamanda cerrah ve eczacı olan Nicolas de Blegny (1654?-1722) tarafından basılmıştır. 1679’da ilk sayısı çıkan “Nouvelles Decouvertes sur Toutes les Parties de la Medecine” adlı bu dergi varlığını ancak birkaç yıl sürdürebilmiştir.¹⁸ 1682 yılında yayına başlayan “Weekly Memorials” ilk özet sunan İngilizce dergiydi. İlk İngilizce ve tam anlamıyla tıbbi konuları içeren dergi ise “Medicina Curiosa: or a Variety of New Communications in Physick, Chirurgery, and Anatomy”dır.¹⁹ 1684 yılında Haziran ve Ekim sayılarıyla ancak iki kez çıkabilmiştir. 17. ve 18 yüzyıllar boyunca çıkan dergiler, yeni yayınlanan bilimsel kitaplar üzerinde bilgi veren bir kaynak olmaktan öteye geçmiyordu. Bu tarihlerde yayınlanan dergilerde özgün araştırma makalelere rastlamak pek mümkün değildi. Avrupa’da 17. yüzyılda yayınlanan 10 dergi söz konusuysa 18. yüzyılda bu sayı 436’a yükselmiştir. 18. yüzyıl içinde yayınlanan bu dergilerin yaklaşık yarısı Almanca konuşan bölgelere aitti. Bu dönemdeki

¹⁶ Alan Singleton, “The First Scientific Journal”, *Learned Publishing*, Cilt: 27, 2014, s.2-4.

¹⁷ Cristopher Booth, “The Origin and Growth of Medical Journals”, *Annals of Internal Medicine*, Cilt: 113, Sayı: 5, 1990; s. 388- 402.

¹⁸ Willian F. Bynum, “The Lancet: The First to Last”, *The Lancet*, Cilt: 175, Sayı: 352, 1998; s.113-116.

¹⁹ Eric Colman, “The First English Medical Journal: Medicine Curiosa”, *The Lancet*, Cilt: 354, Sayı: 24, 1999, s. 324-326.

çoğu Fransızca ve İngilizce dergi sınırlı alanlarda kalmıştı. 1716'da "The British Physician" beş sayı, 1768'de ise "Medical Miscellany" ancak bir yıl basılabildi. 1731'de Britanya'nın ilk tıp dergisi olarak sayılan "Medical Essays and Observations" Edinburgh'da Doktorlar Derneği tarafından basıldı. Yine aynı dernek 1757 ile 1784 arasında altı cilt kadar "Medical Observations and Inquiries" adlı dergiyi çıkardı. İngiliz doktor Samuel Foart Simmons (1750-1813) ondokuz yıl boyunca "London Medical Journal" adlı dergiyi çıkarabilmeyi başarmıştı. Royal College of Physicians okulu 1768-1820 yılları arasında "Medical Transactions" dergisini sahiplendi. 1907 yılında bu dergi, 1773'de kurulan Londra Tıp Derneği üyelerinin çıkardığı "Proceedings of the Royal Society of Medicine" dergisine katılmıştır. Bu derginin oluşumuna katkı verdiği "Journal of Royal Society Medicine Transactions of the Medical Society of London" tıp dünyasında ilk defa yayınlanan ve halen yıllık olarak faaliyetini sürdüren tam bir tıp dergisi anlamında kabul görmüştür. Tarihçi Poynter bir makalesinde "Eğer tıp dergisi periodik olarak çıkan ve tıbbı adanmış bir süreli yayın demek ise Medicina Curiosa'nın rakibi yok" demektedir.²⁰

ABD'de ise Philadelphia eyaletinde 1743'de Benjamin Franklin tarafından kurulan Amerikan Felsefe Derneği, 1771 yılında Kuzey Amerika'daki koloniler arasında ilk kez bilimsel konularla ilgilenecek olan "Transactions" dergisini çıkardı. 1797'de "The Medical Repository", 1804'te "Philadelphia Medical Museum" ve 1809'da "New York Medical and Philosophical Journal" ABD'de çıkan ilk tıp dergileri arasında sayılabilir.²¹ Yine Kuzey Amerika'da 1812'de Boston'da bir cerrah olan John Collins Warren ve James Jackson tarafından "The New England Journal of Medicine & Surgery & and the Collateral Branches of Science" dergisi kurulmuştu. 1921'e kadar isim, editör ve basımevi değiştirmesine rağmen devam eden bu dergi o tarihte Massachusetts Tıp Derneği tarafından sahiplenilmiş ve derneğin yayın organı olmuştur. 1928'de ise aynı dergi "New England Journal of Medicine" adı ile çıkarılarak dünyanın en prestijli, en fazla devamlılık gösteren ve en yüksek impact faktörlü (55.873) dergisi haline gelmiştir. Tıp dünyasının diğer bir en eski, en prestijli ve impact faktörü yüksek (45.217) dergilerinden Lancet ise bir İngiliz cerrah Thomas Wakley tarafından 1823'de yayınlanmaya başlamıştır.

²⁰ Frederick Noel Lawrence Poynter, "The First English Medical Journal", *British Medical Journal*, Cilt: 2, 1948, s.307-308.

²¹ Myril Ebert, "The Rise and Development of the American Periodical 1797-1850", *Journal of the Medical Library Association*, Cilt: 40, Sayı: 3, 1952, s.243-276.

Dergilerin, bilimsel ve teknik araştırmalar üzerine yeni bilgi veren ana kaynaklar durumuna geçmesi ancak ondokuzuncu yüzyılın başında gündeme geldi. Buna karşılık daha 1884’de Amerikan Tıp Editörleri Birliği Başkanı Leartus Connor bir tıp dergisi için bir tıp fakültesinin, bir asistanlık programının, bir klinik kaidenin, temel kitaplar setinin ve bir derneğin olmazsa olmazı olduğunu belirtmişti.²² Connor dergileri geçmiş ve geleceğin en iyi birleştirenini ilan ederken; yeni gerçeklerin, yeni fikirlerin, yeni uygulama ve cihazların yayılmasına aracılık ettiklerini vurgulamıştı.

1.2. Osmanlı Devleti’nde Matbaa ve Basın Tarihi

İslam dünyasında ve Osmanlı Devleti’nde yayınlanan süreli yayınlara gelince; İslam aleminin ilk ulusal gazetesi 1828’de yarısı Türkçe yarısı Arapça yayınlanmış olan ve haftalık çıkan “Vakayi-i Mısıriye” (Mısır Hadiseleri) dir.²³ Bu gazetenin kurulduğu tarihten sekiz-dokuz yıl önce Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa (1805-1849) harf dökme ve basım tekniklerini öğrenmeleri için İtalya’ya ğrenci göndermiş ve Mısır’da Bulak Matbaası’nı kurmuştu. 1822-1842 arasında bu matbaada 243 Arapça ve Türkçe kitap yayınlanmıştır. “Vakayi-i Mısıriye” gazetesinin ilk sayısında çıkış nedeni anlatılmaktaydı. Tarım, endüstri ve diğer alanlardaki gelişmelerin izlenmesi ve toplumu koruyacak önlemlerin alınması başlıca amatı. Gazetede ki haberlerin kaynağı genelde Fransız ve İtalyan gazeteleri olup İstanbul kaynaklı haberler yok denecek azdı. Bununla beraber bütün Ortadoğu toplumunda Türkçe’nin yaygınlaşmasında büyük rol oynamıştır.²⁴ Mehmet Ali Paşa ayrıca 1830’da Girit’te “Vakayi-i Giridiye” adında bir gazete yayınlattı. Bu gazetede Türkçenin yanında Yunanca eşit olarak kullanılmıştır.

Ülkemizde yazılı basının tarihçesi açısından bir değerlendirme yapılacak olursa, matbaanın ilk kuruluşuna kadar gitmek gerekir. Padişah II.Bayezid döneminde (1482-1512) Müslüman olmayan Osmanlı tebaasının basımevi amalarına izin verilmişti. Böylece ilk olarak Museviler 1493’de İstanbul’da ve 1515’te Selanik’te; Ermeniler 1567’de İstanbul’da ve Rumlar 1617’de Fener Patrikhanesi’nde kendi basımevlerini açmışlardı.²⁵ Türkçe kitaplar yayınlamak maksadıyla ise Macar asıllı İbrahim Müteferrika (1674-1745), 1726 yılında matbaacılığın lüzum, ehemmiyet ve faidesine dair “Vesilet-t-tab’a” ismiyle

²² Scott H Podolsky, Jeremy A Greene, David S Jones, “The Evolving Roles of the Medical Journal”, *New England Journal of Medicine*, Cilt: 366, Sayı: 16, 2012, s.1457-1461.

²³ Orhan Koloğlu , “İlk Tükçe Gazete; Vakayi-i Mısıriye”, *Tarih ve Toplum*, Cilt: 10, Sayı: 58, 1988, s.10.

²⁴ Hıfzı Topuz, *II.Mahmud’dan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 2. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s.14.

²⁵ şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi* , 6.Basım , Bilgi Yayınevi, İstanbul 2010, s.100.

bir risale yazarak, Sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya ve Yirmisekiz Çelebizade Sait Efendi'ye takdim etmişti.²⁶ Böylece 14-16 Aralık 1727'de İstanbul'da Sultan Selim semtindeki evinin alt katında resmi adı Dar'üt-Tıbâ'at-ül-Âmire olan bir matbaa kuruldu. İbrahim Müteferrika'yı destekleyen kişi, 1720'de babası Fransa kralı XV.Louis nezdindeki Osmanlı elçisi olan Yirmisekiz Çelebizade Sait Efendi'dir. Sadrazamın olumlu karşılaması ve Sait Efendi'nin çabalarıyla zamanın Şeyhülislamı Mevlana Abdullah Efendi, basımevinin kurulmasında din bakımından sakınca olmadığı yolunda fetva vermiştir.²⁷ Bu fetva üzerine Padişah III.Ahmed de (1703-1730) 1726 yılında din kitapları basılmamak şartıyla izin verdiğini belirten fermanını çıkarmıştır. İlk yayın olarak 1729'da "Vankulu Lügati" basıldı.²⁸ İlk 31 Ocak 1729'da çıkan kitaplara bakılırsa dil, tarih, coğrafya, müspet ilimler ve askerlik konularını içerdikleri görülür.²⁹ 1742 yılına kadar basılan kitapların sayısı da 17'i bulurken, konulan fiyatlar 3-40 kuruş arasındaydı.³⁰ Bununlar beraber Marcus Keller, Fransız Sivil Din Savaşları sırasında (1562-1598) ana figürlerden birisinin Türkler olduğunu; Katolik-Protestan taraftarlarının arasındaki gerilime çeşitli poster ve kitaplarla katkıda bulunduğunu bildirmektedir.³¹ Hatta yazara göre Osmanlı desteği ile basılan bu kitaplar, Fransa'da Montargis'de basılmış ve Huguenot kimliğinin beslenmesine yardım etmiştir. O tarihlerde Osmanlı'nın uluslar arası siyasetinin gereği propaganda vasıtası olarak kullandığı matbaanın, kendi topraklarında gelişmesine izin vermemesine ayrı bir anlam yüklenmelidir.

1.3. Osmanlı Devleti'nde Süreli Yayınların Tarihi

Osmanlı'ya basın ihtiyacını hatırlatan bir gazete örneği belki de Marsilya Ticaret Odası ile sıkı ilişkileri olan ve İzmir'de Fransızca olarak ilk sayısı 24 Mart 1821'de çıkan "Le Spectateur Oriental" (Doğulu Seyirci) idi. Bir başka görüşe göre ise Osmanlı'da bir gazeteye olan ihtiyaç 1821 Mora İsyanı sırasında fark edildi.³² II.Mahmud (1808-1839) isyana destek veren liberal İngiliz ve Fransız gazetelerinin kamuoyu ve hatta hükümeti etkileme gücünün farkına varınca, bir gazete açılmasını emretti. Devlet bu vesileyle kendi

²⁶ Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, 2. Baskı, Maarif Matbaası, İstanbul 1943, s.147.

²⁷ Mehmet Nuri İnügür, *Basın ve ...*, s. 53-86.

²⁸ Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi...*, s.101.

²⁹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 14. Basım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s.61.

³⁰ Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi...*, s.102.

³¹ Marcus Keller, "Of Blood and Blindness: Islam and Huguenot identity in Augbigne's Judgement (Tragiques VII)", *Romance Notes*, Cilt: 48 Sayı: 2, 2008, s.137-49.

³² Nesimi Yazıcı, "Takvim-i Vekâyi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:39, İstanbul, 2010, s.490-492.

lehine kamuoyu oluşturma ve halka icraatlarını anlatabilme olanağı yakalamaya çalışmıştı. Böylece ilk süreli yayın Sultan II.Mahmud'un girişimiyle 11 Kasım 1831'de İstanbul'da basılan ve Türkçe yayımlanan bir gazete olan "Takvim-i Vekayi" çıkarıldı. II.Mahmud'un gazeteye izin vermesi muhtemelen merkeziyetçilik ve reformculuk gibi iki önemli siyaseti benimsemiş olmasından, Yunanistan'ın 1829'da bağımsızlığını kazanmasıyla sonuçlanan savaş süresince devletin kendi görüşlerini Batı ülkelerine ve kendi kamuoyuna anlatmada yaşadığı sıkıntılardan ve özellikle Mehmed Ali Paşa'nın çıkardığı gazeteye bir bakıma alternatif olma düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Sultan II. Mahmud, Mısır Valisi Mahmed Ali Paşa tarafından 1828'de yayımlatılan Vakayi-i Mısıriye'nin kendisine ne kadar faydalar sağladığını anlayınca Aleksandre Blacque'ı İzmir'den İstanbul'a getirtti ve ilk yarı resmi havadis gazetesi olan "La Moniteur Ottoman" ı (Osmanlı Habercisi) yayınlattı.³³ Hıfzı Topuz ise Takvim-i Vekayi'nin çıkarılma nedenini, 14 Eylül 1829'da imzalanan Edirne Anlaşması'ndan sonra devlete yeni bir düzen vermek üzere "Islahat Meclisleri"nin toplanmaya başlanmasına bağlar.³⁴ Hükümetin bir gazete çıkarması tasarısı ilk defa bu meclis toplantılarında ortaya atılmıştır. Padişah II.Mahmud da bu tasarıyı olumlu karşılayınca gazetenin adını koyar: "Mukaddime-i Takvim-i Vakayi". Gazetenin başına Mekke Kadılığı yapmış olan vak'anüvis ve Sahaflar Şeyhizâde Esat Efendi getirildi. 8 Ekim 1831'de ilk Mukaddime'yi kaleme alan Esat Efendi bu anlamda Türk gazetecilerinin piri sayılır. Önceleri hem resmî, hem de genel haberleri yayımlayan Osmanlı Devleti'nin bu ilk resmi gazetesi, öteki Türkçe gazeteler çıkmaya başladıktan sonra yalnızca resmî haber yayınları ile yetindi. Takvim-i Vekâyi'nin birinci sayısı 25 Cemâziyelevvel 1247'de (Miladi 1 Kasım 1831'de) Türkçe olarak yayınlanmıştır. İlk olarak 24x35 cm. ebadında dört sayfa halinde yayınlanan gazete, 40x27 cm. boyutuna kadar değişiklikler göstermiştir.

Bu gazete başlangıçta haftalık olarak çıkarıldı. İlk sayısı 5000 nüsha basılmış ve devlet büyüklerine, bilim adamlarına, yüksek rütbeli memurlara, taşradaki eşrafa ve elçiliklere gönderilmiştir. Yıllık abone ücreti 120 kuruş olan gazete, Süleymaniye Cami'i ile Üniversite bahçesi arasında bulunan ve Takvimhane-i Âmire denilen Kapucubaşı Musa Ağa konağında çıkarılmaya başlanmıştır. 1860'dan sonra bir çeşit resmi gazete olan Takvim-i Vekayi 1879'da bir kez kapatılmış ve yılda ortalama 15-20 sayı çıkartılabilmektedir. 1891'de tekrar çıkarılmaya başlanan gazete 1892'de kapatılmıştır. 27 Temmuz 1908'de

³³ Hasan Duman, *Başlangıcından Harf Devrimine Kadar...*, s.9.

³⁴ Hıfzı Topuz, II.Mahmud'dan Holdinglere..., s.15.

yeniden çıkmaya başlayan gazete İstanbul Hükümeti düşene kadar yayınlanmış ve 4 Kasım 1922’de tarihe karışmıştır.

İlk özel çaba ve sermaye ile çıkarılan gazete ise “Ceride-i Havadis” dir. Bu gazete İngiliz Morning Herald gazetesinin muhabiri tüccar William Churchill tarafından 1840’ta çıkarıldı. 40x27 cm. boyutunda olan gazete İstanbul’da Hamidiye Türbesi karşısında şimdiki Dördüncü Vakıf Han’ın bulunduğu yerde kurulan basımevinde basılmıştır. Gazetenin ilk başlarda hiç satılmadığı anlaşıyor. İlk üç sayı bedava dağıtılmıştı. Ancak 150 okuyucuya eriştiği söylenir. Kırım Savaşı sırasında yaptığı özel haberler, reklam ve ölüm ilanları ile daha geniş çevrelere erişmiştir. William Churchill gazetenin yönetimini oğlu Alfred’e devretmişti. O da Ruzname-i Ceride-i Havadis’i sürekli olarak haftada beş gün yayınlamaya başlamıştır.

Bir Türk tarafından yayımlanan ilk özel gazete ise “Tercüman-ı Ahval”dir. “Tercüman-ı Ahval”, gazeteci ve tiyatro yazarı İbrahim Şinasi’nin (1826-1871) yardımıyla, Tıbbiye Mektebi mezunu ve Tercüme Odası’ndan yetişmiş Şurayı Devlet üyesi Agâh Efendi (1832-1887) tarafından 21 Ekim 1860’ta yayınlanmaya başlamıştı. 40x55 cm boyutundaki gazete Pazar günleri yayınlanmıştı. Eldeki son sayı 11 Mart 1866 tarihli olup beş buçuk yıl yaşayabilmişti. Şinasi, iki yıl sonra kendi gazetesi olan “Tasvir-i Efkâr”ı 27 Haziran 1862’de yayınlamıştı. Haftada iki gün çıkan gazete üç yıla yakın Şinasi tarafından çıkarıldı ve 1867’e kadar Namık Kemal’in yönetimine geçmişti.

1864’de yerel yönetimlerle ilgili düzenlemelerin çerçevesinde Eyalet Sistemi kaldırılıp yerine Vilayet Sistemi getirildi. Sırasıyla Tuna, Bosna, Suriye, Erzurum, Halep, Edirne, Trablusgarp vilayetleri kuruldu. Her vilayette kendi gereksinimlerini karşılamak üzere bir de basımevi kurulması sağlandı. Böylece Vilayet Salnameleri denilen yıllıkların basılması geleneği de yerleşmiş oldu.³⁵

Osmanlı topraklarında bilimsel konuları içeren süreli yayınların tarihçesinde, Nuran Özlük’ün ilk mecmua faaliyetimiz olarak belirttiği gibi, Vakayi-i Tıbbiye dergisinin ayrı bir yeri vardır.³⁶ 1849’da yayınlanan Vakayi-i Tıbbiye ilk Türkçe bilim ve tıp dergimizdir. Türkiye’de ilk matbaanın 1727, ilk resmi gazetenin 1831 (Takvim-i Vekayi) ve ilk günlük özel gazetenin (Tercüman-ı Ahval) 1860 yılında yayınlanmaya başladığı düşünülürse; aynı

³⁵ İngilizce “Yearbook” ve Almanca “Almanac” denilen devlet yıllıkları süreli yayın olarak kabul edilmez.

³⁶ Nuran Özlük, *Siyasetten Edebiyata Türk Basınında Dergiler (1883-1957)*, Başlık Yayın Grubu, İstanbul 2011, s.7.

zamanda da ilk genel bilim dergisi olan “Mecmua-i Fünun”un da 1862’de yayınlandığı göz önüne alınırsa; ilk tıp dergisinin 1849 yılında yayınlanmaya başlamasının önemi daha iyi ortaya çıkmaktadır.³⁷ Bu dergi, 27 sayı yayınlandıktan sonra basımına ara verilmiş ve yedi yıl aradan sonra yeniden çıkmaya başlamıştır. İkinci girişimde 12 sayının yayınlandığı bilinmektedir.³⁸ Vakayi-i Tıbbiye dergisinin Fransızca sayılarının yayınlandığı bilinmektedir.³⁹

Aslında 19. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen kültürel ve kurumsal değişikliklerle 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı’nın getirdiği reformlar, Osmanlı toplumunda modernleşme yolunda önemli gelişmelere yol açmıştı.⁴⁰ 1851 yılında devlet tarafından ve yine yüksek rütbeli devlet adamlarının üye oldukları “Encümen-i Daniş” adlı resmi bir kurul meydana getirilmişti. Birçok benzerlikleri ile 1635’de Fransa’da kurulan “Academie Française”e benzeyen “Encümen-i Daniş”, Osmanlı bilim ve meslek derneklerinin ilk nüvesini teşkil etmiştir. “Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniyye” ise 1861 yılında Osmanlı aydınlarının Batı bilim ve kültürünü yaymak için kendi aralarında kurdukları ilk cemiyettir.⁴¹ Yani resmi anlamda ilk sivil bilimsel örgütlenmedir. Bu derneğin kurucuları Münif Efendi ve St.Petersburg elçisi Halil Bey’dir. İlk başkanı Osmanlı devlet adamı Münif Efendi (Mehmed Tahir Münif Paşa) (1830-1910) olmuştur. Derneğin tüzüğünde aylık yayın organı olarak 32 sayfalık bir dergi çıkarılmasına karar alınmış ve Münif Efendi “Mecmua-i Fünun” adı verilen bu derginin yönetimini de üstlenmiştir. İlk sayısı Haziran 1862’de (Muharrem 1279) çıkmıştır. “Mecmua-i Fünun” Osmanlı basın tarihinde “Vakayi-i Tıbbiye” dergisinden sonra yayınlanan ikinci dergidir. İlk ikibuçuk yıl düzenli bir şekilde yayımlanan aylık dergi, 1865 yılındaki 33. sayıdan itibaren yayınına bir süre ara vermiştir. Mayıs 1866’da 34. sayısı ile yayın hayatına bir yıl kadar daha devam etmiş ve 1867’de yayınına tamamen durdurmuştur. Gerçi Münif Paşa, Ocak 1883’de dergiyi yeniden çıkarmaya teşebbüs etmişse de bu tek sayı Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniyye’nin bir faaliyeti olarak görülmemiştir. Bu dergi Sultan II.Abdülhamid’in (1876-1909) direktifiyle

³⁷ Aykut Kazancıgil, Vural Solok, “Türk Tıp Dergileri ve Süreli Yayınları Üzerine Analitik Bir İnceleme (1949-1981), *Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi*, Cilt:12, 1981, s.373-382.

³⁸ Selçuk A. Özen, Atilla Özgür, “Türkiye’de Veteriner Hekimliği Alanındaki Eski Harfli Süreli Yayınlar Üzerine Tarihsel Bir İnceleme”. *V. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri Kitabı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.501-512, Ankara 1999.

³⁹ Ayşen Küyük, *Türk Tıp Literatüründe Bilgi Erişim*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1996, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.13.

⁴⁰ Ekmeleddin İhsanoğlu, “Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri”, (der. Ekmeleddin İhsanoğlu), *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Cilt 1, (içinde) Feza Gazetecilik, İstanbul, 1999, s.345.

⁴¹ Ali Budak, *Mecmua-i Fünun*, 1. Baskı, Bilge Kültür Sanat, Yaylacık Matbaası, İstanbul 2011, s.29.

kapatılmıştır. Derginin bu son sayısında yayınlanan “Bir yıldız böceği ile bir yolcu” adlı küçük bir hikayenin derginin kapatılmasına neden olduğu konusunda görüş birliği vardır. “Mecmua-i Fünun” jeoloji, fizik, kimya ve biyoloji gibi pozitif bilimlerin yanı sıra tarih, coğrafya, pedagoji, felsefe, mantık, maliye ve iktisat gibi sosyal bilimlere de yer vermiştir.

Türk tıp yayıncılığında ikinci olarak yayınlanan tıp dergisi “Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye”, üçüncü olarak “Sıhhat-Nüma” ve dördüncü olarak da “Mir’atü’l-Ebdan” dır. “Gazette Medical de Constantinople” ise Fransızca tıp dergisi olup, ilk sayısı Nisan 1849’da yayınlanmıştır. Tıbbiye Matbaasında 1844-1928 yılları arasında Arap harfleriyle Türkçe olarak 256 adet kitap ve 9 adet süreli yayın basıldığı belirlenmiştir.⁴² Bunlar Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye, Askerî Tıbb-i Baytarî Mecmuası, Dârülfünûn Tıp Fakültesi Mecmuası, Mecmua-i Fünûn-ı Baytariye, Vakayi-i Tıbbiye I ve II. ve Tıbbiye Müsamereleleri, Telkîhhane-i Şahane istatistiklerini içeren üç adet yıllıktır. Türk tıp basın yaşamının en uzun ömürlü dergilerinden biri, 1871-1921 yılları arasında yayınlanan “Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye”dir.⁴³ Bu dergi 1871’de ve bu adla ikinci tıp dergisi olarak yayınlanmaya başlamıştır. 1921-1931 yılları arasında ise “Askeri Tarih Mecmuası”, 1931-1949 yılları arasında “Askeri Sıhhiye Mecmuası”, 1949-1956 yıllarında “Askeri Sıhhiye Dergisi” ve 1956 yılından günümüze kadar ise “Gülhane Tıp Akademisi Bülteni” adı ile yayınlanmaktadır. 1887 yılında yayın hayatına başlayan “Ceride-i Emâkinü’s-Sıhha” (Gazette des Hopitaux), II.Abdülhamid’in özel doktoru olan Mavroyeni Paşa’nın (1817-1902) yönetiminde çıkarılan Türkçe-Fransızca bir dergiydi.⁴⁴ 131 sayı yayınlanan derginin amacı hekimler tarafından yapılan çalışmalardan bilim dünyasını haberdar etmek, hastalık nedenleri ve istatistikleri hakkında araştırma yapmak ve salgın hastalıkları incelemek olarak özetlenebilir. Özel kişilerce yayınlanan en uzun ömürlü tıp dergisi ise, yayımına 1925 yılında Dr. Marko Elnaküve yönetiminde başlayan “Tedavi Notları”dır. Dergi, 1933 yılından itibaren Dr. Feridun Frik tarafından yayınlandı ve derginin adı 1935 yılında “Dirim” olarak değiştirildi. En uzun süreli dernek yayını ise 1856 yılında Cemiyet-i Tıbbiye-i Şâhâne’nin yayın organı ve azınlıklar tarafından çıkarılmış en uzun süreli tıp dergisi olan “Gazette Medicale d’Orient”dir. Dergi, 1856-1925 yılları arasında 70 cilt ve

⁴² Gülten Dinç, Mekteb-i Tıbbiye Matbaasında Basılan Arap Harfli Türkçe Yayınlar Aracılığı ile Tıbbiye’nin Yayın Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2003, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, s.13.

⁴³ Yalçın Özkaptan, *Geçmişten Günümüze Gülhane Kulak Burun Boğaz Kliniği*, Ankara 2003, s.11.

⁴⁴ Feza Günergun, “A French-Turkish Medical Journal Published in Istanbul”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt:3, Sayı: 2, 2002, s.13-27.

Fransızca olarak yayınlandı. Devlet tarafından yayınlanan en uzun süreli tıp yayını ise 1913 yılında Dahiliye Nezareti Sıhhiye Müdüriyet-i Umûmiyesi tarafından yayınlanmaya başlanan “Sıhhiye Mecmuası”dır. Dergi halen günümüzde Sağlık Bakanlığı’nın yayın organı olarak yayınlanmaktadır.

1880 yılında Veteriner hekimliği alanında “Vasıta-ı Servet” adlı bir dergi çıkarılmaya başlandı. Hayvancılık ve tarım alanında makaleler içeren bu derginin veteriner hekimliği tarihine ışık tutan belgelerle dolu olması yönünden önemi büyüktür. Türkiye’de tümüyle veteriner hekimliği alanında yayınlanan ilk dergi ise, 1908 yılında yayınlanmaya başlayan “Mecmûa-i Fünûn-ı Baytariyye”dir. “Hekim” dergisi, İstanbul’un dışında yayınlanan ilk tıp dergisi olması bakımından ayrı bir özelliği bulunmaktadır. Dergi, 1910 yılında Trabzon’da yayınlanmaya başlamıştır. Hekim dergisini 1920 yılında Ankara’da “Türk Hekimi” ve İzmir’de yayınlanan “Türk Tıp Mecmuası” izledi. Türk tıp basın tarihinde önemli yeri bulunan Cumhuriyet öncesi dergiler arasında “Sıhhat” (1884), “Nevsâl-i Afiyet” (1899), Hamidiye Etfâl Hastane-i Âlisi’nin “İstatistik Mecmua-ı Tıbbiyesi” (1900), “Tababet-i Hâzıra”, “Osmanlı Seririyyât Mecmuası” (1910), “İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası (1912), “Darü’l Fünûn Tıp Fakültesi Mecmuası” (1916), “İstanbul Seririyyâtı” (1919) sayılabilir.⁴⁵ 1849-1923 arası Osmanlı tıp dergilerinin (Eczacılık, Diş ve Veteriner hariç) sayısı 45’te kalırken, 1923-1973 arasında 247 tıp dergisi çıktığı tespit edilmiştir.⁴⁶

---

⁴⁵ Nazmi Kozak, “Sağlık Bilimleri Alanında Türkiye’de Yayınlanmakta Olan Dergilerde Hakem Denetimi ile İlgili Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme”. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık Ulusal Sempozyumu Kitabı* s. 181-201, Ankara, 2003.

⁴⁶ Bedi N. Şehsuvaroğlu, “Türkiye’de Sağlıkla İlgili Olarak Yayınlanan Periodikler”, *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası* Cilt: 36, Sayı: 1, 1973, s.169-198.

BÖLÜM II

OSMANLI DEVLETİ'NDE MODERN TIP EĞİTİMİNİN TARİHİ

2.1. Tersane Tıbbhanesi ve Mekteb-i Tıbbiye'nin Kuruluşu

Osmanlı'da modern tıp eğitiminin kurumsallaşmasına bakıldığında Padişah III.Selim'in (1789-1807) Nizam-ı Cedid adı altında başlattığı yenilenme hareketi ile karşılaşılır.⁴⁷ Bu hareketle devletin bütün kurumlarını ilgilendiren büyük ve kapsamlı reformlar hedeflenmişti. Bu amaçla tersane ve donanmanın da ıslahına girilmiş ve Şubat 1805'de yürürlüğe giren "Bahriye Kanunnamesi" ile tersane ve donanma çalışanlarının sağlık sorunları üzerinde durulmuştur. İlk Bahriye Nazırı (Paris eski elçisi) Morali Seyyid Ali Efendi Aynalıkavak Sarayı'nın kalıntılarından yararlanarak Kasımpaşa'daki tersanedeki Büyük Havuz'un yakınında bir hastane yapımına başlamıştı. 21 Ağustos 1805'te tamamlanan hastanede başhekim ve başcerrahın yanında öğrencilerin de bulunması bir okulun ilk işaretleriydiler. Nitekim 9 Ocak 1806'da İspitalya'nın yanında bir de memleket dahilinde tabip ve cerrah yetiştirmek üzere bir Tıbhane inşa edildi. Ali İhsan Genç'er'e göre bu okul ile devrin Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin bir ilgisi yoktur.⁴⁸ Rengin Dramur'a göre ise, 1803 yılında hekimbaşılığa tayin edilen Mustafa Behçet Efendi, 1806'da Tersane civarında Müslüman hekim yetiştirmek için "Tıbhane" yi kurmuştu.⁴⁹ Her geçen gün ilerleme kaydeden Tersane Tıbbhanesi için bir nizamname gerekiyordu. Bahriye Nazırı Seyyid Ali Efendi eğitim ve sağlık hizmetleriyle ilgili detaylı bir takrir yazarak 6 Ocak 1807'de III.Selim'in iradesiyle bir nizamnamenin yürürlüğe girmesini sağladı. Tersane Tıbbiyesi Nizamnamesi'nde anatomi diseksiyonunun eğitimdeki yeri ve önemi, klinik ve cerrahi eğitim uygulamaları ve başka düzenlemeler açıkça belirtilmiştir. Yine bu nizamnameye göre tıp ve cerrahlık eğitimi alanlar İstanbul'daki eczanelerde İtalyanca öğrenecekler ve mezunlar devlette dört yıl mecburi hizmette bulunacaklardı. Aynı yıllarda Nizam-ı Cedid aleyhtarlığı yükseliyordu. Mayıs 1807'de çıkan Kabakçı Vak'ası ile Bahriye Nazırı Seyyid Ali Efendi görevinden uzaklaştırılmış ve III. Selim hal' edilmişti. Çıkan siyasi karışıklıklar ve ayaklanmalar Tersane Tıbbhanesi'ndeki eğitimi de kötü etkilemişti. Nihayet Kasım 1808 tarihinde ortaya çıkan

⁴⁷ Erdem Aydın, *Dünya ve Türk Tıp Tarihi*, Güneş Kitabevi, Ankara, 2006, s.174.

⁴⁸ Ali İhsan Genç'er, "İstanbul Tersanesi Açılan İlk Tıp Mektebi", *Tıp Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 41, 1978, s.732-747.

⁴⁹ Rengin Dramur, *Osmanlı Devleti Saraylarında Tıp ve Eczacılık*, Aya Kitap İstanbul 2008, s.32.

Alemdar Vak'ası sonrasında Tersane Tıbbiyesi dağıtılmış ve kısa bir süre sonra kapanmıştı. Temmuz 1822'de çıkan Kasımpaşa yangınında hastane ve okul binaları tamamen harap olmuştu.

Padişah II. Mahmud döneminde (1808-1839) yeni kurulan ordunun ihtiyaçları doğrultusunda, yükseköğretim alanında üç okulun geliştirilmesi gerekti: Mühendishane, Tıbbiye ve Harbiye. Tıbbiye'nin açılmasını gerektiren nedenler arasında ordunun sağlık ihtiyaçlarının karşılanması, Yakın Doğu'ya yayılan kolera salgınları, yabancı hekimlerin Osmanlı topraklarında fazlaca çoğalması olarak gösterilebilir.⁵⁰

Sultan II. Mahmud'un Tanzimat'tan önce açtığı Tıbhane'de yeniliklerin mübeşşiri Mustafa Behçet Efendi (1774-1834) ile İtalyanca'dan tıbbi çeviriler yapan Şânizade Ataullah Efendi (1769-1826) idi. Bu yıllarda hekimbaşı olan Mustafa Behçet Efendi 1792 yılında daha onsekiz yaşındayken müderrisliğe yükselmiş bir şahsiyetti. Latince ve İtalyanca dilleriyle tababeti öğrenmiş ve 1795-1796 yılında saray hekimleri arasına alınmıştı.⁵¹ Osmanlı Devleti'nde Seretıbbā, Seretıbbā-i Hassa veya Reisü'l-etıbbā adıyla anılan hekimbaşı padişah ve ailesinin özel hekimliği yanında Heyet-i Vükela'ya dahil olmadığı halde sağlık bakanı gibi bütün hekimlerin başı olarak saray ve devletin sağlık işlerini yürütmekteydi.⁵²

1823 yılında üçüncü kez hekimbaşılığa getirilen Mustafa Behçet Efendi'nin, Asakir-i Mansûre-i Muhammediyye'ye hizmet edecek tabip ve cerrahların yetiştirilmesi amacıyla II. Mahmud nezdinde yaptığı girişim sonucunda belgelerde Tıbhâne-i Âmire veya Darü'ttıbb-ı Âmire şeklinde geçen Mekteb-i Tıbbiye kurulur.⁵³ Mustafa Behçet'in 26 Cemaziyevvel 1827'de padişah II. Mahmud'a arz ettiği takrirde bir Darü't-tıbb-ı Âmire binasına münasip bir yer bulunması, Asakir-i Mansure neferlerinden öğrenci alınması, eğitimcilerin Müslüman olması, Türkçe ve Arapça eğitimin yanısıra yabancı lisan ile de eğitim yapılması gibi hususlar yer almaktaydı.⁵⁴ Böylece yeniçerilerden boşalan Şehzadebaşı'ndaki Acemi Oğlanlar Kışlası yanındaki Tulumbacıbaşı Konağı'nda, ülkemizdeki ilk modern tıp okulunun ya da Tıbhane-i Âmire'nin açılışı yapılır. Sultan

⁵⁰ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma...*, s.185.

⁵¹ Ali Haydar Bayat, *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.135.

⁵² Ali Haydar Bayat, *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık ...*, s.3.

⁵³ Nil Sarı, "Mekteb-i Tıbbiye", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:29, Ankara, 2004, s.2-5.

⁵⁴ Osman Şevki Uludağ, Esin Kahya, *Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010, s.50-51.

II.Mahmud döneminde 14 Mart 1827’de, bir Çarşamba günü Mustafa Behçet Efendi'nin nâzırlığında öğretime başlandı. Okulun ilk hocaları arasında Abdülhak Molla, Münecimbaşı Osman Saib Efendi, Tabip İstefanaki ve Boğos Efendiler bulunmaktaydı. Okula ait bulunan bir mermer levhada “Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi, Tıp Medresesi bâni-i muhteremi, 1242” yazmaktadır. Hekimbaşılık görevindeyken yakalandığı şarbon hastalığından kurtulamayan ve son görevi Rumeli Kazaskerliği olan Mustafa Behçet, 1834 yılında vefat etmiştir. Dört sınıflı olarak planlanan okulun ilk öğrencileri Asakir-i Mansûre acemilerinden veya yetenekli gençlerden seçildi. Bu arada Süleymaniye Tıp Medresesi'nden pek çok talebe Mekteb-i Tıbbiye’ye kaydoldu. Tıp eğitiminin süresi Mekteb-i Tıbbiye’de 5 yıldır.⁵⁵ İkinci sınıfta İshak veled-i Antuvan, İtalyanca ve Fransızca dilbilgisi ve cümle yapısı öğretirdi.⁵⁶ 1829’da Paris’ten 24 fizyoloji, 6 resimli anatomi kitabı, ilaç yapımı ile 24 kitap ve bir de tıp sözlüğü getirildi. 14 Mart’ta açılan bu yeni tıbbiye okulunun açılışında II.Mahmud okuduğu nutkunda şöyle demişti: ⁵⁷

“Çocuklar, İş bu ebniye-i âliye, Mekteb-i Tıbbiye olmak üzere teşkil ve terkip ederek Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane tesmiye ettim ve burada bekayı sıhhat-i beşeriye hizmeti azizesine muvazebet olunacağından bu mektebi sâir mekteplere tercih ve takdim eyledim. Bunda Fransızca olarak fenn-i tıbbi tahsil edeceksiniz. Bu makamda şimdi sizin için bir sual varid olduğunu ve bu sual dahi bizim lisanımızda ve bizim kitabımızda fenn-i tıp yok mudur ki ecnebi lisanı üzere okumaklığı ihtiyar edelim kavlimden ibaret bulunduğunu bilirim ve burasını tasdik ile beraber yine sizin tarafınızdan mevkii cevabda olarak şimdilik mevcut olan müşkülât ve mehâziri beyan ile şu halin dahi kariben izalesini me’mul ve temenni ederim. Vakıa fenni tıbbı aîd bizde pek çok kitap mevcut olub iptida Avrupalılar ise bu fenni, kütüb-ü Arabiye’den lisanlarına naklettikten sonra yüz seneden ziyadedir bunda tefennün ve terakki ile uğraşmakda olduklarından, zevabıt ve kavaidi tahsiliyesini teshil eylemişler ve muahharen biraz şeyler dahi bulup kendi kitaplarına ilave eylemişlerdir. Şimdi anlara nisbetle Arabca tıp kitapları bazı mertebe nakıs gibi görünüyor. Mamafih işbu noksanın yekdiğerinden ikmalini göze alsak dahi vehle-i ulâda Türkçeye nakli mümkün olamayıp lâakal on sene kadar Lisan-ı Arabi’nin ve sonra hiç olmazsa beş altı sene dahi fenni tıbbın tahsiliyle uğraşmaya tevakkuf eder. Bizim ise gerek asakir-i

⁵⁵ Esin Kahya, Ayşegül Demirhan Erdemir, *Medicine in the Ottoman Empire*, Nobel Medical Publications, İstanbul 1997, s.116.

⁵⁶ Nuran Yıldırım, *İstanbul Tıp Fakültesi Tarihine Bakış*, İstanbul 2015, s.7.

⁵⁷ Kazım İsmail Gürkan, *Türkiye’de Hekimliğin Batıya Dönüşü*, Yenilik Basımevi, İstanbul 1967, s.7-8.

şahane ve gerek memalik-i mahrusemiz için etıbbı-yı hazıka yetiştirip hıdemat-ı lazimedede istihdam ve diğer taraftan dahi fenni tıbbı kamilen lisanımıza alıp kütübü lazimesini Türkçe tedvine sa'y ve ikdam etmeliyiz. Sizlere Fransızca okutmaktan benim muradım Fransızca lisanı tahsil ettirmek değildir. Ancak fenni tıbbı öğretip refte refte kendi lisanımıza almaktır ve andan sonra Memalik-i mahruse-i şahanemin her bir tarafına Türkçe olmak üzere neşreylemektir. (Dr.Bernard'a işaret ederek) bu adamı sizin için mahsus celbettim. Kendisi gayet müstaid bir adamdır. Avrupa'nın birinci derecedeki hükemasındandır. İşte bu adamdan ve sâir hocalarınızdan ilmi tababeti tahsile çalışın ve tedricen Türkçeye alıp lisanımız üzere tedavülüne sa'y eyleyin. Zira etıbbı sıfatıyla Memalik-i ecnebiyeden bir takım meçhulü'l-ahval eşhasın gelmesinden ve şuraya buraya sokulmasından hoşnud ve memnun değilim. İnşallahültaala ikmalî fennle şahadetnâme aldıktan sonra rütbeyi azimeye nail olacağınız muhakkak olduktan başka, mektepte bulunduğumuz müddetçe dahi kâffe-i havayicinizi mükemmel surette tertip eyledim ve et'imenizde sıcaklık kebaba ve soğukluk çileğe kadar vardır. Sairleri dahi bu kıyas iledir ve âlâmet-i imtiyaziye olmak üzere yaptırmış olduğum nişanlarınızı dahi bu hafta göndereceğim. Heman sizler muradı şahanem veçhile sa'y-ü gayret edin. Talep sizden ve vermek bendendir. Cenabıhak feyiz ve muvaffakiyyet ihsan eyleye, amin."

1831 yılında kurulan Cerrahi Okulu'nda ise eğitim 3 yıldır. Tulumacıbaşı Konağı'ndaki bu okul binası ihtiyaçlara cevap veremeyince önce aynı yıl 1831'de Cerrahhane, Sur haricinde Topkapı Sarayı sahilindeki Değirmenkapı denilen yerde üç odalı "Hastalar Odası" denilen yere taşındı. Okulun başına Osman Sabit Efendi getirildi. Eğitim için Berlin ve Petersburg'da ameliyatları ile ün kazanmış bir Fransız profesör Sade de Galieri davet edildi.⁵⁸

1836'da Tıbhane'nin yerleştiği Tulumacıbaşı Konağı satıldığı için okul, Topkapı Sarayı içine Gülhane'deki Otlukçu Kışlası'na taşındı. Böylece Hekimbaşı Abdülhak Molla'nın girişimleriyle Tıbhane ile Cerrahhane 1837 yılında tekrar birleştirildi. Kırmızı olan bu binanın rengi nedeniyle Kırmızı Kışla adı verilen bu bina, daha sonra Gülhane Hastanesi olacaktı. 1838 yılının Ekim ayında okul Galatasaray'daki eski Enderun Ağaları binasına bugünkü Galatasaray Lisesi'nin bulunduğu yere taşındı ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane ismini aldı.⁵⁹ Fransızca eğitim yapılan bu okulun açılışı çeşitli

⁵⁸ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma...*, s.185.

⁵⁹ Esin Kahya, Ayşegül Demirhan Erdemir, *Medicine in the Ottoman ...*, s.116.

kaynaklarda 14 Mayıs 1839 olarak kabul edilir. Galatasaray Mekteb-i Tıbbiyesi'nde kütüphane, görevli odaları, klinik, 300 kişilik yatakhane ve yemekhane, padişah dairesi, matbaa gibi birimlerle anatomi preparatları, tabiat tarihi koleksiyonları ve büyük bir botanik bahçesi bulunuyordu. Hocalar arasında birinci muallim olarak yer alan Avusturya'lı Doktor Karl Ambros Bernard, ders programını Viyana'daki Josef Akademisi (Josefinum) tarzında yeniden düzenledi. Doktor Bernard'ın yardımcıları arasında Spitzer, Neuner, İtalya'da eğitim alan İstefanaki ve Fransa'da eğitim alan Boğos beyler vardı.⁶⁰ Okulun matbaasında hocaların yazdığı Fransızca ve Türkçe eserler, halkı aydınlatmak için de salgın hastalıklar ve aşı hakkında risaleler basılıyordu. Okulun ilk mezunlarını verdiği 1842-1843 öğretim yılında, biri hazırlık ve bilimlere başlangıç (3 yıl) diğeri tıp ve cerrahi (4 yıl) olmak üzere iki temel bölüm vardı ve eğitim süresi yedi yıldır. Bu binanın 11 Ekim 1848'de Beyoğlu'nda çıkan bir yangın ile yanması sonucu botanik bahçesi, tabiat tarihi müzesi, zooloji müzesi, bandaj müzesi, anatomi müzesi, eczane ve kütüphane tamamen yok oldu.⁶¹ Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, Halıcıoğlu'nda Mühendishane-i Berri-i Humayun için yapılan Humbarahane'ye taşındı.⁶² İşte tam bu yılda yani 1849 yılında okulun hocaları ve öğrencilerin katkılarıyla ülkemizin ilk bilim ve tıp dergisi olan Vakayi-i Tıbbiye ile Fransızca tıp dergisi "Gazette Medicale de Constantinople" yayınlanmaya başlandı. Okulun matbaasında basılan bu iki dergide; tıbbi gözlemler, Avrupa'daki yayınlardan özetler, halka yönelik sağlık bilgileri ve çeşitli makaleler yer alıyordu. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, Hekimbaşı makamındaki Nazır Salih Efendi tarafından yönetilirken, Nisan 1850'de hekimbaşılık lağvedilince "Sertabib-i Hazret-i Şahriyari" ünvanıyla başka bir memuriyet ihdas edildi. Okulun ilk yönetmeliği, "Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin İdare-i Dahiliyesine Dair Kanunname" adıyla 1857 yılında yürürlüğe girdi. 1865 yılında İstanbul'da yaşanan kolera salgını nedeniyle Hasköy'deki Gelgeloğlu Konağı'na taşındı. 1866'da ise Sirkeci Demirkapı Kışlası'na (Taşkışla) taşındı. II.Abdülhamid'in doğum günü olan 7 Kasım 1903 (16 Şaban 1321) günü Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane törenle Haydarpaşa'ya taşındı.

⁶⁰ Kazım İsmail Gürkan, *Türkiye'de Hekimliğin...*, s.8.

⁶¹ Nuran Yıldırım, *İstanbul Tıp Fakültesi ...*, s.13.

⁶² Ekrem Kadri Unat, *Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye*, 1867-1909, İstanbul 1990, s.66.

2.2 Mekteb-i Tıbbiye'nin Gelişim Süreci

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de derslerin Fransızca okutulması, çağdaş tıbbın ve yeni fikirlerin gelmesini sağladıysa da Türk hekim sayısının artmasını engelliyordu. Okula alınan çocukların üçte biri gayrimüslim çocuklarıydı. 1855 yılında diploma alabilen yedi hekimin biri, 1856'da diploma alan dokuz kişinin sadece biri Türk'tü. 1862'de eğitim dilinin Türkçeleştirilmesi amacıyla yapılacak mücadelenin plan ve programını yürütmek üzere, Eyüp'te Beşir Ağa Medresesi'nde Kırımlı Aziz Bey ve arkadaşları tarafından Cemiyet-i İlmiye-i Tıbbiye (Osmaniye) adıyla gayriresmi bir dernek kuruldu. Bu derneğin amacı tıp ve diş hekimliği konularında yazılmış yabancı dildeki eserleri Türkçe'ye tercüme etmek ve aylık bir Türkçe dergi yayınlamaktan ibaretti. Bu dernek sadrazam Fuat Paşa'dan yardım gördü. 1865 yılında resmen devlete başvuran derneğin kuruluşu onaylanmış ve kendisine aylık bin kuruş tahsisat bağlanmıştır. 1870 yılında dernek tıp eğitiminin Türkçe yapılmasına karar aldırılmış ve ilk Türkçe modern tıp sözlüğü olan Lügat-ı Tıbbiye'yi yayınlamıştır.

Ağustos 1865'de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye nazır olarak tayin edilen Salih Efendi'nin girişimi, Kırımlı Aziz Bey, İdris, Emin, Hacı Arif, Vak'anüvis Lütfi, Hüseyin Remzi, Sabri ve Vahid Efendilerin dirençli çalışmaları sonunda taşralarda görevlendirilecek sivil hekimleri ve eczacıları yetiştirmek üzere Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane içinde derslerin Türkçe okutulacağı Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye adıyla tek bir odada bir sınıf açılması için irade çıktı. Türkçe tıp öğretiminin askeri tıbbiye kadar sirayet etmesinde bu idealist gençlere fikren Namık Kemal'in rehberlik ettiği bilinmektedir.⁶³ Böylece Mayıs 1867'de ise Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye adıyla yeni açılan Sivil Tıp Okulu Türkçe eğitimle faaliyete geçti. Eğitim 5 yılken 1868 yılında 8 yıla çıkarıldı. 1874'te Ahırkapı'ya taşınan bu okulda, 1880 yılında Vakayi-i Tıbbiye adıyla tekrar bir dergi yayınlanmaya başladı. Mülkiye Tıbbiyesi'nin ilk müdürü Dr.Binbaşı Kırımlı Aziz beydir. Okul matbaasında basılan bu dergide dönemin tanınmış hekimleri ile hocaların makaleleri ve vaka takdimleri yayınlanıyordu. Okula artan rağbet nedeniyle bina yetersiz hale gelince, Kadırga'daki Menemenli Mustafa Paşa Konağı satın alınarak okula tahsis edildi ve 30 Ağustos 1893 günü hizmete girdi. Her öğretim yılı sonunda mezun olan hekim ve eczacıların isimleri Vakayi-i Tıbbiye ile ilan ediliyordu. Kadırga'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (Sivil Tıp Okulu), 1909'da Haydarpaşa'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane (Askeri

⁶³ Kazım İsmail Gürkan, *Türkiye'de Hekimliğin...*, s.18.

Tıp Okulu) ile birleşerek ve Lyon Tıp Fakültesi müfredatı örnek alınarak Dar'ül Fünun-ı Osmani (İstanbul Dar'ül Fünunu Tıp Fakültesi) adıyla Tıp Fakültesi haline geldi ve 1933 Üniversite Reformu'na kadar bu yapı korundu. Mülkiye ya da Sivil Tıp Okulu müdürü operatör Cemil Paşa (Topuzlu) ile Babanzade İsmail Hakkı bu birleşmede büyük pay sahibiydiler.

Türkiye'deki ilk tıp derneği Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane, 15 Şubat 1856'da "Société de Medicale de Constantinople" adı altında İstanbul'da kurulmuştur.⁶⁴ Sultan Abdülmecid, 29 Ramazan 1272'de (2 Haziran 1856) cemiyetin kuruluşunu onaylamış, aylık 50 altın lira tahsisat bağlamış ve onu himayesi altına aldığını belirten "Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane-i Osmaniye" adını vermiştir. Ancak, Cemiyet "Osmaniye" sıfatını hiç kullanmamıştır. Kırım Savaşı sırasında müttefik (İngiliz, Fransız, Sardunya/İtalyan) ordularıyla İstanbul'a gelen tabip ve cerrahlardan bir grup, İngiliz ordusunda görevli Hollandalı Dr. Peter Pincoffs'un (1815-1872) çevresinde toplanmasıyla bu derneğin kuruluş çalışmaları başlamıştır. 40 kişiden oluşan kurucu üyeler arasında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den Dr. K. Karatodori ve İstanbul'da çalışan bazı yabancı sivil hekimler vardır. Derneğin ilk başkanı, Fransız askeri cerrah Lucien Jean Baptiste Baudens (1804-1857) idi. 18 Mart 1886 tarihinde yapılan dernek toplantısında Pasteur'ün şeref üyeliğine ve Paris'te kurulacak Pasteur Enstitüsü'ne maddi destek yapılmasına karar verilmiştir.⁶⁵ Eş zamanlı olarak Padişah II. Abdülhamid Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Nazırlığı'na gönderdiği bir emirle Paris'e bir bilim heyetinin gitmesini istemiştir. Böylelikle Mecidiye Nişan ve Berat'ı takdim edilen Pasteur'e 10000 Frank yardım yapılmıştır. Yıllar ilerledikçe Cemiyet'in Türk üye sayısı artmış ise de, Türk doktorların Cemiyet üyeliğine kabulü 1890'lı yıllarda olmuştur. Cemiyet'e "asli üye" olabilmek için tıp fakültesi, eczacılık okulu veya veterinerlik okulu diplomasına sahip olmak ve bir bilimsel çalışma sunmak şart idi. Derneğin Avrupa ülkelerinde yaşayan çok sayıda "Muhabir üye"si (membre correspondant) bulunmaktaydı. Cemiyet üyeleri arada aksamalar olmuş ise de, iki haftada bir toplanmışlardır. Resmi tartışma dili Fransızca'ydı. Türkçe, bu dernekte ancak 1918'den itibaren konuşulmaya başlanmıştır. Toplantılarda değişik tıbbi konular görüşülmüş, vakalar ve araştırmalar sunulmuş ve tartışılmış; imparatorluğun ve özellikle İstanbul'un sağlık sorunları ele alınmıştır. Ayrıca yurtdışından önemli kişilere de konferanslar verdirilmiştir. Bu incelenen konularla dernekteki

⁶⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri...*, s.346.

⁶⁵ Erdem Aydın, *Dünya ve Türk Tıp Tarihi...*, s. 238.

toplantıların tutanaklarını, Osmanlı İmparatorluğu'nda çalışan hekimlerin yazdığı tıbbi makaleleri, Avrupa tıp dergilerinden alınan bilimsel yazıları ve tıbbi yenilikleri konu alan adında bir tıp dergisi de çıkarılmıştı. Derneğin yayın organı da olan “Gazette Médicale d'Orient” adındaki derginin ilk sayısı Nisan 1857'de çıkarılmış olup yayın hayatını 70 yıl boyunca sürdürmüştür.⁶⁶ 1911 yılından itibaren derginin kapağına Arap harfleriyle “Şark Tıb Mecmuası / Şark Tabib Gazetesi” adı yazılmıştır. Bu dergi, Türkiye'de yayımlanan ilk tıp dergisi olmamakla birlikte, en uzun süre yayımlanan tıp dergisidir ve İmparatorluk içinde tıbbi bilgi alışverişini sağladığı gibi, tıp bilgisinin Avrupa'dan Osmanlı Devleti topraklarına aktarılmasına hizmet etmiştir.

---

⁶⁶ Feza Günergun, “A French-Turkish Medical...”, s.14.

BÖLÜM III

VAKAYİ-İ TIBBİYE DERGİSİ

3.1. Vakayi-i Tıbbiye Dergisinin İlk Çıkışı

İlk Türkçe bilim dergisi ve Türkiye’deki ilk tıp dergisi “Vakayi-i Tıbbiye” ise İstanbul’da Mektebi-i Tıbbiye-i Şahane tarafından 25 Mart 1849’da yayınlanmış olduğu görülmektedir. Türkiye’deki bilimsel dergiciliğin de başlangıcı olan Vakayi-i Tıbbiye’nin yayımına Hekimbaşı Abdülhak Molla önayak olmuş ve dergi iki yıl on ay süreyle yayınlanmıştır.⁶⁷ Orhan Bayrak Vakayi-i Tıbbiye’nin Türkçe ve Fransızca olarak 1850-1852 yılları arasında yayınlandığını bildirmiştir.⁶⁸ Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı tarafından hazırlanan Osmanlı-Türk süreli yayınlar bibliyografyası ve kataloğunda, Vakayi-i Tıbbiye’nin onbeş günde bir yayınlanan ve “Ulûm-i hikemiyye ve fûnûn-i tıbbiyye ve cerrahiye ve vilâdiye ve ispençiyariyyeden bahseden” bir tıp gazetesi olduğu vurgulanır.⁶⁹ Aynı eserde derginin 1265-1266 (1849-1851) arasında 1-15 sayının, 6 Mart 1296 (18 Mart 1880) -18 Şubat 1306 (2 Mart 1891) arasında her yıl 1-24 sayı ve 1313’e (1896) kadar yine her yıl 1-11 sayı basıldığı yazılıdır. Sayıların baştan itibaren teselsül etmediği anlaşılmıştır. Buna karşılık Nimet Taşkiran 1849 yılında yayımlanmaya başlayan ilk Türk tıp dergisi Vakayi-i Tıbbiye hakkında bazı hatalara düştüğünü ileri sürer.⁷⁰ Araştırmacıya göre bu birinci Vakayi-i Tıbbiye dergisi 1849-1851 tarihlerinde üç yıl süreyle çıkabilmiştir. Bundan tam 28 yıl sonra yine aynı adla ancak ikinci Vakayi-i Tıbbiye olarak değerlendirilen bir dergi daha çıkmıştır. Taşkiran’a göre bu ikinci dergiye birinci Vakayi-i Tıbbiye dergisinin devamı olarak kabul etmek tamamen yanlıştır. Yazara göre her iki derginin karakteri, yazı şekilleri, basılış tarzları ve içeriği birbirini tutmamaktadır. Birinci Vakayi-i Tıbbiye dergisi Hicri takvime göre 1265 yılı Cemaziyelevvel ayında (Miladi Mart/Nisan 1849) yayımlanmış ve arşiv kayıtları ile Taşkiran’ın incelemelerine göre tam iki yıl on ay süreyle çıkmıştır. Yani birinci Vakayi-i Tıbbiye dergisi Hicri 1265 (Miladi 1849) yılından Hicri 1267 (Miladi 1851) yılına kadar basılmıştır. Güzel talik yazı ile taş basması şeklinde çıkan derginin dili tıp dilidir ve devrin

⁶⁷ Nimet Taşkiran, “Belgelerle İlk Türk Tıp Dergisi Vakayi-i Tıbbiye”, *Haseki Tıp Bülteni*, Cilt: 6, Sayı: 2, 1968, s. 105-116.

⁶⁸ Orhan Bayrak, *Türkiye’de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü*, Küll Yayınları, İstanbul 1994, s.153.

⁶⁹ Hasan Duman, Christopher Bailey, Cengiz Ketene, Musa Yıldız, “Başlangıcından Harf Devrimine...”, s. 730.

⁷⁰ Nimet Taşkiran, “Belgelerle İlk Türk...”, s. 106.

Fransızca eğitim geleneğine karşılık terimlerin Türkçeleştirilmesi önemlidir. Hicri takvime göre 1265 yılı Safer ayının onbeşinde (Miladi 10 Ocak 1849) Hekimbaşı Abdülhak Molla böyle bir tıp dergisinin çıkarılması için Başvekalet'e (Sadarete) bir gerekçe takdim etmiştir. Bu gerekçe Başvekalet Arşivi İrade Defteri'nin Meclisi Vala zabıtları arasında ve 3636 numarada kayıtlıdır.⁷¹ Bu gerekçede memlekette önemli işlerin yoluna girdiği, tıba ait konuların da düzene girmesi için Tıbbiye'deki hoca ve üstadların öğretim ve öğrenim yönlerine bağlı olduğuna dikkat çekilmiştir. Paris ve Londra gibi kentlerde tıp ve fizik alanlarında önemli buluşlar yapıldığı ifade edilmiş; böylece hastalıkların meydana geliş ve iyileştirilmesinde değişik doktrinlerin ortaya konduğu bildirilmiştir. Yeni bilgilerin öğrenilmesi ve paylaşılması için Avrupa tıp fakültelerinde bu tür dergilerin çıkarıldığı anlatılmıştır. Yayınlanması planlanan derginin ülkedeki önemli tıbbi olaylarını, Avrupa tıp dergilerinden çevirileri, ilaç ve alet bilgilerini kapsayacağı, iki-dört sayfa olacağı, aylık litografya usulü basılacağı ve adının Vakayı-i Tıbbiye olacağı vurgulanmıştır. Dergi isteklilerinin 300 kadar sayıda olduğu ve bunun artacağı; az masrafla çokça bilgi edinilebileceği yazılmıştır. Bu gerekçe yazısında Padişah'a arza ait Sadaret tezkiresi ve irade de bulunur. Bizim eriştiğimiz Tezkire-i Samiye ile Osmanlı Devleti'nde bilimin ilerlemesi, Avrupa'da başlayan tıbbi gelişmelerin anlaşılabilmesi ve hekimler arasında yayılabilmesi için ayda bir litoğrafya tekniği ile Vakayı-i Tıbbiye dergisinin basılması hususunun sadrazamlığa arzı gerçekleşmiştir (EK 1).⁷² Yayınlanacak derginin bir örneğinin Meclis-i Vala'ya verileceği ve politikaya dair bir konunun ele alınmayacağı tezkerede belirtilmiştir. Nihayet Padişah'ın onaylamasından üç ay sonra dergi Cemaziyelevvel'in ilk günü yayımlanmıştır. İlk sayısının ilk sayfasının fotokopisi 1968 yayınları arasında yer alan "Sürelî Türk Tıp yayınlarında Cerrahi Makaleler Bibliyografyası" adlı kitaba konulmuştur. 16 Eylül 1849 tarihli tezkerede ise bir ay sonra, Zilkade ayı başlarında çıkacak olan Vakayı-i Tıbbiye dergisinin Türkçe ve Fransızca olarak kaleme aldırılan iki kıt'a müsveddesinin Hekimbaşı'nın tezkiresiyle beraber padişaha arz edildiği ve padişahın uygun bularak ferman verdiği anlaşılmaktadır (EK 2).⁷³ Bu derginin yedinci nüshasının ilk sahifesini ele alan Nimet Taşkıran'a göre derginin mündericâtı dört kısımdan ibaretti⁷⁴: Memleketteki tıbbi vakalar, yabancı memleketlerde ve dillerde yayınlanan tıbbi olaylardan özetler, hijyen meseleleri ve dışarıdan gelen ilaçlar

⁷¹ Nimet Taşkıran, "Belgelerle İlk Türk...", s. 106.

⁷² BOA. A.MKT.MVL. N:83/43.

⁷³ BOA. A.MKT.MVL. N:200/11439, 28 Şevval 1265.

⁷⁴ Nimet Taşkıran, "Belgelerle İlk Türk...", s.105-116.

ve hekimlere duyurulması gereken maddeler. Hekimbaşı Abdülhak Molla'nın gerekçesi ve derginin önsözünde Fransızca nüshanın da basılacağı duyurulmuştur. Ancak, Taşkiran bu Fransızca nüshalara erişilemediğini yazmıştır. 28 Kasım 1851 tarihli irade-i seniyyesi ile Türkçe ve Fransızca olarak kaleme aldırılan müsveddesinin Mekteb-i Tıbbiye Nazırı Dotlo Paşa'nın tezkiresiyle padişaha onaya sunulduğu anlaşılmaktadır (EK 3).⁷⁵ 18 Mayıs 1854 tarihli irade-i seniyye incelendiğinde Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de tab' ve neşr olan Vakayi-i Tıbbiye dergisinin bir süre çıkmadığı, politikayla ilgili herhangi bir konunun ele alınmaması gerektiği, aylık olarak tekrar çıkacak olan derginin hem Türkçe, hem de Fransızca yayınlanacağı ve hazineden maddi destek alındığı anlaşılmaktadır (EK 4).⁷⁶ Derginin 1854 yılının Mayıs ayı başında tekrar yayınlanacağı bilgisi verilmiş ve keyfiyetin Mekteb-i Tıbbiye ve Takvimhane-i Amire Nezaret-i behiyyelerine bildirilmesi lazım geleceği bildirilmiştir. Dergide tıp yetkililerinin yalnızca tıpla ilgili müşahade ve tedavi tecrübeleri ile koruyucu sağlık bilgilerini aktarması istenmiştir.

3.2. Birinci Vakayi-i Tıbbiye Dergisinin Bazı Özellikleri

Birinci Vekayi Tıbbiye 25x36 ebadında talik yazı ile yazılmış ve taş basma yapılmıştır. Önceleri Hekimbaşılık yayınlarken daha sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Nazırlığı tarafından yayınlanmıştır. 1853 yılına kadar aylık yayınlanmaya devam etmiştir.⁷⁷ Beş sayfa basılan 12. sayı dışında diğer tüm sayılar dörder sayfa olarak basılmıştır. Sayfaların sayısı yoktur. Dört yıla yakın bir sürede yayınlanan 21 sayısı, toplamda 87 numaralanmamış sayfadan oluşmaktadır.⁷⁸ Türkçe 15 sayılık ve güzel bir kapak içinde ciltli olarak Bayezit Belediye kitaplığında muallim Cevdet kitapları arasındadır. İlk sayının çıkış tarihi Cemaziyelevvel'in biri Pazartesi günüdür. İlk sahifenin sağ tarafında İstanbul'da bir seneliği 24, Memalik-i Mahruse-i Osmaniye'de (yani memleket içinde) 30, yabancı memleketlerde 40 para olduğu yazmaktadır. Sol tarafında Mekteb-i Tıbbiye canibinde ve İstanbul'da Bahçekapısı'ndaki iki kapılı eczacı dükkanında, Perşembe pazarında Eczacı Mavla dükkanında, Beyoğlu'nda Françesko Della Suda'nın

⁷⁵ BOA. A.MKT.MVL. N:243/14786, 3 Safer 1268.

⁷⁶ BOA. A.MKT.MVL. N:97/26, 21 Şaban 1274.

⁷⁷ Gülten Dinç, "Mekteb-i Tıbbiye Matbaasında Basılan Arap Harfli Türkçe Yayınlar Aracılığı ile Tıbbiye'nin Yayın Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2003, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, s.180-182.

⁷⁸ Ahmet Hamdi Tanyeli, "Memleketimizde İlk Defa Çıkan Mecmua Vakayi-i Tıbbiye", *Poliklinik*, 4. Sene, Cilt: 11-47, Sayı: Mayıs, 1937, s.328.

ecza dükkanında bulunduğu yazılmaktadır.⁷⁹ Taşkiran bu makalesinde ilk on sayıda yer alan yazıların yalnızca konularından kısaca bahsederek genel bir değerlendirme yapmıştır.

3.3. İkinci Vakayi-i Tıbbiye Dergisi

İkinci Vakayi-i Tıbbiye dergisi ise 18 Mart 1880'den sonra onbeş günde bir ve iki sütun halinde yayınlanmaya başlamıştır.⁸⁰ Aynı çalışmada Gülten Dinç, derginin görebildikleri son sayısının 15 Temmuz 1312 (27 Temmuz 1896) tarihli olduğunu ifade etmiştir. Taşkiran ise ikinci Vakayi-i Tıbbiye dergisinin, ilkinin çıktığı 1849 senesinden 31 yıl sonra, aynı adla yayınlanan farklı bir dergi olduğunu ileri sürmektedir.⁸¹ İkinci Vakayi-i Tıbbiye matbaa harfleri ile basılmış olup, ifade tarzı daha açık ve artık Türkçeleştirilmiş tedrisata uygun ve az çok oturmuş bir dilledir. Yani bu bilgiye göre ikinci Vakayi-i Tıbbiye dergisi 1880 yılında tekrar yayın hayatına başlamıştır.

30 Nisan 1882 Dahiliye Nezareti'nden vilayetlere yazılan bir tebliğde ise 1880 yılından itibaren Vakayi-i Tıbbiye adı altında Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de basılmış olan gazetenin iyileştirilmesi için tedbirler alınması gerektiği, derginin Haberen-ı Fenn gazetesi heyetine konulması, doktorların görev yaptıkları yerlerde rastladıkları tıbbi olguları her ay bildirmeleri ve yaşadıkları yerin topoğrafyasına ait birer yazı yazmaları ile Avrupa dergilerinin ölçüsünde bir düzey yakalanacağı bildirilmiştir (EK 5).⁸²

Tıbbiye-i Mülkiye Müdürlüğü'nden tüm Osmanlı vilayetleri Maarif Müdürlükleri'ne gönderilen 1 Ağustos 1892 tarihli tezkirede, gazetenin üç yüz sekiz senesi martından itibaren, vilayetlerin Elviye-yi Mülhakatı'nda (sancaklara bağlı yerler) bulunan tabip ve baytarlara gönderilmeye başlanmış olduğu; mecburen yapılan bir senelik abonelik bedelinin taşra için posta ücreti dahil kırk altı kuruş olduğu ve sözü edilenlerden tahsili için Maarif Müdürlükleri'nin görevlendirildiği anlaşılmaktadır (EK 6).⁸³

22 Aralık 1892 tarihli belgeye göre Mülkiye doktor ve veterinerlerine gönderilen Vakayi-i Tıbbiye'ye yıllık yirmi kuruş ile abone olmaları gerektiği, ancak bunların eğitim kadrolarına dahil olduklarından posta ücreti ödemeyecekleri bildirilmiştir (EK 7).⁸⁴ Osmanlı Devleti'ndeki eczacılar ile cerrahların gazete almağa mecburiyetleri olmadığından

⁷⁹ Nimet Taşkiran, "Belgelerle İlk Türk...", s.105-116.

⁸⁰ Gülten Dinç, "Mekteb-i Tıbbiye Matbaasında Basılan...", s.181-182.

⁸¹ Nimet Taşkiran, "Belgelerle İlk Türk...", s.105-116.

⁸² BOA. A.MKT.MVL. N:75/132, 14 Cemaziyelahir 1299.

⁸³ BOA. A.MKT.MVL. N:12/22, 18 Muharrem 1310.

⁸⁴ BOA. A.MKT.MVL. N:33/2294, 27 Safer 1308.

bunlardan abone bedelinin alınmaması ilgili vilayetlerdeki Maarif Müdürlükleri'ne yazılmıştır. İzmir Biga Lise Müdürleri'ne ve Hüdavendigâr, Aydın, Manastır, Kastamonu, Erzurum Diyarbakır vilayetlerinde bulunan eczacılara şimdiye kadar birer deste gazete gönderildiğinden yalnızca bunların bedelinin tahsili istenmiştir. Hicaz ve Haremeyn vilayetlerindeki eczacılardan abone bedelinin istenmediği anlaşılmaktadır.

31 Mart 1895 tarihinde Trablusgarp vilayetine gönderilen bir tezkire ile vilayetin merkez belediye tabibinin vefatı nedeniyle yerine doktor Ancelometis Efendi'nin tayin kılındığı ve mülhakaten belediyelerde tabip olmadığı gibi Mülkiye baytarının dahi müstahdem bulunmadığı anlaşılmaktadır (EK 8).⁸⁵ Tezkirede vekil doktor Ancelometis Efendi'ye gönderilen derginin abonelik bedelinin her yıl mart maaşından tahsil edileceği yazmaktadır.

27 Temmuz 1896 tarihli tezkire incelendiğinde Osmanlı Devleti Hüdavendigâr vilayeti İnegöl kazası belediye doktorluğunda çalışan Mehmed Tevfik Efendi'nin tıp eğitimi sırasında İstanbul'da Fındıklı'daki eczane nöbeti döneminde dergiye abone olduğu anlaşılmaktadır (EK 9).⁸⁶ 1308 ve 1309 yıllarına ait iki yıllık abone bedeli borcu olan 88 kuruluşun doktor Mehmed Tevfik'ten tahsili için ilgili Maarif Müdürlüğü muhasebesine bu yazı yazılmıştır.

13 Ağustos 1897 tarihli evraka göre Naslıç kazasında belediye doktoru olmadığı için Manastır Maarif Müdürlüğü'ne gazetenin gönderilmemesi hususu bildirilmiştir (EK 10).⁸⁷ Böylece belediye doktorunun olduğu Osmanlı Devleti'nin her yerleşim yerine gazete dağıtımının sağlanmaya çalışıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

---

⁸⁵ BOA. A.MKT.MVL. N:28/8, 4 Şevval 1312.

⁸⁶ BOA. A.MKT.MVL. N:30/328, 16 Safer 1314.

⁸⁷ BOA. A.MKT.MVL. N:22/75, 14 Rebiyülevvel 1315.

BÖLÜM IV

VAKAYİ-İ TIBBİYE DERGİSİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bizim Milli Kütüphane'den elde ettiğimiz ve değerlendirdiğimiz sayılara baktığımızda ikinci Vakayi-i Tıbbiye dergilerinin sayıları olduğu anlaşılmaktadır. Derginin bu sayılarını incelediğimizde ortaya çıkan sonuç aşağıya çıkarılmıştır:

Milli Kütüphane'de Sayı 100 cilt 5. sene olarak arşivlenen derginin Hicri 15 Cemaziyelahir 1301'de, Rumi 31 Mart 1300'de ve Miladi olarak ise 12 Nisan 1884'te Cumartesi günü yayınlandığı ve 8 sayfadan oluştuğu;

Sayı 24 ve cilt 17. sene olarak arşivlenen derginin Hicri 26 Ramazan 1314'te, Rumi 15 Şubat 1312'de ve Miladi olarak ise 27 Şubat 1897'de Cumartesi günü yayınlandığı ve 15 sayfadan oluştuğu;

Sayı 5 ve cilt 18. sene olarak arşivlenen Hicri 11 Zilhicce 1314'te, Rumi 1 Mayıs 1313'de ve Miladi olarak ise 12 Mayıs 1897'de Perşembe günü yayınlandığı ve 16 sayfadan oluştuğu;⁸⁸

Sayı 12 cilt ve 18. sene olarak arşivlenen derginin Hicri 28 Rebiülevvel 1315'de, Rumi 15 Ağustos 1313'de ve Miladi olarak ise 27 Ağustos 1897'de Cuma günü yayınlandığı ve 16 sayfadan oluştuğu;

Sayı 13 ve cilt 18. sene olarak arşivlenen derginin Hicri 17 Rebiülahir 1315'de, Rumi 1 Eylül 1313'de ve Miladi olarak ise 13 Eylül 1897'de Pazartesi günü yayınlandığı ve 16 sayfadan oluştuğu saptandı.

12 Nisan 1884'te yayınlanan ve beşinci sene olarak arşivlenen dergi sayısının tarihi göz önüne alındığında, Vakayi-i Tıbbiye'nin ikinci kez çıkışının başlangıcı miladi takvime göre 1880 yılı olarak gözükmektedir. Gülten Dinç çalışmasında İkinci Vakayi-i Tıbbiye dergisinin erişebildikleri son sayısının 15 Temmuz 1312'de yayınlandığını belirtmişti.⁸⁹ Bizim çalışmamızda ise ele aldığımız 1 Eylül 1313'de yayınlanan sayının varlığı literatüre yeni bir katkı olmuştur.

⁸⁸ 1897/5. sayının 1897/12. sayıdan daha önce sıralanmasının nedeni, Rumi tarihte yılın Mart ayından başlaması ve bu yüzden 5. sayının onsekizinci cilde dahil olmasıdır.

⁸⁹ Gülten Dinç, "Mekteb-i Tıbbiye Matbaasında Basılan...", s.182.

4.1. 1884/100. Sayısının Şekil Analizi

Milli Kütüphane’de sayı 100 cilt 5.sene olarak arşivlenen ve Hicri 15 Cemaziyülahir 1301’de, Rumi 31 Mart 1300’de ve Miladi olarak ise 12 Nisan 1884’te Cumartesi günü yayınlanan derginin ilk kapak sayfası incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır (EK 11):

Derginin sayfaları 20 x 27.5 cm ebadında sarı renkli bir kağıttan oluşmaktadır. İlk sayfa kapak sayfası gibidir. Derginin cilt, yıl, yayınlandığı tarih, abone koşulları gibi künye bilgileri ile içindeki konu başlıkları da bu ilk sayfada yer almaktadır. Bu ilk sayfadan itibaren makaleler başlamakta ve iki sütun halinde bulunmaktadır. Birinci sayfadan itibaren karşıdan bakışta sayfa numarası tekse sağ üstte, çiftse sol üstte yer almaktadır. Her sayfanın orta en üstünde derginin ismi yazılıdır.

Karşıdan bakışta derginin ilk sayfasında sol üstte sayfa numarası, orta üstte cilt sayısı, sağ üstte kaçınıcı basım yılı olduğu yazmaktadır. Onun altındaki satırda solda rumi takvime göre tarih (rakamla gün, ay ve yıl), ortada günün adı ve sağda kameri takvim tarihi (rakamla gün, ay ve yıl) yer almaktadır. Bir alttaki satırda ortada hat yazısı ile derginin ismi, solda tıp konularına ait bir gazete olduğu ve taşra için yıllık posta ücretinin 7 kuruş olduğu yazılıdır. Sağda ise bir yıllık abone bedelinin 20 kuruş olduğu, derginin bir nüshasının ise 40 para olduğu belirtilmiştir. Daha alttaki satırda ve ortada derginin onbeş günde bir yayınlanan tıp gazetesi olduğu belirtilmiştir. Daha altta “Mevadd-ı munderice” başlığı altında yani “İçinde bulunan maddeler” anlamında dergide bulunan ana konular yazılmıştır.

4.2. 1884/100. Sayısının İçerik Analizi

Bu sayının içeriği şu şekildedir:

Önemli İlan, Sahife 585

Pürülan Plörezi-Ampiyem-Püy Koleksiyonunun (Apse) Açılması, Sahife 585

Yazarı: Kolağası Münir

Aort İltihabı, Sahife 589

Burdur Bölgesi Hakkında Bilgi, Sahife 590

Reklam İlanları (Doğu Ajansı, Ameliyat ve İlaçlar Dergisi, Çilekli Kına Kına Şurubu için reklam ilanları) , Sahife 592

Bu sayıda öncelikle önemli bir ilan başlığı altında yazılanlardan, derginin Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye hocaları tarafından çıkartıldığını ve okulun matbaasında basıldığını öğreniyoruz.⁹⁰ Bayezid semtinde Okçularbaşı'ndaki kıraathanenin müdürü Sarafim Efendi'nin 1880'den itibaren dergi dağıtım görevini yaptığını ve Osmanlı Devleti topraklarında dergiye abone olmak isteyenlerin, abone bedelini bu şahsa göndermeleri halinde Sarafim Efendi'nin dergiyi düzenli olarak ulaştırabileceği anlaşılmaktadır.

Bu sayıda yayınlanan ilk bilimsel makalede günümüzde halen kullanılmakta olan ve ampiyem adı verilen akciğer zarının irinli iltihabının tedavisi konu edilmiştir. Makaleyi Çatalca'daki Topçu İstihkam Alayı doktoru Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) Münir bey yazmıştır. Yazının sonunda "Jurnal-di medisin" dergisinden yani "Tıp Dergisi" adlı bir tıp kaynağından çeviri yapılarak hazırlandığını anlatan bir not düşülmüştür. Hastalığın cerrahi tedavisi Mutard Martin'in 1872 yılında adı geçen bu dergide yazdığı makaleden alıntılar yapılarak, dönemin başta Alman olmak üzere Batılı doktorlarından diğer hekimlerin yaklaşımları göz önüne alınarak tartışılmıştır. 26 yaşında ampiyemi olan böyle bir erkek hastada Lister'in usulünü kullanarak gerçekleştirdiği başarılı ameliyatı ve hastanın şifa ile taburculuğunu anlatmıştır. Yazarın ameliyattan sonra %4 bor ve %1 oranında klor solüsyonlarının ve fenik asidin antiseptik olarak kullanması modern tıbbın o dönemde uygulandığını göstermektedir. Ameliyat tekniği ile ilgili bilimsel bir tartışma ile makale sonuçlanmıştır. Bu makale günümüz tıp dergilerindeki bir olgu sunumunun şekil ve kalitesine sahiptir.

İkinci makale bir önceki sayıdan devam eden ve atardamar iltihabını konu eden bir yazıdır. Makalenin yazarı muhtemelen önceki yazıda belirtildiğinden bu sayıda görülememiştir. Öncelikle bu hastalığın teşhis ve nedenleri anlatılmış; ilginç olarak Meksika'da sık olarak rastlandığı not edilmiştir. Daha sonra tedavisi anlatılmıştır. Aort iltihabına ait bir bilgi de ayrıca verilmiştir.

Üçüncü olarak yine bir önceki sayıdan devam eden ve yazarı bilinmeyen bir makale yer almaktadır. Bu makalede Burdur ile ilgili coğrafi bilgiler verilmekte ve mevsimlerinden söz edilmektedir. Her mevsimdeki hava hareketleri ve rüzgarlar açıkça anlatılmıştır. Hava sıcaklık dereceleri santigrad birimi ile ifade edilmiştir. Bu bölgedeki mevsim özelliklerine göre sık görülen hastalıklar anlatılmaktadır. Günümüzde

---

⁹⁰ "İlan-ı Mühim", *Vakay-i Tıbbiye Dergisi*, Cilt: 5 Sayı: 100, 12 Nisan 1884, s.585.

epidemioloji adını verdiğimiz bu bilgiler çok önemlidir. Yağan karın kalınlığının santimetre birimi üzerinden verilmesi çok önem arz etmektedir. Aynı makalede Burdur'un Ağlasun ilçesi civarında bulunan ve günümüzde arkeolojik kazıların ve ziyaretlerin devam ettiği Sagalossos antik kenti çok büyük bir detayla anlatılmıştır. Antik şehrin uzaklığı kilometre ölçüsü ile ifade edilmiştir. Milattan önce 765 yılından milattan sonra 210 yılına kadar devam eden bir Eski Yunan harabesi olarak tanımlanması hem bilgi hem de milad biriminin kullanılması açısından anlamlıdır.

Sayının sonunda İstanbul Karaköy'deki Değirmen Hanı'nda bulunan Doğu Ajansı adında bir yer tarif ilanı vardır. Doğu Ajansı hekimlik ve eczacılıkla ilgili kitap ve aletlerin Avrupa ve Amerika'dan getirtildiği bir ticari kurum olarak tanıtılmaktadır. Bu kurumda ayrıca tüm dünyada yayınlanan gazetelerin aboneliği de yapılabilmektedir. Bu sayfada ilanın hemen altında, çağın tıp ve eczacılık bilgilerini içeren 1600 sayfalık bir derginin tanıtımı yapılmıştır. Bu derginin Fransa'daki Merkez Eczanesi'nin kurucusu Mösyö Duruvulat tarafından onüçüncü kez basıldığı bildirilmiştir. 1883 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nde ruhsatlı olarak üretildiği ifade edilen ve Kına Kalmiyan adıyla satılan çilekli kına kına şurubunun (Sıtmanın tedavisinde kullanılan kinin) reklamı ile dergi sonlanmaktadır. Bu tür ticari reklamlar günümüz tıp dergilerinde de yer almaktadır. Bu şurubun ünlü Fransız mikrobiyolog ve kimya profesörü Louis Pastör'ün (1822-1895) referansı ile yararlı etkilerinin olduğu vurgulanmaktadır. Bu şurubun İstanbul'da bulunabileceği eczane isimleri yazılmıştır.

4.3. 1897/24. Sayısının Şekil Analizi

Sayı 24 ve cilt 17. sene olarak arşivlenen derginin Hicri 26 Ramazan 1314'te, Rumi 15 Şubat 1312'de ve Miladi olarak ise 27 Şubat 1897'de Cumartesi günü yayınlanan derginin ilk kapak sayfası incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır (EK 12):

Derginin sayfaları 20 x 27.5 cm ebadında sarı renkli bir kağıttan oluşmaktadır. İlk sayfa kapak sayfası gibidir. Derginin cilt, yıl, yayınlandığı tarih, abone koşulları gibi künye bilgileri ile içindeki konu başlıkları da bu ilk sayfada yer almaktadır. Bu sayıda makaleler ikinci sayfadan itibaren başlamaktadır ve iki sütun halinde dizilmiştir. Birinci sayfadan itibaren karşıdan bakışta sayfa sayısı tekse sağ üstte, çiftse sol üstte yer almaktadır. Her sayfanın orta en üstünde derginin ismi yazılıdır.

Karşıdan bakışta derginin ilk sayfasında sol üstte sayfa sayısı, orta üstte cilt sayısı, sağ üstte kaçınıcı basım yılı olduğu yazmaktadır. Onun altındaki satırda solda rumi takvime

göre tarih (rakamla gün, ay ve yıl), ortada günün adı ve sağda kameri takvim tarihi (rakamla gün, ay ve yıl) yer almaktadır. Bir alttaki satırda ortada derginin ismi ortada hat yazısı ile bulunmaktadır. Daha altta ortada derginin onbeş günde bir yayınlanan tıp gazetesi olduğu belirtilmiştir. Bir alt satırda hekimlik ve tıp bilimleri ile cerrahi, çocuk sağlığı ve eczacılık ile veterinerliğe ait bilgilerden söz ettiği belirtilir. Bir alt satırda sağda onyedinci yıl, solda 24. sayı ve ortada ise nüshasının 2 kuruş olduğu yazılıdır. Daha altta ayrı bir çizgi ile ayrılmış kutu içinde, “Mevadd-ı münderice” başlığı altında yani “İçinde bulunan maddeler” anlamında dergide bulunan ana konular yazılmıştır. Derginin bu ilk sayfasının daha altında ortada basıldığı şehri gösteren Konstantiniye kelimesi yer almaktadır. Bunun altında derginin Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahane matbaasında basıldığı yazılıdır. En altta ortada basım yılı 1314 olarak belirtilmiştir.

4.4. 1897/24. Sayısının İçerik Analizi

Bu sayının içeriği şu şekildedir:

Hipnotizma, Sahife 3672

İnce bir tabaka mayii diğerinden düzce ayırma (Veya iki yaralı bitişik yüzeyin üzerinde araştırmalar, yüzey mafsalı), Sahife 3676

Akut eklem romatizması ile ense kası ve kol çevre sinirlerinin iltihabı, Sahife 3679

Vebanın hastalık yapısı, Sahife 3681

Değişik Tedaviler, Sahife 3682, Yazarlar: Doktor Ramadanuz Adnan, Doktor Yusuf Ragıp

Manastır ilinin tıbbi topografyası, Sahife 3684

Arnavutlar'ın Yasaya Uyumları, Sahife 3685

Derginin kapak sayfasındaki tanıtım yazılarından yalnızca tıp ve cerrahi konusunda değil aynı zamanda çocuk hastalıkları, eczacılık ve veterinerlik konularından söz edildiği anlaşılmaktadır.

Bu sayıda ilk makale hipnotizma ile ilgili olup yazarı belirli değildir.⁹¹ Hipnotizmanın tarifi yapılmış ve bilim dünyasına 1843 yılında Braid tarafından tanıtıldığı anlatılmıştır.⁹² Yazar makalesinde hipnotizmanın tekniğini, hipnotizmanın ortaya çıkış

⁹¹ *Vakayi-i Tıbbiye Dergisi*, Cilt: 17 Sayı: 24, 27 Şubat 1897, s.3672.

⁹² Tıp tarihini incelediğimizde, hipnotizmanın ilk başarılı uygulamalarını, İskoçyalı bir cerrah olan James Braid'in (1795-1860) bildirdiği tarafımızca anlaşıldı.

şekillerini, uyku hallerinin dönemlerini ve kullanım amaçlarını detaylı olarak anlatmıştır. Hipnozdaki kişinin yaşadığı olaylardan ve uyandırma tekniklerinden bahsetmiştir. Yazıda letarji ve somnambulizm gibi halen kullanmakta olduğumuz şuur evre terimleri kullanılmıştır.

İkinci makale cerrahi sırasında eklem içine uygun giriş sağlamak ile ilgilidir. Kalça eklemine açma tekniği, insizyon usulü ve uyluk kemik eklemlerinin yüzeylerine zarar vermeden yaklaşım tarzı anlatılmaktadır. 1843 yılında Vehbir Kardeşler'in tecrübelerine ve Bördi gibi Avrupalı doktorlara atıflar yapılarak bu konu hakkındaki görüşleri detaylıca tartışılmaktadır. Günümüz tıbbında diz eklemine önemli yapılarından olan çapraz bağlardan (kuruslar) söz edilmiştir. Makale içinde "Fizyoloji" kelimesinin kullanımı son derece önemlidir. Sonraki makalede Viyana'daki Vidin Hastanesi'nden Dr. Steiner'in tedavi ettiği 60-72 yaşlarındaki 35 akut eklem romatizmalı hastadan elde ettiği tecrübeler nakledilmiştir. Dr. Steiner'in eklem iltihabının ayırıcı tanısı hakkında verdiği bilgiler detaylıca anlatılmış ve romatizmanın çevreye ve sinir bölgelerine verdiği zararlara değinilmiştir. Bu tür bir romatizmanın kalbe ait komplikasyonlara yol açacağı yazılmıştır. Ağır iltihaplarda ortaya çıkan tabloda kullandığı salisilat (aspirin) ile iyot potasyum solüsyonunun tarifi yapılmıştır. Akut eklem romatizmasında salisilat kullanımı modern tedavide de geçerlidir. Ayrıca günümüzde salisilik asit toksikasyonunun ilk belirtisi olarak bilinen kulak çınlamasının bu tedavide görülebileceğinin vurgulanması önemlidir.

Bu sayıda Van der Esterihat adlı yabancı bir yazardan alıntı yapılarak veba ile ilgili bir makale de yer almaktadır. Adı geçen doktorun hind domuzu ve fare üzerinde veba mikrobunu zerkederek elde ettiği tecrübeler yer verilmiştir. Veba mikrobunun vücutta etkilediği doku ve organlardaki patolojileri anlatan bu bilgiler, hastalığın günümüzdeki bilgileri ile uyumludur. Bu makale hayvanlar üzerinde yapılan deneysel çalışmaların bu dönemde başlamış olduğunu göstermesi bakımından çok önemlidir.

Doktor Ramadanuz Adnan'ın ele aldığı bir makale ise değişik tedaviler başlığı ile yazılmıştır.⁹³ İrlanda Tıp Okulu göz hastalıkları muallimi doktor "İvarsuburuş" dan yapılan alıntıya göre, yeni doğan bebekte ortaya çıkan irinli konjonktiva iltihabında izotin kullanımının yararı üzerinde durulmuştur. Kornea'da ortaya çıkan iltihaplarda bor, kükürt, salisilik asit, skopolamin tedavilerinden bahsedilmiştir. Bu tedaviler modern tedaviye

---

⁹³ Ramadanuz Adnan, "Müdevât-ı Mütenevvîa", *Vakayi-i Tıbbiye*, Cilt:17, Sayı: 24, 1897, s.3682.

uygun gözükmemektedir. Zatürre (Pnomoni) tedavisinde uygulanan bir tekniğin (250 santimetre küplük Ru şırıngasının kullanımı) anlatımı sayesinde metrik ölçülerin Osmanlı tıbbında bilindiğine şahit olmaktayız. Aybaşı ağrıları ile burun yapıları arasında bir ilişki kurulduğu ve ağrı ve burun kanamasının tedavisi için kokain kullanımının önerildiği anlaşılmaktadır. Kokainin bu tür amaçlarla kullanımı son yıllara kadar devam etmiştir. Yine yabancı yazarlara yapılan atıflarla çocuklarda ortaya çıkan cilt ekzeması için modern tıba da uygun olan tedbirler ve tedavi yöntemleri anlatılmıştır. Doktor Yusuf Ragıp ise 1882’de Tüberküloz basiline kaşifi ünlü Alman hekimi Robert Koch’un (1843-1910) geliştirdiği tüberkülini söz etmiştir. 13 Eylül 1897’de yayınlanan Vakayi-iTıbbiye dergisindeki bilgilerden, Yusuf Ragıp Efendi’nin Tophane-i Amire doktorlarından bir yüzbaşı olduğunu öğrenmiştik.

Bu sayıdaki son makale Manastır ilinin topografyası hakkındadır. Bu bölge insanların misafirlerine olan tavrı anlatılmıştır. Bu bölgede yaşayan Arnavutların namus anlayışının Dukkakin geleneğine bağlı olduğu; bu ahlak anlayışının tarihinin ise Roma devrinde Fransa’nın Normandiya bölgesinden gelen bir prens ve mahiyetine kadar gittiği belirtilmiştir. Bu halk içinde boşanmanın çok nadir olduğu bilgisi paylaşılmıştır.

4.5. 1897/5. Sayısının Şekil Analizi

Sayı 5 ve cilt 18. sene olarak arşivlenen Hicri 11 Zilhicce 1314’te, Rumi 1 Mayıs 1313’de ve Miladi olarak ise 12 Mayıs 1897’de Perşembe günü yayınlanan derginin ilk kapak sayfası incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır (EK 13):

Derginin sayfaları 20 x 27.5 cm ebadında sarı renkli bir kağıttan oluşmaktadır. İlk sayfa kapak sayfası gibidir. Derginin cilt, yıl, yayınlandığı tarih, abone koşulları gibi künye bilgileri ile içindeki konu başlıkları da bu ilk sayfada yer almaktadır. Bu sayıda makaleler ikinci sayfadan itibaren başlamaktadır ve iki sütun halinde dizilmiştir. Birinci sayfadan itibaren karşıdan bakışta sayfa sayısı tekse sağ üstte, çiftse sol üstte yer almaktadır. Her sayfanın orta en üstünde derginin ismi yazılıdır.

Karşıdan bakışta derginin ilk sayfasında sol üstte sayfa sayısı, orta üstte cilt sayısı, sağ üstte kaçıncı basım yılı olduğu yazmaktadır. Onun altındaki satırda solda rumi takvime göre tarih (rakamla gün, ay ve yıl), ortada günün adı ve sağda kameri takvim tarihi (rakamla gün, ay ve yıl) yer almaktadır. Bir alttaki satırda ortada derginin ismi ortada hat yazısı ile bulunmaktadır. Daha altta ortada derginin onbeş günde bir yayınlanan tıp gazetesi olduğu belirtilmiştir. Bir alt satırda hekimlik ve tıp bilimleri ile cerrahi, çocuk

sağlığı, eczacılık ve veterinerliğe ait bilgilerden söz ettiği belirtilir. Bir alt satırda sağda onsekizinci yıl, solda 5. sayı ve ortada ise nüshasının 2 kuruş olduğu yazılıdır. Daha altta ayrı bir çizgi ile ayrılmış kutu içinde, “Mevadd-ı münderice” başlığı altında yani “İçinde bulunan maddeler” anlamında dergide bulunan ana konular yazılmıştır. Derginin bu ilk sayfasının daha altında orta hizada basıldığı şehri gösteren Konstantiniye kelimesi yer almaktadır. Bunun altında derginin Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahane matbaasında basıldığı yazılıdır. En altta ortada basım yılı 1314 olarak belirtilmiştir.

4.6. 1897/5. Sayısının İçerik Analizi

Bu sayının içeriği şu şekildedir:

Kükürt sud’un (Sülfirik asitli sud) kan durdurucu özelliği, Sahife 3742

İshallerde kefir kullanımı, Sahife 3742, Yazar Mukbil, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye Fizyoloji Muavini

İdrardan kan gelmesi sonucu oluşan nefes darlığının tedavisi, Sahife 3743 Yazar Mukbil, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye Fizyoloji Muavini

Zatürriye tedavisi, Sahife 3744

Pelvisi bir olan ikiz hamilelikte embriyo ve plasentanın hali, Sahife 3747

Geniz yarasının tedavisi, Sahife 3749, Yazar Yusuf Ragıp

Şifa terkipleri, Sahife 3751, Yazar Mukbil, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye Fizyoloji Muavini

Manastır vilayetinin tıbbi topografyası, Sahife 3752

Bu sayının ilk makalesinde 18 yaşında veremli bir hastada meydana gelen idrar yollarındaki kanamanın tedavisinde uygulanan kükürtlü sud’un etkisi anlatılmıştır. Hastanın vefatından dört gün önce, yazarın uyguladığı bu tedavi ile idrar yollarındaki kanama durdurulabilmiştir. Yazar günümüzdeki olgu sunumlarına benzer şekilde literatürdeki tedavi uygulamalarından bahsederek bir tartışma da yapmıştır. Bu tartışmada Avrupa’da Garmakvil Hastanesi doktorlarından Puryol ve tıp tarihinde bilinen bir isim olan Kusmaul’un tecrübelerinden söz etmiştir. Doktor Puryol’un bu tür kanamalarda çavdar mahmuzunu ile sülfirik asit karışımından yaptığı limonatasını santigram dozlarında kullandığını ifade etmiştir. Çavdar mahmuzunu günümüzde damar büzücü etkisi nedeniyle kullanılmaktadır. Ayrıca Cenova Tıp Fakültesi’nden sindirim hastalıkları hocası operatör doktor Lorbordin’in kükürtlü sud kullanımını referans göstermiştir.

İkinci makalede çocukluk döneminde ortaya çıkan ishallerde kefirin tedavisinden söz edilmiştir. Ekaterinburg şehrinden doktor Mihal'ın çocuklardaki ishallerde ve özellikle kolera ve akut dizanteri tedavisinde kefiri başarıyla kullandığı anlatılmıştır. Hastalığın başlangıcında ve kusmanın olmadığı dönemde 1-2 şişe kefir kullanımının ishali durdurduğu vurgulanmıştır.

Bu dergideki üçüncü makalede idrardan kan gelmesi durumunda ortaya çıkan nefes darlığının yüksek doz eter kullanımıyla tedavisi konu edilmiştir. Fransa'nın Lille şehrinden doktor Lemon Vegalva'nın bu tedavi ile kanamayı durdurduğu anlatılmıştır. Yazara göre idrarla birlikte kan gelmesi, böbreğin akut iltihabı veya böbrek konjesyonu gibi nedenlerle oluşmaktadır. Her yarım saatte bir iki veya üç kahve kaşığı eter, şekerli su ile içilmelidir. Eterin bir başka kullanımı ise şırınga ile olup üç saatte bir 2-3 santimetre küp uygulanmasının daha etkili olacağı anlatılmıştır. Toplamda 300 santimetre küpe kadar eterin kullanılabileceği, ancak bu dozda sarhoşluğun gelişebileceği bildirilmiştir. Böylece eterin genel anestezi etkilerinin de yavaş yavaş tıp literatürüne girdiği anlaşılmaktadır.

Paris Tıp Dergisi'nden alıntı yapılarak yazılan zatürre tedavisi diğer makalede ele alınan konudur. Eski tedavilerden yarar sağlanamadığı ve son zamanlarda MacCartin adlı doktorun önerdiği bir tedavi usulü anlatılmıştır. Bu tedavi usulüne göre hastalığın neden ve şekli bir kenara bırakılıp hastanın klinik seyrine göre takip ve tedavi yapılmalıdır. Zatürrenin ateşli ve ilerlemiş zamanında 24 saat boyunca hasta sıcak suya batırılmış bezlere sarılarak terletilir. Bezlerin kendiliğinden kurummasına bırakılarak çamaşırı değiştirilir. Terletmenin yararı bu tür hastalarda çoktur. İlaç kullanımının fazla yarar sağlamadığı bildirilmiştir. Kinin ve sıcak içecekler tavsiye edilmiştir. Afyonun kullanılmaması ve sürekli terletme yolunun tercihi önerilmiştir. Kalbi kuvvetlendirmek amacıyla digital türlerinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Karbon ve klor amonyak tuzları, balgam söktürücü olarak tavsiye edilmiştir. Teşhis konulduktan sonra sık sık akciğerin muayenesi yapılmamalıdır. Aksine kalp ve nabız takibi dikkatle yapılmalıdır. Makalede hacemat tedavisine yer verilmiştir. Güncel tıbbın siyanoz olarak nitelendirdiği hasta vücudunun morluk hali kyanos olarak isimlendirilmiştir. Bu tür olgularda hastalığın daha kötüye gittiği ve sağ kalbin zorlandığı anlatılmaktadır. Ağır hastalarda nabızın ve cilt ile tırnaktaki morluğun takibi önerilir. Özellikle hacemat tedavisi bu son dönemde önem kazanır. MacCartin bu tedavi ile 120 hastadan yalnızca ikisinin vefat ettiğini bildirmiştir. Dergideki yazıda bu oranın yüzde olarak %1,66 verildiği görülmektedir.

Bir sonraki makalade pelvisi bir olan ikiz hamilelikte embriyo ve plasentanın hali konu edilmiştir. Yine o dönemde ünlü Avrupalı bazı tıp adamlarından alıntılarla ikiz gebeliklerdeki durumlar tartışılmıştır. İkiz gebelerde koryonun ve plasentanın ortak olduğu bilgisi verilmekle beraber, Şats adındaki bilim adamının bazı farklı tespitlerinden söz edilmiştir: Şats iki yıllık bir takipte 13 ikiz gebeliği araştırmaya almıştır. Onüç gebenin onbirinde amniyonun iki kat olduğunu, iki ikiz gebede ise tek olduğunu bildirmiştir. Ünlü doktor Hirtl'in konu ile ilgili düşünceleri paylaşılmıştır. Plasentanın arter ve venlerinin özelliklerinden bahsedilmiştir. İkizlerin birbirinden farklı doğum ağırlıkları olduğu ve bunun nedeninin plasentaya bağlanabileceği ortaya konmuştur. Gelişmesi geri kalmış olan ikizde kalp ve karaciğer büyümesi, plasenta ödemi, siroz, hidrosefali ve spina bifida gibi hastalıkların saptandığı beyan edilmiştir. Böyle müsavi olmayan ikizlerin büyük ve küçük olanı için de hayatiyetin devam etmesinin zorluğundan söz edilmiştir.

Geniz yarasının tedavisinin anlatıldığı makalede beş sınıf hastalıktan söz edilmiştir. Bunlardan birincisi yetişkinde burunda atrofi ile sonuçlanan geniz yarası, ikincisi çocuklardaki iltihaplı atrofi, üçüncüsü sinüslerin iltihabına bağlı atrofik burun iltihabı, dördüncüsü kafatası kemiği hastalığına bağlı geniz yarası ve beşincisi irsi nitelikli olanıdır. Her birinin ayrı tedavisi olduğu bildirilmiştir. Yetişkinde ortaya çıkan geniz yarasının adenoid vejetasyona bağlı olduğu yazılmıştır. Bu tür hastalıklarda kullanılan çeşitli tedavi usulleri arasında cerrahi, Godestein tamponları, ve bujiler önerilmektedir. Mentollü, borik ve sülfirik asitli bazı toz ve buharların inhalasyonu kullanılmaktadır. Elektrik tedavisinden söz edilmektedir. Cerrahi tedavi gibi bazı usullerin tehlikelerinden haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Zeytinyağı ve asetik asit zerki kullanılmıştır. İyodürlü, fennik asitli, gliserinli, kükürt ve naftol içerikli tamponlar tarif edilmiştir. Bu hastalarda balık yağı ve tuzlu banyolar gibi sistemik tedavi ile de bağışıklığın artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Atrofiye giden daha ağır hastalarda, cilt altına Gradenigo'nun iyodürlü solüsyonu zerkedilmektedir. Lokal olarak da aylarca devam edecek şekilde kabukların temizlenmesini müteakip %20'lik azot fiz solüsyonu ile burun lavajı önerilmiştir.

Tedavide çeşitli terkiplerin formüllerinin verildiği bir makale bulunmaktadır. Her bir formülde santigram, gram, santimetreküp birimleri kullanılarak tarif yapılmıştır. Erizipel denilen ve yüz bölgesinde rastlanan enfeksiyonda her iki saatte bir fennik asit ve iyodür karışımının hastalıklı alana sürülmesi önerilir. Konjonktivitte fennik asit, klorkokain ve gliserinli bir solüsyonun günde bir iki defa pansumanı kullanılır. Bunun

dışında haşhaş başının pişirilmesi ile elde edilen kompresin günde beş altı kez göz kapakları üzerine uygulanmasının yararından söz edilmektedir. Bundan sonra da yine fennik asit, klorkokain, lanolin ve vazelinle oluşan bir solüsyonun kullanımı önerilmektedir. Eğer pürülan bir sekresyon varsa sülfirik asitli atropin, klorkokain ve fennik asitli bir damla uygulanmalıdır. İdrar çıkışında zorluk varsa antipirin ile klordemirli bir solüsyon sıcak su ile mesaneye verilir. Hazım bozukluğunda ve gaz şikayetlerinde sodyum bikarbonat, yeşil sebze, kantaron, kabuğu soyulmuş narenciye, klor ve sudan oluşan solüsyonun üç çorba kaşığı içilmesi tavsiye edilir.

Vakayî-i Tıbbiye dergisinin bu sayısının son makalesinde Manastır vilayetinin dağ ve gölleri ele alınarak bir coğrafya dersi halinde sunum yapılmıştır. Koca Balkan Dağı'nın denizden 3050 metre yükseklikte olduğu, Baba Dağı, Basterik, Pelister, Vorina ve Sesima gibi dağların varlığı ve yükseklikleri anlatılmıştır. Ohri Gölü'nün Manastır vilayetinin en büyük gölü olduğu, yüzey alanının 100 km² ve derinliğinin 100-150 metre arasında değiştiği bildirilmiştir. Karaderin nehrinin Ohri Gölü'nün en büyük ayağı olduğu ve 40 metre genişlikte aktığı yazılmıştır. Dağ ve göllerin Prizren gibi kentlerle sınırı ve yönleri de tarif edilmiştir. 1864-1913 yılları arasında bir Osmanlı vilayeti olarak tanımlanan Manastır'da ayrıca Serfice, Debre, Elbasan, Görice sancakları vardı. 1867'de İşkodra ve 1869'da Prizren bu eyaletten ayrılmıştır. Makalede geçen metrik ölçümler güncel bilgilerle örtüşmektedir.

4.7. 1897/12. Sayısının Şekil Analizi

Sayı 12 cilt ve 18. Sene olarak arşivlenen derginin Hicri 28 Rebiülevvel 1315'de, Rumi 15 Ağustos 1313'de ve Miladi olarak ise 27 Ağustos 1897'de Cuma günü yayınlanan derginin ilk kapak sayfası incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır (EK 14) :

Derginin sayfaları 20 x 27.5 cm ebadında sarı renkli bir kağıttan oluşmaktadır. İlk sayfa kapak sayfası gibidir. Derginin cilt, yıl, yayınlandığı tarih, abone koşulları gibi künye bilgileri ile içindeki konu başlıkları da bu ilk sayfada yer almaktadır. Bu sayıda makaleler ikinci sayfadan itibaren başlamaktadır ve iki sütun halinde dizilmiştir. Birinci sayfadan itibaren karşıdan bakışta sayfa sayısı tekse sağ üstte, çiftse sol üstte yer almaktadır. Her sayfanın orta en üstünde derginin ismi yazılıdır.

Karşıdan bakışta derginin ilk sayfasında sol üstte sayfa sayısı, orta üstte cilt sayısı, sağ üstte kaçınıcı basım yılı olduğu yazmaktadır. Onun altındaki satırda solda rumi takvime göre tarih (rakamla gün, ay ve yıl), ortada günün adı ve sağda kameri takvim tarihi

(rakamla gün, ay ve yıl) yer almaktadır. Bir alttaki satırda ortada derginin ismi ortada hat yazısı ile bulunmaktadır. Daha altta ortada derginin onbeş günde bir yayınlanan tıp gazetesi olduğu belirtilmiştir. Bir alt satırda hekimlik ve tıp bilimleri ile cerrahi, çocuk sağlığı ve eczacılığa ait bilgilerden söz ettiği belirtilir. Bir alt satırda sağda onsekizinci yıl, solda 12. sayı ve ortada ise nüshasının 2 kuruş olduğu yazılıdır. Daha altta ayrı bir çizgi ile ayrılmış kutu içinde, “Mevadd-ı munderice” başlığı altında yani “İçinde bulunan maddeler” anlamında dergide bulunan ana konular yazılmıştır. Derginin bu ilk sayfasının daha altında orta hizada basıldığı şehri gösteren Konstantiniye kelimesi yer almaktadır. Bunun altında derginin Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahane matbaasında basıldığı yazılıdır. En altta ortada basım yılı 1315 olarak belirtilmiştir.

4.8. 1897/12. Sayısının İçerik Analizi

Bu sayının içeriği şu şekildedir:

Midenin kusma dönemleri, Sahife 3840, Yazarı Doktor Mehmed Fahri

Serum komisyonu, Sahife 3843, Yazarı Doktor Mehmed Fahri

Balneoterapi kongresi, Sıcak suda batın muayenesi, Sahife 3844,

Sıcak Batın muayenesi, Sahife 3845

Banyolarla çeşitli hastalıkların tedavisinde ototoksinlerin ehemmiyeti, Sahife 3845

Tetanozun serum ile tedavisi, Sahife 3847

Moskova Kongresi, Sahife 3848: Verem tedavisi, Sıtma, Operatör Cemil Paşa'nın bir müşahadesi ve Dalak ameliyatı, Yazarı Doktor Mehmed Fahri

Manastır vilayeti tıbbi topoğrafyası, Sahife 3852

İcra-i memuriyet, Sahife 3853

Bu sayıdaki ilk makalede daha önceki sayıda başlangıcı olan ve midenin kusma dönemleri başlığı ile mideden salınan salgıların önemi vurgulanmış ve yurtdışında yapılmış bir çalışmadan alıntı bilgiler verilmiştir. Kusma hali midedeki ifrazatın fazlalığına bağlanmıştır. Bir gün boyunca yeme içmeden uzak kalmış hastanın çıkardığı ifrazat tetkik edildiğinde Haym usulüne göre mide salgılarının içeriği aşağıdaki şekilde tarif edilmiştir:

Asidin toplamı 226

Klorun toplamı 431

Yalnız klorik asit mayi 139

Karışık klorik asit mayi 73

Sabit klor madeni 219

Makale yazarı Doktor Mehmed Fahri, yapılan bu ölçümün sonucundaki klorik asit miktarının normalden farklı olduğunu bildirmiş ve bunun nedeninin bir gün boyu mideden toplandıktan sonra ifrazatın beklemesiyle değişimine bağlamıştır. Bir çok yazarın midesinde düzensiz hareketleri olan hastanın mide salgısında klorik asit miktarını fazla bulduklarına işaret etmiştir. En son çalışmalarda Haym adlı bilim adamınca bu bulgunun desteklendiğini vurgulamıştır. Mide bozukluklarının seyrinde salgıların değişim göstermesi, korku hallerindeki gibi sinir bozuklukları sırasında mide müköz membranda meydana gelen değişim sonucu salgıların da arttığına bağlanmıştır. Mösyö Haym tarafından ileri sürülen teze göre mide buhranı, midenin alışılmış çalışması sırasında ortaya çıkar ve kusma döneminde veya sonrasında midede kalan artığın mide sıvısı ile karışması sonucudur. Mösyö Şnayrak'a göre ise mide boşken herhangi bir asabi hal ile mide ifrazatı artmakta ve mide buhranına yol açmaktadır. Budacıların akıntıları neyse burada da aynı halin vaki olduğu söylenmektedir. Gelibolu ve Lehistan taraflarından gelen üzücü haberler sırasında bu buhranın artması ifrazatı da artırmaktadır. Çeşitli tipleri olan mide buhranında ağrılara yol açan spazmlar da görülebilmektedir. Bunun yanısıra bronş iltihabı veya nezleler de mide buhranına yol açabilir. Midenin kendi alevli iltihabının da buhranla sonuçlanabileceği ifade edilmiştir. Gastrokinesis (Mide hareket artışı) ile mide buhranının işaretleri başağrısı ile başlar ve sonra üst karın bölgesinde sızlama olur. Klorik asitle birlikte kusmalar gerçekleşir. Bu durum şiddetli burkuntularla genellikle yatılı öğrencilerin yoğun zihin meşguliyetleri sonrasında ortaya çıkar. Ancak tatil zamanlarında aklın istirahati ile birlikte hızla iyileştiği görülmektedir. Bu tablonun değişik türlerinin olduğu ancak ayırmanın güçlüğünden söz edilmektedir. Sonuç olarak mide buhranı sinir hastalığının bir sonucu ya da bir işareti olarak ortaya çıkmaktadır. Bu asabi şahısları "Nevro-arteritizm" olarak tanımlamaktadır. Midenin kendi hastalığı olarak da düşünülebileceği ancak altında asabi problemin de araştırılmasının gerekliliği hatırlatılmıştır.

Serum komisyonu adlı makalede Profesör Mösyö Koch'un başkanlığında Hindistan'de toplanan Alman komisyonunun taun (veba) bakteriyolojisi hakkında yayınladığı rapordan söz edilmiştir. Komisyonun tecrübelerine göre veba basilinin insan vücudu dışında hayatiyeti kısa olup saf kültürde hızla öldükleri, mide asidinde beş dakikada, fennik asidin %1'lik solüsyonunda on dakikada telef oldukları açıklanmıştır.

Basilin normal hayat süresi 8-10 günü geçmemektedir. Maymunlar üzerinde enjeksiyonla denenilen Yersinia serumunun bağışıklık süresi 8 gün olup tedavi etkisi hafiftir. Bağışıklık için yapılan aşıda hastalar şiddetli rahatsızlık yaşamışlardır.

“Balneoterapi kongresi- Sıcak su banyosu içinde batın muayenesi” başlıklı makalede Berlin’de yayınlanmakta olan Berliner Kalinişe adında bir tıp dergisinden alıntı yapılmıştır. Berlin’de yapılmış olan Balneoterapi kongresinde doktor mösyö Şustız’ın bu tür muayene şekli ile ilgili bildirisi ele alınmıştır. Bir çok tıp doktorunun da farkında olduğu benzer bir karın hastalıkları teşhis yöntemi 1892 yılında doktor Von Şellayuvoski tarafından da vurgulandığı anlatılmaktadır. Tam olarak doldurulmuş bir sıcak banyo içinde yatan hastanın batın cidarına parmaklarla tazyik yapılmak suretiyle batın zarının genişmesi azaltılmakta ve ağrıya neden olmadan organları hissetmek daha kolaylaşmaktadır. Kadın hastalıkları için muayene de aynı şekilde gerçekleştirilebilir.

“Banyolarla çeşitli hastalıkların tedavisinde ototoksinlerin ehemmiyeti” başlıklı makale, doktor mösyö Çiklar Vartan tarafından Berliner Kalinişe adlı dergide yazılan ve tercüme edilerek bu sayıda yayınlanan bir yazıdır. Bu makaleye göre ototoksinler o dönemde güncel tedavinin temeli için konuşulmaya başlamıştır. Bu teoriye göre hücrelerin canlılığının devam ve faaliyetleri önemliydi. Hücrelerin faaliyeti ve bir araya gelmesi ile uzuvların çalışması mümkün olmaktadır. Bu esnada çeşitli ara ürünler ortaya çıkmakta ve bunların süratle vücuttan atılması lazım gelmektedir. Bu atıkların vücuttan uzaklaştırılamaması sonucu hücrelerin oksijenlenmesi bozulmakta ve ototoksikasyon denilen spontane zehirlenme meydana gelmektedir. Bir tür asidin ortaya çıkışı söz konusu olmaktadır. Hücre ise alkalen ortamda yaşamını sürdürmek zorundadır. Diabet ve nevrasteni gibi kronik hastalıklar bu ototoksine bağlanmalıdır. Suyun vücutta seyri ile ototoksinler böbrekler, barsaklar ve akciğer vasıtasıyla atılabilmektedir. Cilt yoluyla da bu vazife yapılmaktadır. Suyun kullanılmasıyla hatta sıcak banyo ile ototoksinlerin cilt yoluyla temizlenmesi mümkün olmaktadır. Suların masajla ve jimnastik yoluyla kullanımının tedavilerde oldukça büyük önem arzettiği de vurgulanmıştır.

“Tetanozun serum ile tedavisi” başlıklı makalede yazarın deyişiyle; son postayla gelen Fransız Ceride-i Tıbbiye’sinden alıntılar yapılmıştır. Fransa’nın LeFevre mektebinde meşhur mösyö Nokar’a göre klinik olarak ortaya çıkmış olan tetanozda bilenen serumun kullanımı hastalığın şifası için etkisiz olmakla beraber yine de uygulanmalıdır. Çünkü doktor Nokar’a göre, 37 hastadan elde edilen tecrübe sonucu krizlerin sayı ve

şiddeti azalmıştır. Ancak tetanozun ilk işaretleri belirir belirmez ya da 24 saat sonra tetanoz serumu uyguladığı hayvanların, serum kullanılmayanlarda olduğu gibi canlarını kaybettiğini saptamıştır. Serumun tetanozdan korunmadaki rolünün önemli olduğunu ve yaralanma sonrasında en hızlı ve en üst düzey dozda kullanımını önermiştir. Müdahalenin geciktiği durumlarda cilt altı yerine yara yerine enjekte edilmelidir. Serumun koruyuculuğu hayvanlarda ispat edilmiştir. Doktor Nokar ayrıca cilt altına enjekte ederek bilinen kuru serumla Pastör Enstitüsü serumunu karşılaştırdığını ve Pastör serumunun daha üstün etkileri olduğunu bildirmiştir.

Moskova Kongresi hakkında bilgiler verilen makalede 1897 yılının Ağustos ayının 19'u ile 26'sı arasında uluslararası bir kongre düzenlendiği yazılmıştır. Kongre bildirilerinden Almanca gazetelerde yayınlanan önemli konuları ele alarak derginin bu sayısında okuyuculara ulaştırmak isteği vurgulanmıştır. Kongredeki verem, sıtma, bir barsak tümörü ile dalak ameliyatı sunumları ele alınmıştır. Verem konusundaki makalede, Doktor Karok'un boroksil adlı ilacın akciğer iltihaplarında olduğu gibi pek çok hastalıkta kullanımından yarar sağlandığını açıklaması yazılıdır. Fistül ve kronik eklem hastalığında kullanıldığı gibi veremde de kullanılabileceği anlatılmaktadır. Mösyö Gottiye'nin sıtma paraziti hakkında yazdığı makalede plasmodiumun dolaşımdaki gelişme evreleri ile klinik seyir arasındaki ilişki açıklanmıştır. Bu sunum sırasında bazı resimlerin kongre üyelerine gösterildiği ve ABD Baltimor'dan doktor Nayir'ın Johns Hopkins hastanesinde tedavi ettikleri 1613 sıtma vakasındaki tecrübelerle tartışmaya katıldığı anlaşılmaktadır. Daha sonra Fransa'nın Toulouse kentinden doktor Musa'nın sıtma nöbetleri sonrasındaki yoğun idrar çıkışını ele aldığı sunumu özetlenmiştir. Derginin bu sayısında Moskova Kongresi'nde cerrahi bölüme ait iki konunun ele alınacağı yazılmıştır. Bunlardan birincisi Osmanlı Devleti adına kongreye katılmış olan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Hariciye Kliniği Muallimi Ferik Operatör Cemil Paşa'nın bir vakasıdır. Bu konuyla ilgili makalenin Berlin'de haftalık olarak yayınlanan cerrahi klinikleri dergisinde basıldığı anlaşılmaktadır. Dersaadet'ten Cemil Paşa'nın icra ettiği ameliyatta tedavi olan hastanın detayı şöyledir: 30 yaşındaki bir kasık fıtıklı hasta ameliyattan iki ay sonra aynı bölgede bir ağrı ve karında şişlik şikayeti ile tekrar hastaneye gelir. Ameliyata alınan hastanın transvers kolon komşuluğunda iki yumruk büyüklüğünde bir kitle çıkarılır ve hasta şifa bulur. Ameliyat sırasında kolon 31 cm kadar açılmak zorunda kalınmıştır. Kitlenin incelenmesi sonucunda merkezinde ipek bir dikiş ipliği bulunduğu ve bunun kitleye neden olduğu anlatılmıştır. Cerrahi bölüme ait ikinci vakada Bükreş'li doktor Jonsko tarafından gerçekleştirilen dalak

ameliyatı konu edilmiştir. 1896 yılından beridir bu doktor 12 dalak ameliyatı yapmıştır. Bir tanesinin ekinokok adı verilen hastalık (Kist hidatik) nedeniyle, diğerlerinde dalağın kendi hastalığı nedeniyle cerrahi uygulanmıştır. Ameliyatın tehlikelerinden söz eden makalede ayrıca dalağın alınması sonrasında lökositozun (aynı kelime ile) geliştiği bildirilmektedir.

Bu sayının son makalesinde Manastır vilayeti ile ilgili bazı bilgiler verilmektedir. Manastır'da yaşayan Musevi hanımların giydikleri kıyafet tarif edilmektedir. Bellerine kadar bir ceket ve entari giyen Musevi hanımların genellikle feracesiz olduğu anlatılmaktadır. Başlarına yazma yemeni sardıkları ve başlarını örttükleri kalın beyaz yıldızlı kebbarinin topuklarına kadar sarkıtıldığı yazmaktadır. Kundura giyen hanımların kullandıkları feraceleri kırmızı kalın çuhadandır. Dindar olmayan Bulgarların kıyafeti pamuk ve keten kenevirden gömlek ile siyah beyaz kolsuz cübbeden ibarettir. Gömleklerin kolları ve yakaları sarı tenekeden pul ve telle işlenmiş ve başlarındaki siyah fesleri peşkir ile sarılmıştır. Bu hanımların giydiği elbise de tarif edilmiş olup aşır cinsinden uzunluklar ve renk özellikleri yazılmıştır. Buna göre Bulgar hanımlar kırmızı ve siyah renk kullanıp bellerine uzun ve kalınca bir kuşak sararlar. Altın ve gümüş ile yakaları süslü olup genellikle başları açıktır. Giyerlerse kalın beyaz yama yemeni kullanırlar. Genellikle çarık bazen kundura giyerler.

Derginin bu sayısında devlet tarafından tanınmış doktor, eczacı, cerrah ve ebelerin isimleri verilmektedir. Bunların Devlet-i Âliyye tebaası, Yunan ya da Ulah tebaasından olduğu bilgileri de yazılıdır. Kabile denilen ebelerin bazıları İngiliz kökenli olup Devlet-i Âliyye tebasından, bazıları ise Sırp tebasındandır. Diplomaları ve şehadetnamelerinin varlığından söz edilmektedir.

Derginin en sonunda icra-i memuriyet başlığı altında Muğla Sancağı, Aksaray ve Saray kazalarının belediye tabiplerinin isimleri yazılmıştır.

4.9. 1897/13. Sayısının Şekil Analizi

Sayı 13 ve cilt 18. sene olarak arşivlenen Hicri 11 Zilhicce 1314'te, Rumi 1 Mayıs 1313'de ve Miladi olarak ise 12 Mayıs 1897'de Perşembe günü yayınlanan derginin ilk kapak sayfası incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır (EK 15):

Derginin sayfaları 20 x 27.5 cm ebadında sarı renkli bir kağıttan oluşmaktadır. İlk sayfa kapak sayfası gibidir. Derginin cilt, yıl, yayınlandığı tarih, abone koşulları gibi künye bilgileri ile içindeki konu başlıkları da bu ilk sayfada yer almaktadır. Bu sayıda makaleler

ikinci sayfadan itibaren başlamaktadır ve iki sütun halinde dizilmiştir. Birinci sayfadan itibaren karşıdan bakışta sayfa sayısı tekse sağ üstte, çiftse sol üstte yer almaktadır. Her sayfanın orta en üstünde derginin ismi yazılıdır.

Karşıdan bakışta derginin ilk sayfasında sol üstte sayfa sayısı, orta üstte cilt sayısı, sağ üstte kaçınıcı basım yılı olduğu yazmaktadır. Onun altındaki satırda solda rumi takvime göre tarih (rakamla gün, ay ve yıl), ortada günün adı ve sağda kameri takvim tarihi (rakamla gün, ay ve yıl) yer almaktadır. Bir alttaki satırda ortada derginin ismi ortada hat yazısı ile bulunmaktadır. Daha altta ortada derginin onbeş günde bir yayınlanan tıp gazetesi olduğu belirtilmiştir. Bir alt satırda hekimlik ve tıp bilimleri ile cerrahi, çocuk sağlığı ve eczacılık ile veterinerliğe ait bilgilerden söz ettiği belirtilir. Bir alt satırda sağda onsekizinci yıl, solda 5. sayı ve ortada ise nüshasının 2 kuruş olduğu yazılıdır. Daha altta ayrı bir çizgi ile ayrılmış kutu içinde, “Mevadd-ı münderice” başlığı altında yani “İçinde bulunan maddeler” anlamında dergide bulunan ana konular yazılmıştır. Derginin bu ilk sayfasının daha altında orta hizada basıldığı şehri gösteren Konstantiniye kelimesi yer almaktadır. Bunun altında derginin Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahane matbaasında basıldığı yazılıdır. En altta ortada basım yılı 1314 olarak belirtilmiştir. Bu sayının en son sayfasının son satırları olarak nüshasının 2 kuruş, bir yıllık abonelik bedelinin ise 40 kuruş olduğu yazılıdır. Yıllık posta ücreti 6 kuruş olup 3 veya 6 aylık aboneliğin kabul edilmediği anlaşılmaktadır.

4.10. 1897/13. Sayısının İçerik Analizi

Bu sayının içeriği şu şekildedir:

1897'deki Moskova Kongresi'nde sunulan bildiri özetleri (Sinir hastalıkları, Dahiliye),
Sahife 3854

Aktinomikozlu bir hasta, Sahife 3856

Çocukta tifonun tedavisi, Sahife 3859

Az miktarda ezilmiş sülfirik asitin kanamayı durdurma özelliği, Sahife 3862

Karnın sıvazlanmasının fizyolojisi ve bilimsel tedavide kullanımı, Sahife 3863

Manastır ilinin tıbbi topografyası, Sahife 3864

İlk makalede daha önceki sayıda da söz edildiği bildirilen ve 19-26 Ağustos 1897 tarihlerinde Moskova'da gerçekleştirilen tıp kongresinden alıntılar yapılmıştır.⁹⁴ Ağustos'da yapılan kongrede edinilen bilgilerin bir ay içinde ülke içinde yayılmaya çalışılması o dönem meslektaşlarımızın ciddi bir gayret içinde olduklarını göstermektedir. Bu kongrenin uluslar arası alanda onikinci kez gerçekleştirildiğini öğreniyoruz. Öncelikle sinir hastalıkları ile ilgili tebliğler konu edilmiştir. Kongreye Almanya'dan katılan bir doktorun genel felç (inme) ile ilgili yaptığı konuşmadan bilgiler verilmiştir. Felcin nedenleri ve otopsi çalışmalarının bulguları anlatılmıştır. Yabancı bir doktorun bir ailenin bir çok ferdini tutan ve ölümle sonuçlanan değişik bir felç hastalığını tebliğ ettiği anlaşılmıştır. Dahili tıp alanında öncelikle idrar yollarında görülen taş hastalıklarından söz edilmiştir. Taşların oluşum mekanizması ve türleri nakledilmiştir. Oksalat taşının o dönemde bilindiği görülmektedir.

Sonraki makalede halen önemli bir hastalık olan Aktinomikoz ile ilgili bir olgu sunumu konu edilmiştir. 24 yaşında çene kemiğini de tutan bu aktinomikoz olgusunda görülen klinik tablo ve uygulanan tedavi yazılmıştır. Daha sonra Fransa Nis'den bir doktorun hayvanda ve insanda rastladıkları aktinomikoz olgularını tebliğ ettiği anlaşılmaktadır. Tedavide cerrahi ile birlikte iyot karışımlarının uygulandığı nakledilmiştir. Bir diğer makalede Moskova'lı bir doktorun kongrede sunduğu ve çocuklarda görülen tifo hastalığı ele alınmıştır. Tifolu hastanın tedavisi son derece detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Bu makale o dönemde uygulanan çağdaş tifo tedavisinin öğrenilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Bu tedaviye göre uygun ortam ve diyetin anlatımı ile birlikte ateşin ve dışkılamamanın takibi yapılmaktadır. Hind yağı, fenasetin, kireç suyu, tannalin, kafein, morfin, ergoteyn (çavdar mahmuzu), sodyum klor kullanıldığı görülmektedir. Tifoda barsak kanaması olduğunda ortaya çıkan kansızlıkta, çavdar mahmuzu ile sodyum klor solüsyonu kullanımı modern tıpla uyum göstermektedir. Çavdar mahmuzu, çavdar gibi tahıllarda parazit olarak yaşayan bir mantar türüdür. İçinde bulunan ergotamin alkaloidi, damarları daraltarak tansiyonu yükseltir. Kanamaya karşı bu tür tedavinin kullanımı tıp tarihi açısından önemlidir. Bu ilaçlar günümüzde fabrikalarda yapılan ticari ilaçların ilk türleridir. Sodyum klor ise günümüz tıbbında halen kanamalı hastada uygulanan tedavidir.

---

⁹⁴ *Vakayi-i Tıbbiye Dergisi*, Cilt: 18 Sayı: 13, 13 Eylül 1897, s.3854.

Diğer bir makalede sülfirik asidin kanamayı durdurucu etkileri konu edilmiştir. Baskı ve bağlama ile durmayan kanamanın sülfirik asit tatbiki ile durabileceği ifade edilmiştir. Burun ve idrar yolları kanaması geçiren 18 yaşındaki bir hastaya uygulanan tedavi yazılmıştır. Sülfirik asidin çocuk cerrahisinde, kadın hastalıklarında ve gırtlak bölgesine zarar verebileceği uyarısında bulunulmuştur. Yine Kotros adlı bir doktorun mide ile barsak hastalıklarında ve rahim hastalıklarında karnın elle sıvazlanmasının faydalı olduğu anlatan bir makalesi yer almaktadır.

Derginin bu sayısı Manastır ilinin tıbbi topografyasını ele alan bir makale sonlanmaktadır. Bu makale incelendiğinde, Manastır halkının ancak hastalığın ileri safhalarında doktora başvurduğu; erken dönemlerde ise marangoz ve berber gibi şarlatanlardan yardım istedikleri anlaşılmaktadır. Bu şarlatanlarca hastalara verilen ilaçların gereksiz kullanımları sonucu diş kaybına uğrayanların olduğu anlatılmaktadır. Manastır bölgesinde sık görülen hastalıklar arasında nükseden soğuk algınlıkları, tifo, kansızlık, osteomalazi, romatizma, verem, difteri, akciğer ve kalp hastalıkları sayılmıştır. Kızamık, kızıl ve çiçek gibi döküntülü hastalıklara rastlanabilmektedir. Belediye doktorlarınca yürütülen aşı kampanyaları ile çiçek hastalığının önlendiği yazılmıştır. Tıp tarihinde homeopati öğretisinin (Alternatif tıp) kurucusu Alman hekim Samuel Hahnemann'ın (1755-1843) ilk olarak ortaya attığı ve cilt kaşıntıları ile başlayan "Psora" hastalığının (bir çeşit mantar hastalığı) hayvandan insana geçtiği ve salgın olmaması için halk sağlığı açısından alınan tedbirler (hastalıktan ölen hayvanların kireçle gömülmesi gibi) anlatılmıştır. Manastır şehrinde lağım sularının kullanma sularına karışması ile pek çok bulaşıcı hastalığa neden oldukları vurgulanmıştır. Bu sayının sonunda diğerlerinden farklı olarak yazıları yazarların adları hep birlikte belirtilmiştir. Bu yazar heyetinin başında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane öğretmeni Mahmud Fahir Bey gözüdürken, Tophane-i Amire doktorlarından yüzbaşı Yusuf Ragıp Efendi'nin de katkı verdiği anlaşılmaktadır. Son sayfanın altında bir yıllık abone bedelinin 40 kuruş ve nüshasının 6 kuruş olduğu yazılıdır.

4.11.Vakayi-i Tıbbiye Dergisinin Diğer Tıp Dergileriyle Karşılaştırılması

Ulusal güncel bir dergi, editörü ve en az beş değişik üniversitenin öğretim üyelerinden oluşmuş danışmanlar kurulu olan, bilimsel/sanatsal özgün araştırma makaleleri yayınlayan ve son beş yılda düzenli olarak basılıp dağıtımı yapılmış veya web tabanlı dergiler için son beş yılda düzenli olarak yayınlanmış, üniversite kütüphanelerinden veya

internet ortamından erişilebilen yayın anlamına gelmektedir.⁹⁵ Temel dergi standartları gözönüne alındığında, dergi adını, cilt ve sayı ile içeriğini; basıldığı yer ve tarih bilgilerini yazan kapak sayfasının olması, abonelik koşullarının bildirilmesi, derginin bilim dergilerinin belirtilen peryotlarda yayınlanması, yabancı dilde (İngilizce gibi) çeviri ya da özeti olması, atıf yapılan tüm referanslar için Latin harfleri kullanılması önem kazanmaktadır. Bir hakem kurulu ile makale değerlendirme süreci uygulanmalıdır, bilgi verici dergi başlıkları olmalıdır, yayın yılı, cilt ve sayı numarası, tam açıklayıcı makale başlıkları ve özetleri içermelidir. Yazım kuralları içermeli, atıf yapılan tüm referanslar için eksiksiz bibliyografik bilgiler olmalı, her yazarın adları ve eksiksiz adres bilgileri görülmeli, yayıncının ismi ve adresi ve editör bilgileri içermelidir.

Vakayi-i Tıbbiye dergisi bu anlamda değerlendirildiğinde, derginin adının, basıldığı yer ve tarih bilgilerinin, abonelik koşullarının, derginin içerik konusunun ve içindekilerin yer aldığı kapak sayfasının varlığı ortadadır. Derginin temin edileceği adres belirtilmiştir. Yalnızca bir bölüm sayıda makaleler, dergi kapağından itibaren yazılmaya başlanmıştır. Belirlenen peryotlarda basılma çabası vardır ve hatta onbeş günde bir yayınlandığı ilan edilmiştir. Makale başlığı, yazarı ve adresi bulunmaktadır. Yazım kuralları dergide ilan edilmemekle beraber gramer kurallarına dikkat edilmiş, tırnak içi yazım ve noktalama gibi imla kuralları ihmal edilmemiştir. Bilgilerin alındığı otorlere atıf yapılmakla beraber, atıf yapılan kaynağın bibliyografik bilgileri yazılmamıştır. Makalelerin özeti ile hakem kurulu hakkında bir bilgi görülememektedir.

Vakayi-i Tıbbiye dergisi ile aynı yıllarda ve İngilizce olarak yayınlanan dergilerin ilk zamanlarında orijinal araştırma makalelerinden ziyade kitap değerlendirmeleri, konferanslar ile Fransızca ve Almanca dergilerin tercümeleri büyük yer tutmaktaydı.⁹⁶ Klinik uygulamalar, vaka raporları, editör yazıları ile okurların mektupları bu yabancı dergilerde görülen diğer başlıklardı. Bu yönüyle Vakayi-i Tıbbiye dergisinin bunlarla benzer içeriklere sahip olduğu anlaşılmaktadır. En eski ve en prestijli dergilerden “British Medical Journal” 3 Ekim 1840 günü yayın hayatına başlamıştır.⁹⁷ İlk adı “Provincial Medical and Surgical Journal” dı. 16 sayfa yayınlanan derginin ilk sayısında, dergiyi çıkaran tıp derneğinin raporu ile editör giriş yazısı en uzun bölümü oluşturmaktaydı. Kitap

⁹⁵ Ulusal Dergi, <https://ulakbim.tubitak.gov.tr/sites/images/Ulakbim/metink1.pdf>. (02.05.2016).

⁹⁶ Podolsky, Scott H; Jeremy Greene A; David Jones S. “The Evolving Roles..., s.1459.

⁹⁷ Booth, Christopher C. “The Origin and Growth...s.400.

değerlendirmeleri, klinik notlar ve vaka raporları ile birlikte hatırısayılır uzunlukta reklamlar da basılmıştı. Derginin içindekiler bölümü olmayıp kapak sayfasında dergi ile ilgili abonelik bilgileri yoktu. Derginin 28 Aralık 1889'da çıkan 1513. sayısında ise kapak sayfasında tanıtıcı bilgilere rastlanmazken genel bir tıp kitabı içeriği göze çarpmaktaydı.⁹⁸ İngiliz Tıp Birliği ve Genel Tıp Konseyi'nin yapıları, üyeleri, toplantıları ve faaliyetleri hakkında geniş bilgiler yazılıydı. İngiltere'de bulunan Oxfdrd ve Cambridge gibi üniversiteleri, tıp fakültelerini ve kolejleri tanıtan bir bölüm içermektedir. Daha sonraki bölümde ise anatomi, biyokimya, genel patoloji, dahiliye ve cerrahi bölümlere ait son bilgiler ve araştırmalar yer almaktaydı.

---

⁹⁸ British Medical Journal, Cilt: 2 Sayı: 1513, 28 Aralık 1889, s.1433-1478.

SONUÇ

Bu çalışmamızda Osmanlı Devleti'ndeki ilk süreli yayınların bir örneği olarak 1800'lerin ortasından itibaren yayınlanmaya başlanan Vakayi-i Tıbbiye dergisinin beş sayısının fiziksel özellikleri ile içeriği açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. İlk Türkçe bilim ve tıp dergimiz Vakayi-i Tıbbiye 1849 yılında yayınlanmaya başlarken, Avrupa'daki eş değer dergilerin yaklaşık 150 yıl önceden baskıya girdiği belirlenmiştir. Fransız "Journal de Sçavans" ile İngiliz "Philosophical Transactions of the Royal Society" adlı bilim dergileri 1665 yılında yayın hayatına başlamıştır. Ancak bu dergilerin devamlılıklarını sürdüremedikleri de bir gerçektir. Osmanlı topraklarında ise Padişah III. Selim'in Nizam-ı Cedid adı altında başlattığı yenilenme hareketi ile Tanzimat Fermanı'nın getirdiği reformlar, modernleşme ve batılılaşma yolunda önemli gelişmelere yol açmıştır. Padişah II. Mahmud'un kendi ifadesi ile "Avrupalılar, tıbbi bilgileri kütüb-ü Arabiye'den lisanlarına naklettikten sonra yüz seneden ziyadedir bunda tefennün ve terakki ile" uğraşmışlardı. Tanzimat'tan sonra tüm alanlarda girişilen yenilik hareketlerine ek olarak, tıbaa ait konuların da düzene girmesinin, Tıbbiye'deki hoca ve üstadların eğitim ve öğretimine bağlı olduğuna dikkat çekilmiştir. Paris ve Londra gibi kentlerde tıp ve fizik alanlarında önemli buluşlar yapıldığı ifade edilmiş; böylece hastalıkların meydana geliş ve iyileştirilmesinde değişik doktrinlerin ortaya konduğu bildirilmiştir. Yeni bilgilerin öğrenilmesi ve paylaşılması için Avrupa tıp fakültelerinde bu tür dergilerin çıkarıldığı anlatılmıştır. Yayınlanması planlanan derginin ülkedeki önemli tıbbi olayları, Avrupa tıp dergilerinden çevirileri, ilaç ve tıbbi alet bilgilerini kapsayacağı bildirilmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda 1849 ile 1854 yılları arasında, toplamda 21 sayı olarak birinci Vakayi-i Tıbbiye Dergisi yayınlanmıştır. Birinci Vakayi-i Tıbbiye Dergisi 25x36 cm. ebadında talik yazı ile yazılmış ve taş baskı yapılmıştır. Yıllık abone bedeli 24 kuruş olan ve ortalama 4 sayfayla yayınlanan birinci Vakayi-i Tıbbiye dergisinin sayılarının sayfalarında numaralandırılma yapılmamıştır. 1853 yılından sonra derginin yayınlanmasına uzun bir süre ara verilmiş gözükmemektedir. Arşiv belgelerinden doktorların görev yaptıkları yerlerde rastladıkları değişik hastalık vakaları ile yaşadıkları yerlere ait topoğrafik bilgileri yazacakları bir derginin tekrar çıkarılacağına karar verildiği anlaşılmaktadır. Daha kaliteli bir hale getirilmesi amaçlanan, ancak hiçbir politik düşüncenin ifade edilmesi istenmeyen ve daha Türkçeleştirilmiş hali ile derginin Avrupa'da yayınlanan dergilerinin düzeyine

erişebileceği belirtilmiştir. Bu bilgiler birinci Vakayi-i Tıbbiye dergisinin yayınının durmasının nedeninin, derginin son sayılarının içeriğinde siyasal ve eleştirel görüşlere yer verilmesi olabileceğini düşündürmektedir. 1880 yılı itibariyle yayınlanmaya başlayan ikinci Vakayi-i Tıbbiye dergisi'nin aynı ismi taşımasına karşılık ayrı bir dergi olduğu kanaatine vardık. 20x27.5 cm. ebadındaki sarı renkli kağıtlara iki sütun halinde matbaa harfleriyle basılmakta olan ikinci Vakayi-i Tıbbiye, bir önceki sayıdan devam eden numaralandırılmış haliyle 8-16 sayfadan oluşmaktaydı. Onbeş günde bir yayınlanması planlanan ikinci Vakayi-i Tıbbiye dergisinin yıllık abone bedeli 1884'te 20 kuruşken, 1897'de 40 kuruşa çıkmıştır. İkinci Vakayi-i Tıbbiye dergisinin en son 1313 yılına kadar çıktığı ve hatta kapanış tarihinin tam olarak bilinmediği literatürde yazılıdır. Buna karşılık biz Milli Kütüphane'de derginin 1 Eylül 1313'de (13 Eylül 1897) yayınlanan bir sayıya eriştik. Bu ikinci derginin Osmanlı Devleti'ndeki tüm vilayetlere, sancaklara ve hatta belediye tabibi olan her yerleşim yerine ulaştırılmasına çalışılmıştır. 1884 yılında basılan 100. sayıdaki ilan ile derginin Mekteb-i Tıbbiyye-i Mülkiye hocaları tarafından çıkarıldığı; dağıtımının ve abone bedeli tahsilinin Bayezid semtindeki Okçularbaşı kıraathanesi müdürü Sarafim Efendi tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. 1857'den 1920'lere kadar faaliyet gösteren bu kıraathanenin sahibinin Ermeni asıllı Sarafim Efendi olması nedeniyle bu ismi almıştı. Osmanlı aydınlarının geldiği ağırbaşlı bir halk kütüphanesi şeklinde çalışan bu kıraathanede pek çok süreli yayına ulaşmak mümkündü. 1892'de ise derginin dağıtım ve abonelik bedelinin tahsil görevlerinin vilayetlerdeki Maarif Müdürlükleri'ne verilmesiyle daha fazla kurumsallaşmanın sağlandığı saptanmıştır.

İkinci Vakayi-i Tıbbiye dergisinin incelediğimiz sayılarının kapak sayfasında yayınlandığı tarih, cilt sayısı, sayfa numarası, abonelik bedelleri, ilgi alanları ve içindekiler bölümü yer almaktadır. Derginin transkripsiyonunu yaptığımız 1897'de basılan sayılarında basım yeri olarak Dersaadet yerine Konstantiniyye yazması ilginçtir. Osmanlı topraklarındaki tüm belediye tabip ve veterinerlerin dergiye abone olmak zorunluluğu varken, eczacı ve cerrahlar bu mecburiyetten muaf tutulmuştur. Hicaz ve Harameyn vilayetlerinde abone olan eczacılardan bedel alınmamıştır. Mülkiye doktor ve veterinerlerinin ise abonelik ücretleri yarı bedelden; yani 20 kuruştan alınıp posta ücretinden muaf olmaları dikkat çekiciydi.

İkinci Vakayi-i Tıbbiye dergisinin sözü geçen sayılarının içeriği incelediğimizde, Avrupa’da Fransızca, Almanca ve İngilizce dillerinde yayınlanan dergilerden seçilen makalelerin tercümelerine rastladık. Böylece Osmanlı tabiplerinin Avrupa’daki tıp merkezlerinde çağdaş üretilen güncel tıbbi bilgilere ulaşması sağlanmaktaydı. Osmanlı tabiplerinin kendi görev yaptıkları yerlerde rastladıkları vakaları, bu tür yayınlarla birleştirerek makaleler hazırladıklarını belirledik. Bu makalelerde mösyö lakabı ile Lister, Pastör, Könnig ve Kusmaul gibi tıp tarihine mal olmuş ünlü bilim adamlarına atıflar yapılmıştır. Bu olgu tartışmaları, günümüz tıbbındaki vaka sunumu yazıları ile aynı nitelikleri taşımakta olup; çağdaşı British Medical Journal gibi dergilerin fiziksel ve içerik özellikleri ile benzerlikler göstermektedir. Ancak o dönemde basılmakta olan bu yabancı dergilerin içeriği yabancı hekim ve bilim adamlarının kendi çalışmalarından oluşmaktaydı. Yeni tıbbi araştırma ve buluşlarla, Batı’da tıp eğitiminin ve sağlık hizmetlerinin artık kurumsallaştığı aşikardır.

Vakayi-i Tıbbiye dergisinde tercüme edilmiş olan ve Paris Tıp Dergisi’nde basılan makalesinde, MacCartin zatürrenin ilerlemiş ateşli döneminde hastanın sıcak suya batırılmış bezlere sarılarak terletilmesini önermiştir. Süheyl Ünver ise Rey’li büyük Türk hekimi Ebu Bekir Zekeriyya’nın (Elrazi) (865-925) daha o zamanlarda tifo gibi yüksek ateşle seyreden hastalıklarda ıslak çarşafa sarmayı tavsiye ettiğini; halbuki aynı usulü tavsiyesi üzerine 1861’de Alman doktor Ernst Brand (1827-1897) bu ünvanı iktisab ettiğine dikkati çeker.⁹⁹ Aynı yazar “bu yönüyle eski olduğu halde yeni zannolunan bir takım buluşların senei devriyeleri bile tes’id olunmaktadır” demektedir.

Benzer bir durum da aşı uygulaması için geçerlidir. Aşı uygulamasının çiçek salgınlarına bağlı toplu ölümlerin görüldüğü Avrupa’ya kimin tanıttığı tartışmalı olsa da, bu onur genellikle Lady Mary Worthley Montagu’ya verilir. Onsekizinci yüzyılda çiçek hastalığı Fransa’da 30000 ölümden sorumluyken, İngiltere’deki ölümlerin 10’da birinden sorumluydu.¹⁰⁰ 1716-1718 yıllarındaki İstanbul’daki İngiliz konsolosunun eşi Lady Montagu’nun 1 Nisan 1717’de yazdığı mektupta İstanbul’da izlediği çiçek aşısı uygulamasına oldukça detaylı bir şekilde yer vermişti. Ayrıca 1721’de Londra’daki çiçek salgınında, 3 yaşındaki kızı Mary’e de aşı yaptığı bilinir. Ancak ilginç bir şekilde 1897’de yayınlanan Vakayi-i Tıbbiye dergisinde tetanoz tedavisinin konu edildiği bir çeviri

⁹⁹ Süheyl Ünver, *Tıp Tarihi*, Matbaai Ebüzziya, İstanbul 1938, s.7.

¹⁰⁰ Herve Bazin, *Vaccination: A History*, John Libbey Eurotext Limited, 2011, Esher, United Kingdom, s.345.

makaleden, bu geçmiş aşılama tecrübelerinden bihaber bir şekilde bahsedilmiştir. Bu makalede tetanoz tedavisi için Fransızca yayınlanan en son sayılı dergiden tercüme yapıldığı ve tetanoz serumunun ve Pastör serumunun hastalıktaki etkisi anlatılmıştır. Yine ünlü Fransız mikrobiyolog ve kimyacı Louis Pastör'ün (1822-1895) referans gösterilmesi ile Kına Kalmiyan şurubunun ruhsat verilerek Osmanlı Devleti'nde satışa sunulması çağdaş tedavi yöntemlerinden haberdar olunduğunun göstegesidir. Vakayi-i Tıbbiye dergisinin 1897 yılındaki sayısında, verem basilini keşfeden Profesör Robert Koch'un başkanlığında Hindistan'da veba basiline karşı mücadele için oluşturulan komisyonun raporu yayınlanmıştır. İlgili literatürü incelediğimizde vebaya karşı yürütülen mücadelede tıp tarihinde önemli bir yeri olan bu ünlü komisyonda doktor Koch ve Gaffky, Haffkine'nin aşısının vebaya karşı en etkili aşı olarak ilan ettiği görülmektedir.¹⁰¹

Dergide tıp tarihinde Sepsis-Antisepsis kavramını ortaya koyan ve antiseptikleri (mikrop öldürücüleri) keşfeden İngiliz doktor Joseph Lister'in (1827-1912) dezenfeksiyon usulünden bahsedilmiştir. Lister'in tıp dünyasına tanıttığı sepsis-antisepsis kavramının Osmanlı tabiplerince bilindiği ve borlu, klorlu, asitli antiseptik solüsyonların kullanılarak o dönemle çağdaş bir hekimlik uygulaması yapıldığı görülebilmektedir. Mide rahatsızlığının nedenleri ve mide salgılarının içeriğinin ele alındığı bir tercüme makalede günümüzdeki psikosomatik hastalıkları işaret eden yorumlar yapılmıştır.

Hipnotizmayı literatürde ilk olarak 1850'lerde ortaya koyan İskoç hekim James Braid'den (1795-1860) alıntılar yapan makalenin 1897'de yayınlanan sayıda bu konuyu detaylı olarak ele alması anlamlıdır. 13 Eylül 1897'de yayınlanan sayıda, 1897 yılının 19-26 Ağustos günlerinde Moskova'da gerçekleştirilen tıp kongresinden söz edilmiştir. Bu kongrede sunulan tebliğlerin Almanca gazetelerde yayınlanmış tutanaklarının tercümesinin Eylül 1897'de yayınlanan Vakayi-i Tıbbiye dergisinde basıldığını saptadık. Bu kongreye Dersaadet'ten katıldığı belirtilen Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Hariciye Kliniği Muallimi Ferik Operatör Cemil Paşa da ameliyatla tedavi ettiği bir vakayı sunmuştur. ABD'nin Johns Hopkins ve Fransa'nın Tolouse hastanesinden katılan hekimlerin tartışmalarına yer verilmiştir. Tıp dünyasına ilk kez 1877'de sunulan Aktinomikoz hastalığının, 1897'de Moskova kongresindeki sunumlar vasıtasıyla tüm dünyaya ve Osmanlı Devleti doktorlarına duyurulması sağlanmıştır. İncelediğimiz makalelerde

---

¹⁰¹ Herve Bazin, *Vaccination: A History*...s.22-30.

Avrupa’da fare, hind domuzu, guinea pig ve maymun gibi hayvanlarda yapılan deneysel çalışmaların başladığı anlaşılmaktadır.

Böyle uluslararası bir kongreye Osmanlı doktorlarının da katılımı ve kongrede edinilen bilgilerin bir ay içinde Vakayi-i Tıbbiye dergisinde basılarak yurt sathına dağıtımı, o dönemdeki yönetici ve tıp adamlarının bilim adına ne denli yoğun bir uğraşı verdiklerinin bir göstergesi sayılabilir.

Derginin çıkış amacına uygun olarak Burdur ve Manastır gibi kentlerde yapılan epidemiyolojik ve sosyokültürel incelemeler, tıp topografyası başlığı altında yazılmıştır. Arnavutların Dukkakin adı verilen bir geleneği ile Manastır’da Musevi ve Bulgar hanımlarının giyim kuşam özellikleri dergide yer almaktadır. Bu bilgilerin paylaşımı Osmanlı topraklarında yaşayan çeşitli renklerdeki toplumu birbirine tanıtarak kaynaştırmak amaçlı olabilir. İklim koşulları anlatılırken ısı birimi olarak santigrad kullanılırken mesafelerin metrik ölçülerle anlatılması dikkat çekicidir. Aynı şekilde çeşitli hastalıkların tedavisi için önerilen majistral ilaç formüllerinde gram, santigram ve santimetreküp gibi ölçekler kullanılmıştır. Bu bilgiler o dönemdeki yeni ölçü birimlerinin Osmanlı Devleti’nde uygulamalar içinde yer verildiğine işaretler. Burdur’da bulunan ve günümüzde Sagalossos olarak bilinen antik kentle ilgili detaylı arkeolojik bilgiler verilmesi, o dönem sağlıkçıların ve dergi abonelerinin sosyal alanlara ilgilerini yansıtmaları hususunda değerli görülmelidir.

1884’te İstanbul’un Karaköy semtindeki Değirmen Hanı’nda bulunan ve tıbbi cihaz ile eczacılık malzemeleri satan Doğu Ajansı adındaki bir dükkanda, yabancı dille yazılmış her tür gazete ve tıp dergisine ulaşılacağı anlaşılmaktadır.

Günümüzde kullanılan hipnotizma, letarji, fizyoloji, grip gibi Latince kökenli tıp terimlerinin dergide yer alması Osmanlı Devleti’ndeki tabiplerin bu terimlere aşina olduklarının önemli bir göstergesidir.

Sonuç olarak bu çalışmada Arap harfleriyle yazılmış Vakayi-i Tıbbiye dergisinin sayılarının gerçekleştirilen transkripsiyonu sayesinde, ilgili tarihi döneme ait pek çok yeni bilgi ortaya çıkarılmıştır. Böylelikle yalnızca kendi tıp tarihimizle ilgili gerçekler değil, uluslararası tıp tarihi ile ilgili kişi, yer ve olaylar değerlendirilebilmiştir. Görülen o’dur ki; Avrupa, tıp bilminde artık öne geçmiş ve yeni bilgiler üretmek üzere yoğun araştırmalar ve buluşlar dönemine girmiştir. O dönemde Osmanlı Devleti’ndeki yönetici ve tıp çalışanları da artık Avrupa’daki tıp merkezlerinin ileri düzeylere ulaştıklarını ve kendi eksikliklerini

anlamış durumdadır. Bu amaçla da devlet yetkilileri ve tıp kadroları bu açığı kapatmak üzere büyük bir çaba sarfetmekteydiler.

Başta tüm meslektaşların olmak üzere tıp tarihi araştırmacıları, süreli yayınlar üzerine yapılan çalışmaları mutlak surette takip etmelidirler. Üniversitelerimizin Sosyal Bilimler Enstitüleri'nde tıp fakülteli ve tarihçi akademisyenler ortak hareket ederek lisanüstü çalışmalara hız vermelidir. Bu tür süreli yayınlarla ilgili mutlaka bir katalog sistemi oluşturulmalıdır. Ülkemizde ve hatta dünyada gerçeklere dayalı bir bilim, kültür ve tıp tarihi yazılmak isteği varsa, acilen bir "Süreli Yayınlar Tarihi Araştırmaları Enstitüsü" kurulmalıdır. Bu enstitü sadece mevcut kütüphanelerdeki mevcut koleksiyonları değil, şahsî koleksiyonlara sahip şahısların süreli yayın koleksiyonlarını da bir araya getirmeli ve değerlendirmelidir.

Osmanlıca'dan Türkçe'ye yapılacak transkripsiyona ilgisizlik, tarihi süreli yayınların korunması için uygun olmayan fiziki ortamlar ve eldeki malzemelerin hor kullanılması gibi nedenlerden bu kıymetli kültürel miras olmadan su üstüne çıkarılmalıdır.

Türk Tarih Kurumu eski üyelerinden Ord.Prof.Dr.Kazım İsmail Gürkan 14 Mart 1827 tarihini tıbbımızın Batı'ya döndüğü tarih olarak niteler ve seleflerimizin o tarihlerden bu yana türlü güçlük ve yoksulluk içinde bize bıraktıkları eserin büyüklüğüne işaret ederken, kendisinin karakteri sağlam, bilgi aşığı, yurtsever temiz tıbbiyelinin ebedi varlığı önünde eğildiğini not düşmektedir.¹⁰² Ortaya konacak bu tür çalışmalarla bilim ve tıp tarihinin gerçeklerinin açığa çıkması sağlanacağı gibi, o yıllardaki büyük savaşların varlığı ve siyasal karışıklıkların getirdiği güçlükler içinde yaşamış ve buna rağmen kendilerinden sonra gelecek nesiller için büyük emekler sarfetmiş meslektaşlarımıza olan gönül borcumuz da bir ölçüde yerine getirilmiş olacaktır.

---

¹⁰² Kazım İsmail Gürkan, *Türkiye'de Hekimliğin...*, s.11.

KAYNAKÇA

- BOA. A.MKT.MVL. N:83/43.
- BOA. A.MKT.MVL. N:200/11439, 28 Şevval 1265.
- BOA. A.MKT.MVL. N:243/14786, 3 Safer 1268.
- BOA. A.MKT.MVL. N:97/26, 21 Şaban 1274.
- BOA. A.MKT.MVL. N:75/132, 14 Cemaziyelahir 1299.
- BOA. A.MKT.MVL. N:33/2294, 27 Safer 1308.
- BOA. A.MKT.MVL. N:12/22, 18 Muharrem 1310
- BOA. A.MKT.MVL. N:28/8, 4 Şevval 1312
- BOA. A.MKT.MVL. N:30/27, 16 Safer 1314
- BOA. A.MKT.MVL. N:22/75, 14 Rebiyülevvel 1315
- Adivar, Adnan A. *Osmanlı Türklerinde İlim*, İkinci baskı, Maarif Matbaası, İstanbul 1943.
- Aydın, Erdem. *Dünya ve Türk Tıp Tarihi*, Güneş Kitabevi, Ankara 2006.
- Bayrak, Orhan. *Türkiye’de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü*, Küll Yayınları, İstanbul 1994.
- Bayat, Haydar A. *Osmanlı Devleti’nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- Bazin, Herve. *Vaccination: A History*, John Libbey Eurotext Limited, Esher, United Kingdom 2011.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Ondördüncü baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.
- Booth, Christopher C. “The Origin and Growth of Medical Journals”, *Annals of Internal Medicine* Cilt: 113, Sayı: 5, 1990, s.388-402.
- Bostancı, Kahraman. “Sürelî Yayınlar Üzerine Yapılan Çalışmaların Edebiyat Tarihi Yazımına Katkıları”, *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Kitabı*, 10-15.09.2007 Ankara.
- British Medical Journal*, Cilt: 2 Sayı: 1513, 28 Aralık 1889, s.1433-1478.
- Budak, Ali. *Mecmua-i Fünun*, Birinci baskı, Bilge Kültür Sanat, Yaylacık Matbaası, İstanbul 2011.
- Bynum, Willian F. “The Lancet: The First to Last”, *The Lancet*, Cilt: 175, Sayı: 352, 1998, s.113-116.

Colman, Eric. "The First English Medical Journal: Medicine Curiosa", *The Lancet*, Cilt: 354, Sayı:24 1999, s.324-326.

Davinson Donald E. *The Periodicals Collection*, Andre Deutch Ltd., Londra 1969.

Dinç, Gülten. "Arap Harfleri ile Türkçe Basılmış Tıbbi Süreli Yayınlar Üzerine Bir İnceleme I", *Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, 1990, s.16-40.

Dinç, Gülten. Mekteb-i Tıbbiye Matbaasında Basılan Arap Harfli Türkçe Yayınlar Aracılığı ile Tıbbiyenin Yayın Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2003, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

Dramur, Rengin. *Osmanlı Devleti Saraylarında Tıp ve Eczacılık*, Aya Kitap, İstanbul 2008.

Duman, Hasan; Bailey, Christopher; Ketene, Cengiz; Yıldız, Musa. *Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu, 1828-1928*, Cilt I, Özkan Matbaacılık, Ankara 2000.

Ebert, Myril. "The Rise and Development of the American Periodical 1797-1850", *Journal of the Medical Library Association*, Cilt: 40, Sayı: 3, 1952, s.243-276.

Erginsöz, Gaye Şahinbaş. "Kuruluşunun 10. Yılına Yaklaşırken Türk Bilim Tarihi Kurumu", *Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Tıp Tarihi Çalışmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı (1973-1998)*, (İstanbul 19-20 Ekim 1998), Ankara 2000, s.103.

Gençer, İhsan A. "İstanbul Tersanesi Açılan İlk Tıp Mektebi", *Tıp Fakültesi Mecmuası*, Cilt:41, 1978, s.732-747.

Günergun, Feza. "A French-Turkish Medical Journal Published in İstanbul", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt:3, Sayı:2, 2002, s.13-27.

Gürkan, İsmail K. *Türkiye'de Hekimliğin Batıya Dönüşü*, Yenilik Basımevi, İstanbul 1967.

İhsanoğlu, Ekmeleddin. *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, cilt 1, Feza Gazetecilik, İstanbul 1999.

İhsanoğlu, Ekmeleddin. "Açılış Konuşması", *Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Tıp Tarihi Çalışmaları Sempozyumu (1973-1998) Bildiriler Kitabı*, İstanbul 19-20 Ekim 1998, Ankara 2000.

İnuğur, Nuri M. *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınevi, 2002 İstanbul.

Kahya, Esin; Ayşegül D. Erdemir. *Medicine in the Ottoman Empire*, Nobel Medical Publications, İstanbul 1997.

Kazancıgil, Aykut; Vural Solok. “Türk Tıp Dergileri ve Süreli Yayınları Üzerine Analitik Bir İnceleme (1949-1981)”, *Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, 1981, s.373-382.

Keller, Marcus. “Of blood and blindness: Islam and Huguenot identity in Augbigne’s Judgement (Tragiques VII)”, *Romance Notes*, Cilt: 48 Sayı: 2, 2008, s.137-149.

Keseroğlu, Sacit H. *Kataloglama Kuralları 2*, geniş.2. Basım, Yapı Tasarım Üretim, İstanbul 1994.

Koloğlu, Orhan. “İlk Tükçe Gazete; Vakayi-i Mısıriye” , *Tarih ve Toplum*, Cilt: 10, Sayı: 58, 1988, s.10.

Kozak, Nazmi. “Sağlık Bilimleri Alanında Türkiye’de Yayınlanmakta Olan Dergilerde Hakem Denetimi ile İlgili Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık Ulusal Sempozyumu*, Ankara 2003, s.181-201.

Kozak, Nazmi. *Türkiye Akademik Dergiler Rehberi*, Detay Yayıncılık, İstanbul 2014.

Küyük, Ayşen. *Türk Tıp Literatüründe Bilgi Erişim*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1996, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özen, Selçuk A; Atilla Özgür “Türkiye’de Veteriner Hekimliği Alanındaki Eski Harfli Süreli Yayınlar Üzerine Tarihsel Bir İnceleme”. *V. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri Kitabı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 501-512. Ankara 1999.

Özkaptan, Yalçın. *Geçmişten Günümüze Gülhane Kulak Burun Boğaz Kliniği*, Ankara 2003.

Özlük, Nuran. *Siyasetten Edebiyata Türk Basınında Dergiler (1883-1957)*, Başlık Yayın Grubu, İstanbul 2011.

Podolsky, Scott H; Jeremy Greene A; David Jones S. “The Evolving Roles of the Medical Journal”, *New England Journal of Medicine*, Cilt: 366, Sayı: 16, 2012, s.1457-1461.

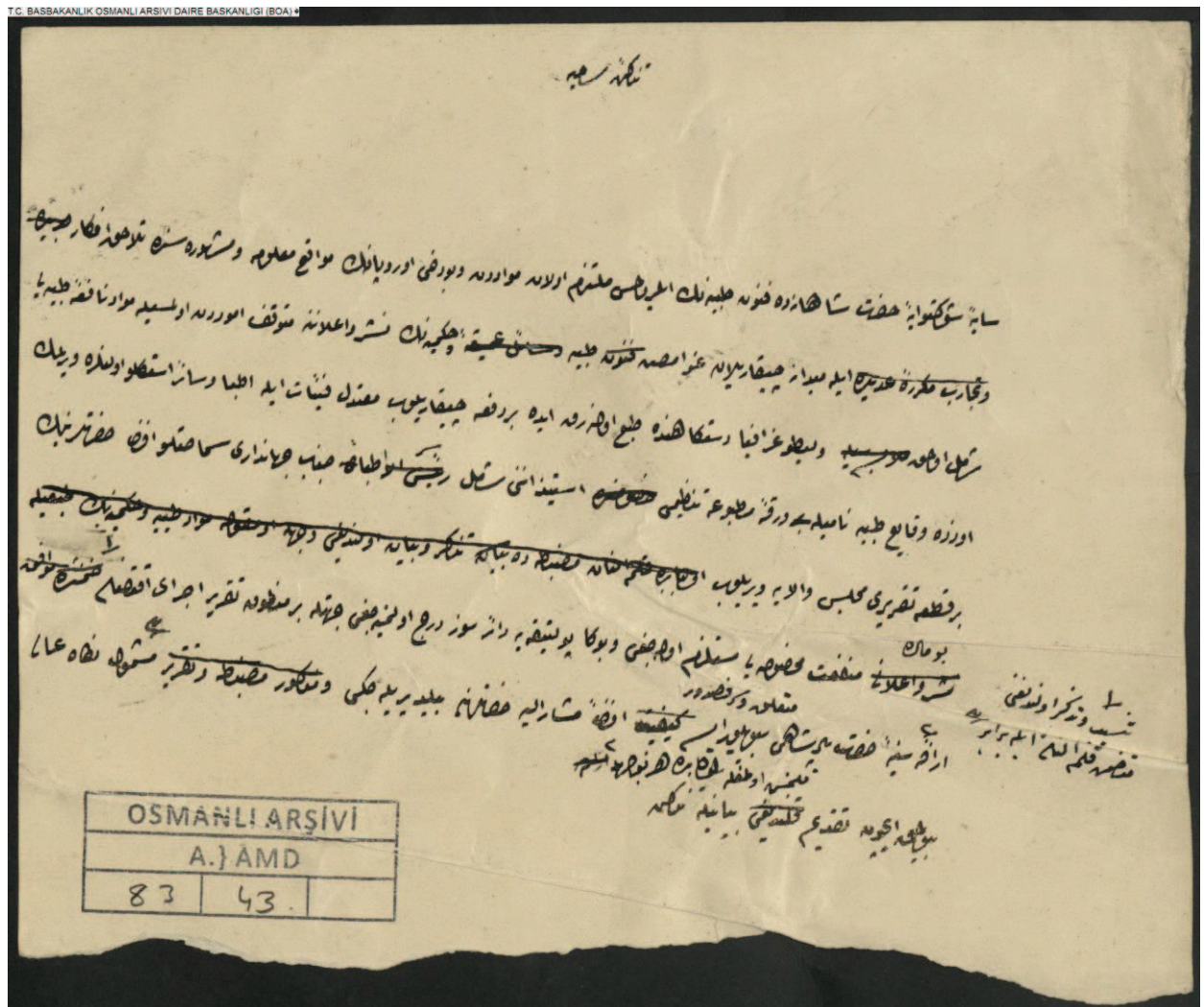
Poynter, Lawrence F.N. “The First English Medical Journal”, *British Medical Journal*, Cilt: 2, 1948, s.307-308.

Ramadanuz Adnan. “Müdevatı Mütenevvia”, *Vakayi-i Tıbbiye*, Cilt:17, Sayı: 24, 1897, s.3682.

- Sardar, Ziauddin. “Eclipsed No More”, *Nature* Cilt:394, Sayı: Ağustos, 1998, s.634.
- Sarı, Nil. “Mekteb-i Tıbbiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 29, Ankara, 2004, s.2-5.
- Singleton, Alan. “The First Scientific Journal”, *Learned Publishing*, Cilt:27, 2014, s.2-4.
- Şehsuvaroğlu, Bedi N. “Türkiye’de Sağlıkla İlgili Olarak Yayınlanan Periyodikler” *İstanbul Tıp Fak Mecmuası*; Cilt: 36, Sayı: 1, 1973, s.169-198.
- Tanyeli, Hamdi A. “Memleketimizde İlk Defa Çıkan Mecmua Vakayi-i Tıbbiye”, *Poliklinik*, Cilt:11-47 Sayı: Mayıs, 1937, s.328.
- Taşkıran, Nimet. “Belgelerle İlk Türk Tıp Dergisi Vekayi-i Tıbbiye, *Haseki Tıp Bülteni* Cilt: 6,Sayı: 2, 1968, s.105-116.
- Tonta, Yaşar; Umut, Al. “Türkiye’nin Bilimsel Yayın Haritası: Türkiye’de Dergi Yayıncılığı Üzerine Bibliyometrik Bir Araştırma”, <<http://www.bby.hacettepe.edu.tr/bilgibelge/file/105K088.pdf>>, (02.05.2016).
- Topuz, Hıfzı. *II.Mahmud’dan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 2. Basım, Remzi Kitabevi İstanbul 2003.
- Turan, Şerafettin. *Türk Kültür Tarihi*, 6.basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2010.
- Uludağ, Şevki O; Esin Kahya. *Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010.
- Ulusal Dergi, <<https://ulakbim.tubitak.gov.tr/sites/images/Ulakbim/metink1.pdf>>, (02.05.2016).
- Unat, Kadri E. *Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye, 1867-1909*, İstanbul 1990.
- Ünver, Süheyl. *Tıp Tarihi ve Ehemmiyeti*, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul 1934.
- Ünver, Süheyl. *Tıp Tarihi*, Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul 1938.
- Yazıcı, Nesimi. “Takvim-i Vekâyi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:39, İstanbul, 2010, s.490-492.
- Yıldırım, Nuran, *İstanbul Tıp Fakültesi Tarihine Bakış*, İstanbul 2015.

EKLER

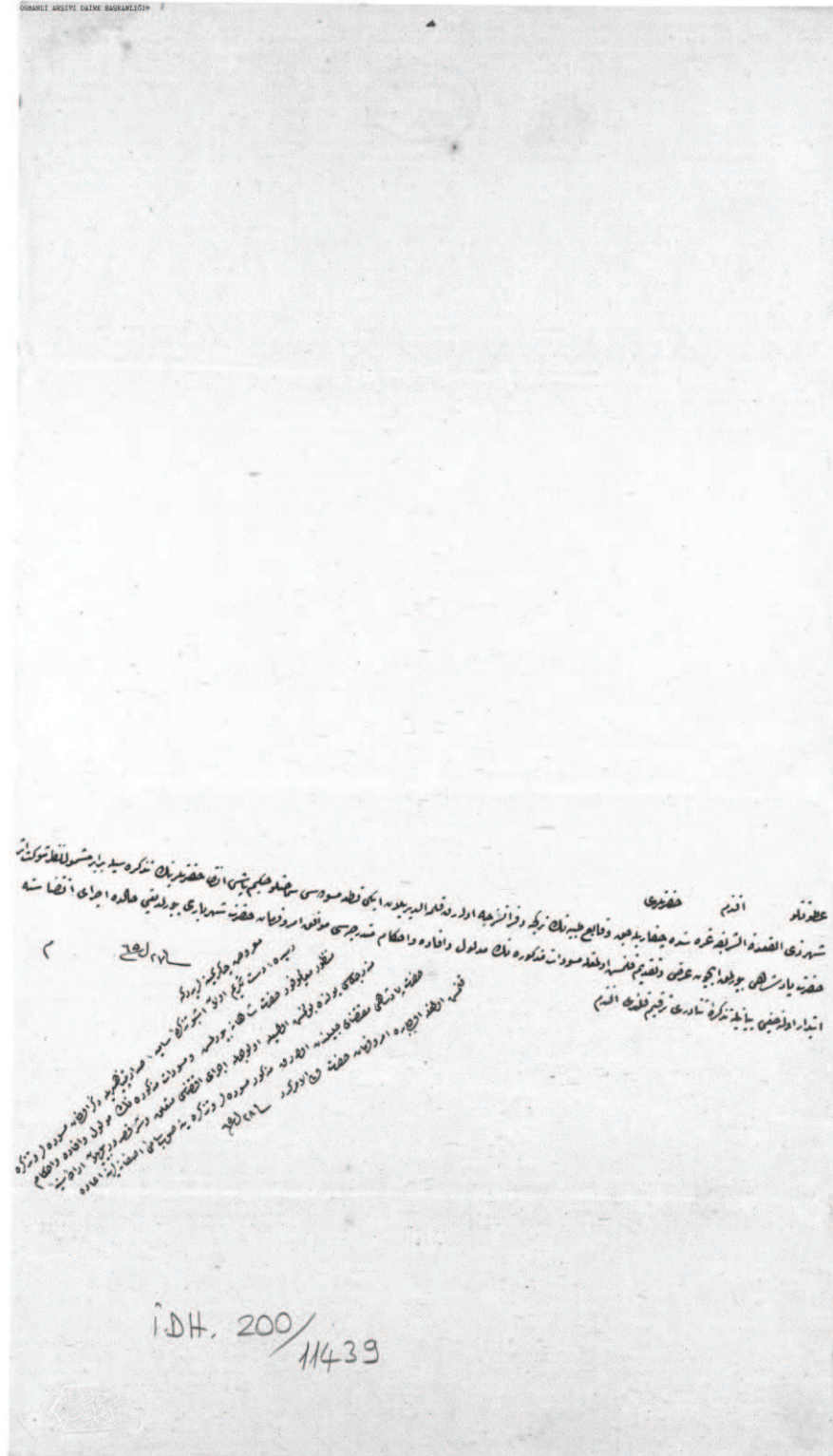
EK 1

A.) AMD.00083.00043.001

BOA. A.MKT.MVL. N:83/43

EK 2

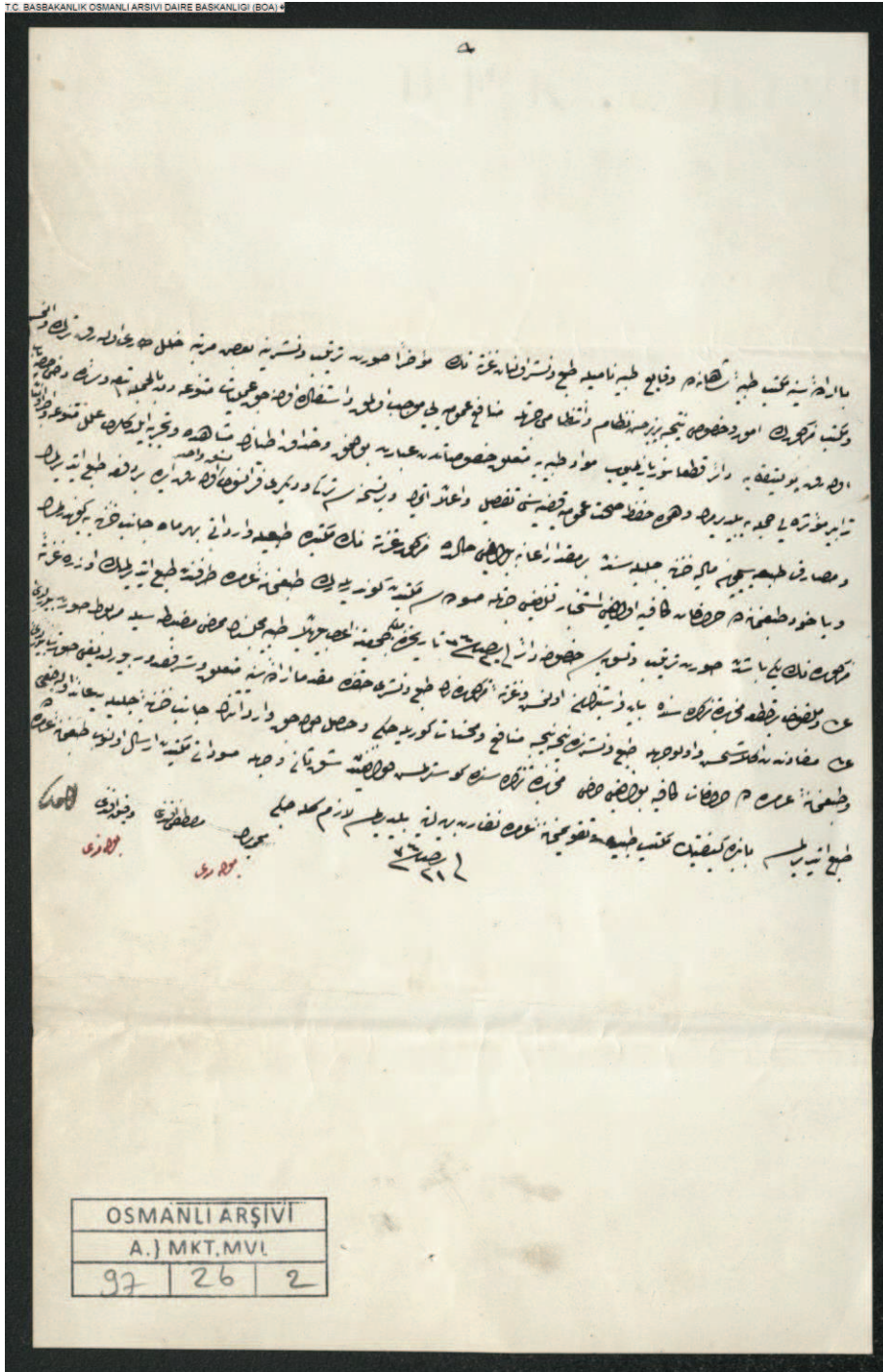
İ.DH.00200

BOA. A.MKT.MVL. N:200/11439, 28 Şevval 1265

EK 4

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

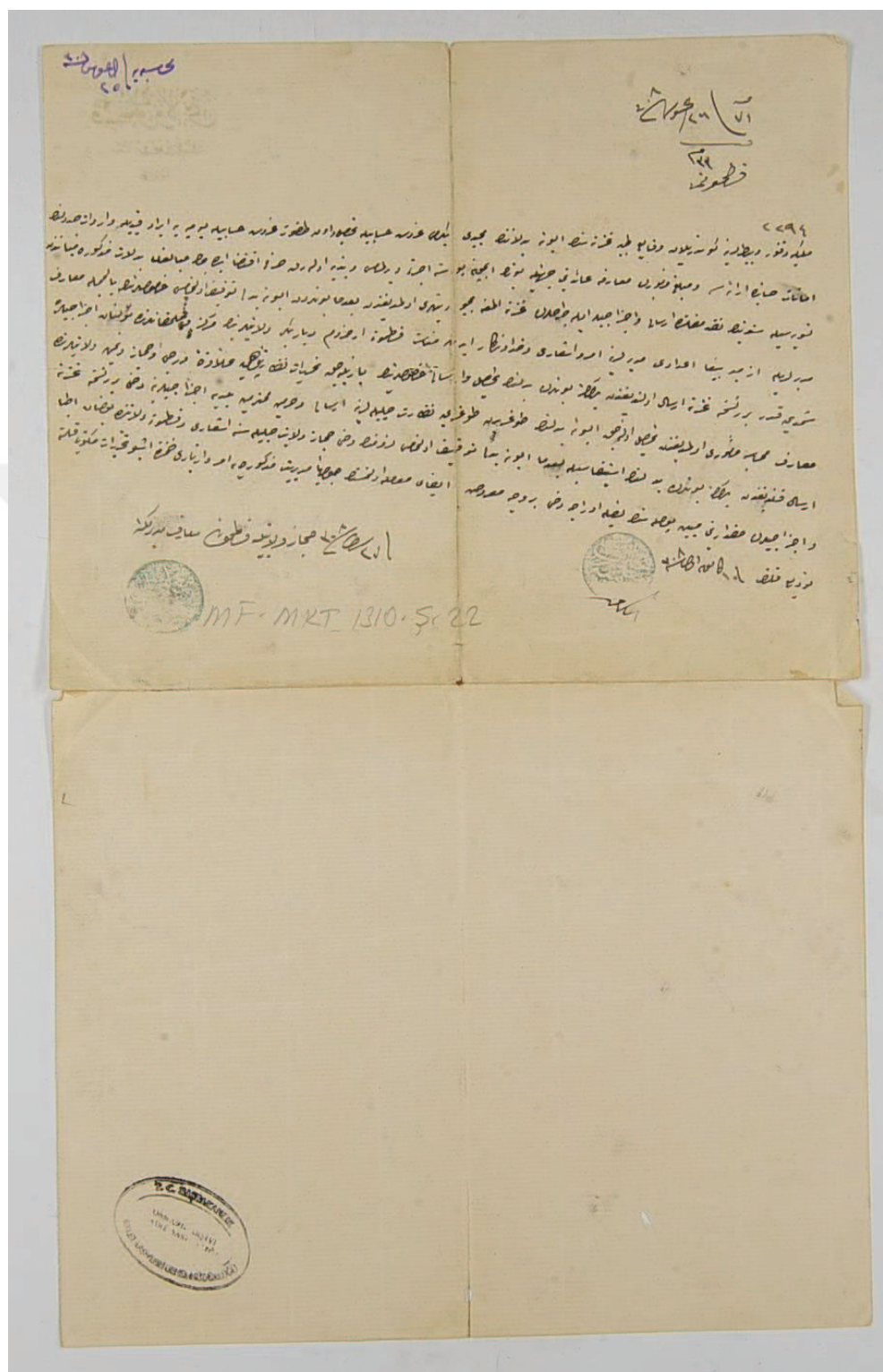
A.} MKT.MVL.00097.00026.002

BOA. A.MKT.MVL. N:97/26, 21 Şaban 1274

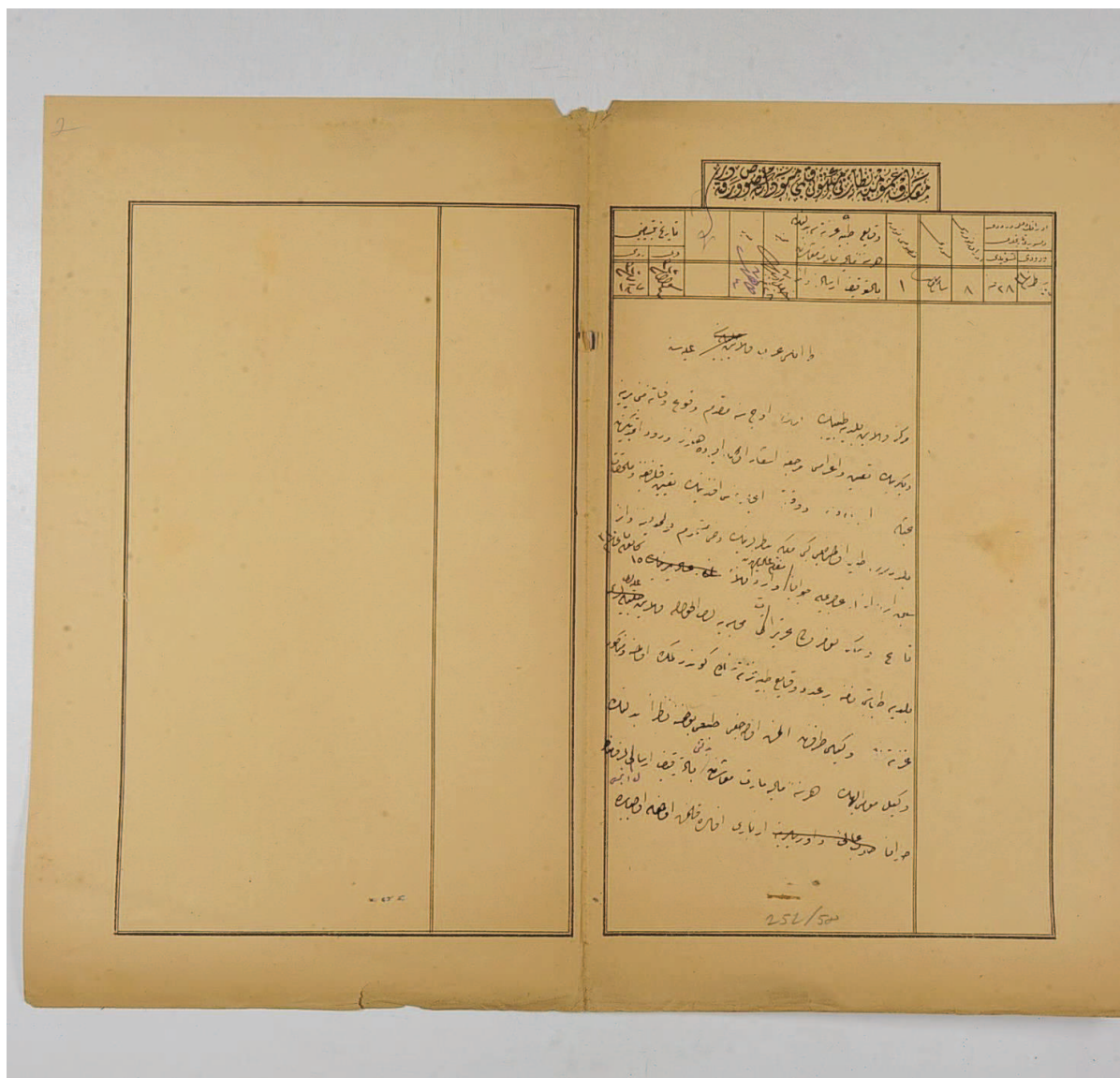

EK 7

EK 8

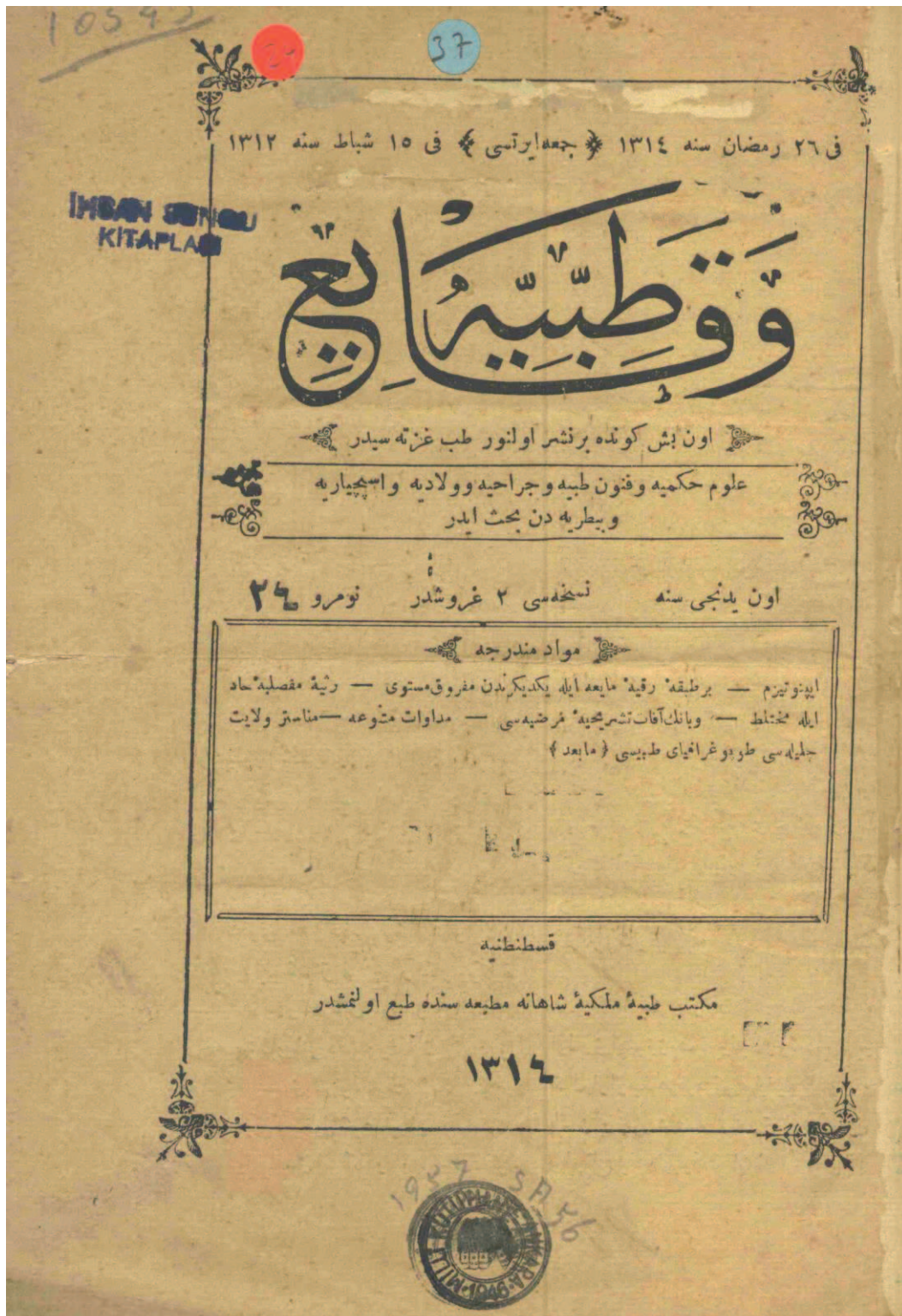
BOA. A.MKT.MVL. N:28/8, 4 Şevval 1312

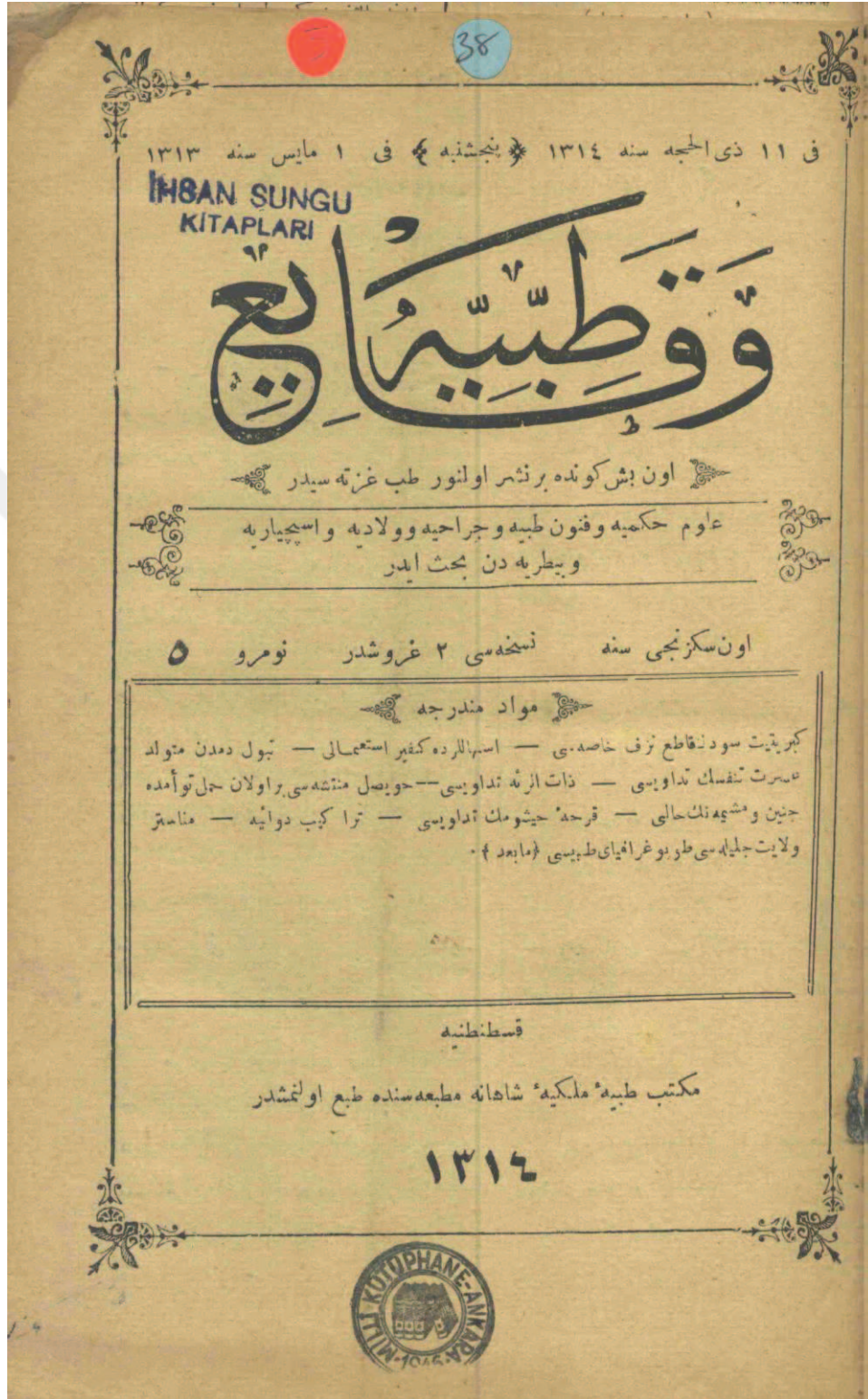

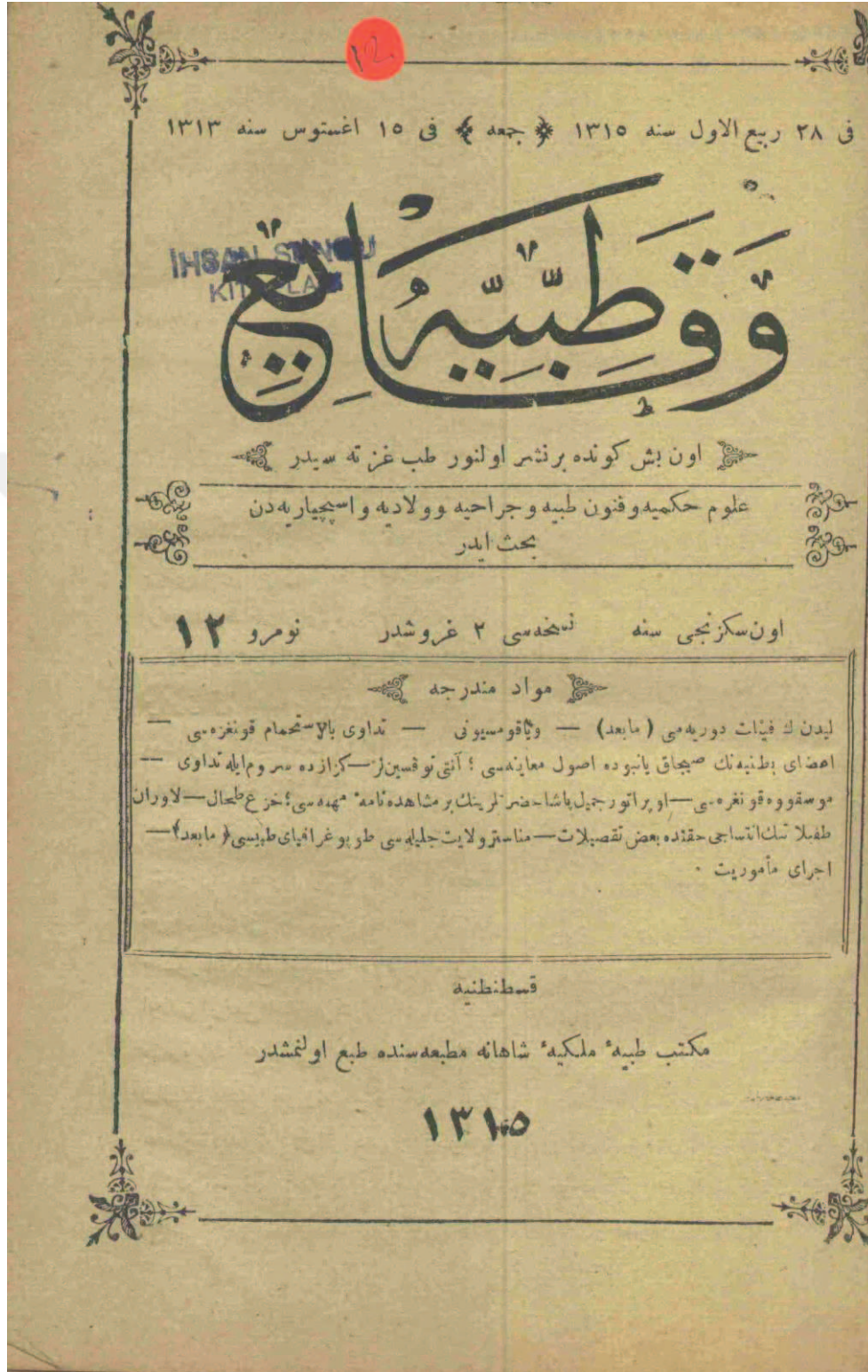
EK 12

27 Şubat 1897 Cumartesi Günü Yayınlanan Vakayi-i Tıbbiye'nin Kapak Sayfası

12 Mayıs 1897 Perşembe Günü Yayınlanan Vakayi-i Tıbbiye'nin Kapak Sayfası

27 Ağustos 1897 Cuma Günü Yayınlanan Vakayi-i Tıbbiye'nin Kapak Sayfası

